

Valoració del potencial turístic del paisatge de l'arròs a Pals

Autora: Alicia Fischer

Tutor: Marc Genés

Curs: 2019 - 2020

Universitat de Girona

Facultat de Turisme

Agraïments

Primer de tot, a la meva família, especialment als meus pares i el meu germà, per l'energia positiva que m'han transmès durant aquest temps.

També a la meva parella, que ha estat en tot moment al meu costat per donar-me ànims i suport.

Agrair a les meves amigues per aixecar els ànims en els moments difícils.

Al meu tutor, per haver estat sempre disponible i amb ganes d'ajudar.

Per últim, a les treballadores de l'Oficina de Turisme de Pals, per la seva atenció i per proporcionar tota la informació i més.

ÍNDEX

Agraïments	2
ÍNDEX	3
Índex de figures, fotografies, taules i gràfics	5
Resum del treball.....	6
1. INTRODUCCIÓ	7
1.1. Motivació personal	7
1.2. Justificació objectiva	8
1.3. Objectiu	9
1.4. Metodologia	10
2. MARC TEÒRIC	11
2.1. Turisme alternatiu en el context actual.....	12
2.2. Turisme, gastronomia i agricultura.....	14
2.3 . Paisatge i turisme	20
3. COS DEL TREBALL	24
3.1. El municipi de Pals	24
3.1.1 Situació geogràfica i dades generals	24
3.1.2 Sector turístic.....	26
3.1.3 Espais Naturals.....	31
3.1.4 Patrimoni històric	32
3.1.5 Infraestructures i camins	33
3.1.6 Xarxa Cittaslow	34
3.2 L'arròs com a recurs del territori	35
3.2.1 Localització i extensió dels arrossars	35
3.2.2 Conreu de l'arròs a Pals al llarg dels anys	35
3.2.3 Cicle vegetatiu i varietats	37
3.2.4 Els molins d'arròs de Pals	38
3.2.5 Entitats locals vinculades a l'arròs	40
3.2.6 La Marca Arròs de Pals	41
3.3 L'arròs com a producte turístic	41
3.3.1 Iniciatives públiques	41
3.3.2 Iniciatives privades	44
3.3.3 Demanda turística	45
3.3.4 Ús turístic de l'arròs a altres territoris	46

3.4 La percepció local de l'arròs i el turisme	47
3.5 Llocs d'interès vinculats a l'arròs.....	52
3.5.1 Propostes	55
4. CONCLUSIONS	59
5. BIBLIOGRAFIA.....	65
ANNEXOS	
Annex 1: Transcripció de les entrevistes pàg. 72	
Annex 2: Fitxes de valoració de recursos pàg. 102	

ÍNDEX DE FIGURES

Figura 1: Tipologies de turisme	12
Figura 2: Línies estratègiques del turisme espanyol	13
Figura 3: Mapa del Baix Empordà dins Catalunya	25
Figura 4: Mapa de Pals dins el Baix Empordà	25
Figura 5: Municipis que cultiven arròs a l'Empordà, 2019	35
Figura 6: Ruta pels arrossars del Xiulet de Pals	45

ÍNDEX DE FOTOGRAFIES

Fotografia 1: Plantada d'arròs, antiga	43
Fotografia 2: Plantada d'arròs, actualitat	43

ÍNDEX DE GRÀFICS

Gràfic 1: Població ocupada per sectors econòmics a Pals, 2019	26
Gràfic 2: Nacionalitat dels visitants a l'Oficina de Turisme de Pals, 2019	28
Gràfic 3: Tipologia de visites a l'Oficina de Turisme de Pals, 2019	29
Gràfic 4: N° consultes a l'Oficina de Turisme, 2016 i 2019	46

ÍNDEX DE MAPES

Mapa 1: Cicloturisme als arrossars	34
Mapa 2: Senderisme als arrossars	34
Mapa 3: Localització dels punts d'interès	55

ÍNDEX DE TAULES

Taula 1: enquestes de les oficines de turisme de Pals, 2019	27
Taula 2: nombre d'establiments i places d'allotjament a Pals, 2019	29
Taula 3: Relació de persones entrevistades	48
Taula 4: Classificació de recursos	52
Taula 5: Factors determinats per a la valoració de recursos	53
Taula 6: Valoració de recursos	54

RESUM DEL TREBALL

Aquest treball tracta d'una valoració del potencial turístic del paisatge de l'arròs de Pals. És a dir, veure quins són els punts d'interès vinculats a l'arròs i el seu paisatge i si aquests són suficients per a proposar una ruta o itinerari que els agrupi. El desenvolupament del treball es basa en una conceptualització teòrica de diferents autors sobre la relació del turisme amb l'agricultura, la gastronomia i el paisatge. Pel que fa a la informació i sobre el municipi de Pals i els seus recursos, aquesta es basa en una recerca exhaustiva de dades descriptives i també en un seguit d'entrevistes realitzades personalment per l'autora del treball a persones i professionals rellevants per al món de l'arròs i el turisme a Pals. Per comprovar si és possible dissenyar una o més propostes a partir dels punts d'interès vinculats a l'arròs, s'ha analitzat la informació descriptiva del municipi cospada amb la visió local sobre el tema, per finalment llistar i valorar els llocs d'interès susceptibles de formar part d'una proposta.

Paraules clau: Pals, Empordà, turisme, paisatge, arròs, agricultura.

ABSTRACT

This study consists of an assessment of the tourist potential of the Pals rice landscape. That is, to see what are the points of interest linked to rice and its landscape and whether these are worthy to be included in a public route or itinerary proposal. The development of the work is based on a theoretical conceptualization of different authors on the relationship of tourism with agriculture, gastronomy and landscape. Regarding the information and about the municipality of Pals and its resources, this is based on an exhaustive search for descriptive data and also on a series of interviews conducted personally by the author of the work to relevant profiles and professionals in the world of rice and tourism in Pals. To check if it is possible to design one or more proposals based on the points of interest linked to rice, the descriptive information of the municipality captured with the local vision on the subject has been analysed, to finally list and evaluate the places of interest likely to form part of a proposal.

Key words: Pals, Empordà, tourism, landscape, rice, agriculture.

1. INTRODUCCIÓ

Aquest document presenta un anàlisi del grau d'aprofitament turístic de l'arròs de Pals i proposa una ruta pública a partir dels punts d'interès més importants. Primerament, s'explicaran els motius, objectius i subjectius pels quals s'ha escollit aquesta temàtica d'estudi, els objectius que es pretenen assolir, l'estructura del treball, i finalment s'especificarà la metodologia per a desenvolupar cadascuna de les etapes de l'estudi.

1.1 Motivació personal

En primer lloc, s'explicaran els motius personals pels quals s'ha escollit com a objecte d'estudi el paisatge dels arrossars de Pals:

Una de les motivacions principals per la realització d'aquest estudi és el fet d'haver nascut i viscut a Pals, fins a d'avui. Després d'estudiar el Grau en Turisme viure a la ciutat de Girona, he après a analitzar turísticament els municipis des d'una altra perspectiva i, en el cas de Pals, hi veia una clara mancança: els arrossars i el seu paisatge no es troben tan aprofitats com, per exemple, el nucli històric, quan són dos realitats turístiques totalment combinables entre elles.

Aquesta idea es va anar enfortint quan vaig començar a treballar a l'Oficina de Turisme de Pals, en un primer moment com a auxiliar de temporada i finalment com a informadora turística per tot l'any. Any rere any més visitants mostren interès per recórrer els arrossars, conèixer quins punts d'interès s'hi troben, a on és possible trobar un paisatge panoràmic dels camps, on es situen els molins i demandes similars, però em trobo amb una manca de material explicatiu sobre aquest tema: els fulletons que s'ofereixen als visitants són esquemàtics i molt poc explicatius. En la meua opinió, l'arròs de Pals és molt conegut gastronòmicament i una gran part dels visitants el tasten als restaurants del municipi, però en els últims anys aquests volen anar més enllà i saber on ha estat produït aquest arròs i com és aquest paisatge.

A partir d'aquí, vaig decidir-me a encaminar el meu Treball de fi de Grau al meu municipi, Pals i em vaig plantejar com a objectiu omplir aquesta mancança actual sobre els arrossars i el seu paisatge, valorar el seu ús i potencial turístic i, en funció dels resultats, realitzar una proposta pública que pugui arribar a ser útil per a l'Ajuntament de Pals i la seva Àrea de Turisme i que satisfaci la creixent necessitat dels visitants de conèixer el paisatge de l'arròs de Pals. Seria molt important que aquesta potencial proposta tingués en compte els distintius i certificacions del turisme als quals està adherida l'administració pública de Pals, com la Xarxa *Cittaslow*, el Compromís de Qualitat Turística, el Parc Natural del Montgrí, Illes Medes i Baix Ter, la Carta Europea de Turisme Sostenible.

En conclusió, es tractarà de conèixer la situació turística actual dels arrossars de Pals, els seus recursos patrimonials i paisatgístics, la opinió local sobre la matèria i finalment, a partir de tot aquest coneixement en conjunt amb l'aplicació dels meus estudis acadèmics i les meves vivències personals, contribuir amb el municipi realitzant una proposta d'acord amb les preferències dels visitants, de la població local i de les tendències actuals en el món del turisme.

1.2 Justificació objectiva

A continuació, i partint de les idees explicades en els anteriors apartats, s'explicaran els criteris de caràcter objectiu pels quals es justifica l'elecció temàtica d'aquest estudi:

El turisme, que va registrar 1.500 milions d'arribades internacionals l'any 2019, es confirma com un dels sectors econòmics líders al món, amb capacitat de resiliència, tot i les incerteses resultants dels darrers esdeveniments l'inici del 2020 (Panorama del Turismo Internacional 2019, OMT). Segons el primer informe complet de xifres i tendències de turisme mundial de la nova dècada, l'últim Baròmetre de l'OMT de Turisme Mundial, l'any 2019 era el desè any consecutiu de creixement. En el cas de l'estat espanyol, ocupa el segon lloc en arribades internacionals amb 83 milions, segons l'informe sobre turisme internacional l'any 2019 de l'OMT.

“En estos tiempos de incertidumbre y volatilidad, el turismo sigue siendo un sector económico fiable” Secretari general de l'OMT, Zurab Pololikashvili, (2019).

Durant les darreres dècades, el món del turisme ha experimentat un gran nombre de canvis en els patrons de consum i les preferències del turista que s'han traduït en nous segments turístics cada vegada més especialitzats. Segons l'informe de l'OMT, les principals tendències del turisme són: la recerca de l'autenticitat, coneixent la cultura i tradicions locals, l'experiència de trobar moments, paisatges, destinacions i experiències dignes de compartir a les xarxes socials, la persecució d'un estil de vida saludable a través d'activitats turístiques a peu, esportives i a la natura, el turisme sostenible, accessible multi generacional i solitari.

A més, a l'informe titulat *Walking Tourism – Promoting Regional Development* (Turisme a peu: Promoció del desenvolupament regional) estableix que aquest tipus de turisme i els seus derivats permet als turistes relacionar-se millor amb la població, al natura i la cultura locals. La demanada d'activitats a l'aire lliure creix en tots els públics, i segons l'OMT és un tipus d'activitat turística que es pot desenvolupar de forma sostenible a molts territoris, proporcionant un bon rendiment econòmic i social per residents i turistes, sempre i quan es gestioni de forma adequada. Aquest informe de l'Organització Mundial del Turisme subratlla el paper de la col·laboració entre els agents implicats públics i privats.

“La creciente demanda por parte de los consumidores de "vivir" en un destino de forma auténtica, así como la mayoría de las víctimas del turismo activo hacen que el turismo a pie cobre cada vez más importancia, más allá de las actividades de senderismo, puesto que muestra a un destino en su completa, incluidas la naturaleza y la cultura local” (OMT, Walking Tourism - Promoting Regional Development, 2019).

D'aquests informes, es pot extreure que les motivacions del turista es troben relacionades amb el gaudi de l'experiència autèntica, la realització d'activitats a l'aire lliure i relacionades amb la cultura i els productes locals i la recerca d'escenaris dignes de compartir de forma *online*. En aquest sentit, les comarques de l'Empordà i més concretament el municipi de Pals, objecte d'aquest treball, al Baix Empordà esdevenen l'escenari ideal per a la creació o adaptació del turisme cap aquestes direccions.

D'aquestes noves preferències del turista, s'extreu la idea d'aquest treball de fi de grau, que parteix de la idea d'aprofitar un paisatge singular dins la comarca del Baix Empordà com són els arrossars de Pals, analitzar el seu ús turístic i adaptar-lo a les noves tendències creant un producte turístic relacionat, de manera directa o indirecta, amb aquestes.

El motiu de l'elecció del paisatge dels arrossars com a eix central del nou producte turístic parteix, d'una banda, per la singularitat d'aquest espai geogràfic, i per l'altra, per la creixent demanda d'aquest recurs, segons les entrevistes i converses amb l'Àrea de Turisme i Promoció econòmica de Pals. A la vegada, serviria per descongestionar el nucli històric, sovint únic espai visitat pels turistes que visiten el municipi. D'aquest manera es pot arribar a complementar ambdós recursos turístics i contribuint a una desestacionalització i creant un binomi únic a la regió.

Partint dels recursos turístics i del territori relacionats amb l'arròs de Pals, producte gastronòmic estrella del municipi, els camps d'arròs i altres paisatges relacionats que mostren al turista el lloc de producció d'aquest producte, l'objectiu és plantejar quins són els punts d'interès relacionats amb l'arròs de Pals i si aquests són suficients i compleixen una sèrie de criteris de valoració per a crear una potencial ruta pública de l'arròs a Pals.

1.3 Objectiu

En primer lloc, la pregunta de recerca de la qual parteix el treball i en conseqüència les seves diferents parts és la següent:

- Té el paisatge dels arrossars de Pals llocs d'interès i de potencial turístic?

En el cas que s'obtingués una resposta afirmativa:

- Es podria dur a terme una proposta d'àmbit públic relacionada amb els punts d'interès?

Per tant, l'objectiu principal del treball, partint d'aquestes preguntes, és valorar el potencial turístic del paisatge de l'arròs a Pals. Per tal d'aconseguir el seu compliment, serà necessari definir els punts d'interès que poden formar d'una ruta o d'un itinerari públic basat en l'arròs. D'una altra banda, serà important conèixer i descriure el municipi i els seus recursos vinculats amb l'arròs, llistar-los i dur a terme una valoració turística dels mateixos. Per últim, també es tindrà en compte la visió local sobre l'arròs i el turisme a través d'entrevistes a persones relacionades professionalment amb el sector turístic i l'arròs de Pals.

D'aquest objectiu principal, sorgeixen una sèrie d'objectius de caràcter secundari que ajudaran al seu compliment. És possible definir-los de la següent forma:

- Conèixer les iniciatives actuals públiques i privades que posen en valor l'arròs a Pals.
- Comprovar si Pals i el seu paisatge vinculat a l'arròs poden encaixa en noves tipologies de turisme.
- Copsar la percepció local sobre la relació i el potencial turístic de l'arròs a Pals.
- Aprofitar recursos i infraestructures locals i comarcals.

- Utilitzar criteris de valoració turística que tinguin en compte aspectes actuals de la gestió i el desenvolupament turístic.

Finalment, a partir d'aquests objectius i el seu assoliment, es planteja sí és possible, és a dir, si hi ha suficients punts d'interès que compleixin els requisits per a la creació d'una ruta paisatgística de l'arròs de Pals de caràcter públic de manera que s'obtingui un rendiment turístic d'aquest recurs. Un objectiu derivat d'aquest plantejament és seguir criteris sostenibles i responsables per a la valoració i selecció dels punts d'interès, de manera respectuosa i a la vegada beneficiosa pels productors, residents i potencials visitants del municipi.

1.4 Metodologia

En primer lloc, s'ha realitzat una conceptualització teòrica de diferents tipologies de turisme que poden tenir relació amb l'objectiu del treball. És el cas del turisme agroalimentari, l'oleoturisme o el turisme gastronòmic, entre altres. També es durà a terme una recerca sobre el paisatge i la seva relació amb el sector turístic que servirà posar en valor el paisatge com un recurs i com un actiu per desenvolupament del turisme. El conjunt d'aquests coneixements ha servit com a base de coneixements per la realització del treball, i posteriorment s'ha sintetitzat dins l'apartat del marc teòric. Pel que fa a aquest apartat, la metodologia emprada ha estat la recerca de fonts secundàries en versió digital i/o en paper, amb altres suports i eines com la recerca a internet o altres eines digitals.

La segona part del treball consisteix en una descripció general del municipi de Pals, especialment dels recursos del territori vinculats a l'arròs. Dins aquest apartat es pretén descriure el valor que té l'arròs en l'actualitat com a recurs turístic. Per dur a terme la descripció, s'han utilitzat fonts facilitades per l'Ajuntament de Pals i l'Oficina de Turisme així com una síntesi de bibliografia i webgrafia sobre el municipi. Per obtenir una idea global, s'ha decidit fer una petita recerca sobre el món de l'arròs i el turisme al Delta de l'Ebre i la Comunitat Valenciana. Per completar aquest apartat, s'ha demanat opinió i valoració a persones expertes i relacionades amb l'arròs i el turisme a Pals.

Seguidament, s'ha realitzat un treball de camp dividit en tres fases: l' estudi descriptiu del municipi de Pals, l'anàlisi de l'arròs de Pals com a recurs turístic, analitzant els productes existents d'iniciatives públiques i privades, i l'arròs com a recurs del territori amb l'objectiu d'elaborar la ruta més adequada. Per fer-ho, s'han realitzat visites a l'Oficina de Turisme municipal amb la finalitat de recollir i sintetitzar la informació dels diferents fulletons, plànols, rutes, mapes i altres elements promocionals relacionats amb l'arròs.

Una part important de la informació sobre Pals, el seu sector turístic i la relació amb l'arròs, s'ha obtingut a través d'entrevistes realitzades a professionals i persones rellevants vinculades a l'activitat de l'arròs i el turisme a Pals. En el procés, la gran part dels candidats per l'entrevista han respost de manera ràpida i amb alt interès per participar. Els entrevistats han respost a una sèrie de preguntes, però contextualitzant segons el càrrec de cada persona, per tant de forma dinàmica. Degut a la situació amb la Covid-19, no ha estat possible dur a terme les entrevistes de forma presencial com

es tenia previst, per tant han estat realitzades per mitjà de trucades telefòniques, videoconferències o telemàticament.

Finalment, la tercera part del treball consisteix en la valoració i proposta d'una sèrie de punts d'interès vinculats a l'arròs que podrien formar part d'una proposta turística d'àmbit públic en el municipi. Aquesta selecció té en compte la informació obtinguda a través de l'apartat anterior i d'acord amb un seguit de criteris de valoració que es definiran prèviament, a més del suport de la guia local de valoració turística editada per la Generalitat de Catalunya, el Departament d'Empresa i Ocupació i la Direcció General de Turisme conjuntament amb els coneixements adquirits al llarg del treball.

2. MARC TEÒRIC

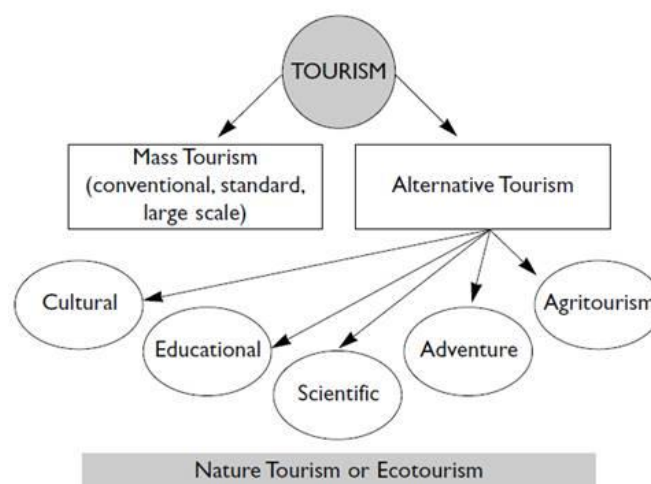
En aquest treball s'estudiaran branques de turisme alternatives, principalment l'agroturisme o turisme agroalimentari i la seva relació o diferència amb les principals tipologies alternatives com el turisme rural, gastronòmic o ecològic. És per tant important analitzar i entendre quines són les últimes tendències del turisme en aquest sentit.

2.1 Turisme alternatiu en el context actual

Segons Orgaz (2014), el turisme és una de les branques econòmiques principals a nivell mundial. A principis del segle XXI es va observar una desconcentració i diferenciació turística, juntament amb un canvi en les demandes del turista, que es va traduir en la diversificació de l'oferta turística i l'aparició de noves tipologies de turisme basades en el desenvolupament d'un turisme que contribueixi a millorar el desenvolupament socioeconòmic de la població local i conservar els seus recursos culturals i naturals, satisfent la demanda del turista basada principalment en la recerca de noves experiències, emocions i sensacions.

L'evolució de l'activitat turística i les seves tendències han estat objecte d'estudi de molts autors arreu del món, analitzant en els atractius o els factors de motivació que fan decidir al turista visitar una destinació. Així, en els darrers anys, es destaquen sobretot els factors de motivació del turista relacionats amb: recursos naturals, cultura, patrimoni, clima, salut i el món rural, entre altres. (Millán Vázquez de la Torre i alt., 2013). En aquest sentit, alguns autors (Vargas Sánchez, 2007; Castillo Canalejo i alt., 2011) parlen de dues formes de turisme molt diferenciades entre elles: turisme de masses i turisme alternatiu, essent aquest últim compost per: agroturisme, turisme rural, turisme cultural o patrimonial, turisme d'aventura i turisme ecològic.

Figura 1. Tipologies de turisme.

Font: *The alternative tourism*, Mieczkowski (1995), pàg. 459.

Aquestes anomenades formes alternatives al turisme de masses tenen com a característica en comú ajudar al desenvolupament social i econòmic de les comunitats local, la conservació dels recursos naturals, culturals i patrimonials, dins el marc de la sostenibilitat. D'una altra banda, l'experiència turística és un dels eixos principals de la demanda en les tipologies de turisme alternatives que s'han mencionat. Araújo, Fraiz i Paül (2012) parlen d'una "economia de l'experiència" que sorgeix en resposta a la demanda d'experiències de forma paral·lela a l'evolució social i econòmica actual. En la mateixa línia, la proposta de model d'Antar - Ecotono al 2004 (pàg.14) afirma que les tipologies de turisme basades en l'experiència es troben en auge, exigides per un tipus de turista que coneix les tendències actuals i es troba endinsat en una economia d'experiències que es veuen reflectides en el sector turístic.

Per tant, d'aquests autors podem extreure la idea que el turista actual exigeix nous productes turístics i formes diferents de fer turisme, ja no és suficient un sol producte o servei turístic, sinó que es demana una oferta integral que proporcioni vivències autèntiques i permeti relacionar-se amb l'entorn i la població local de la destinació que visitarà (Mediano, 2008). A l'àmbit espanyol, el Plan de Turismo España Horizonte 2020 dins una de les seves línies estratègiques va establir la importància de promoure la qualitat de l'experiència:

"No es suficiente con ofrecer un servicio que responda a los requerimientos; es necesario generar el servicio que revalorice los atributos intangibles y emocionales que deben producirse en la relación entre la oferta y el cliente. La generalización de la cultura del detalle unida a la eficiencia del servicio, será la combinación que impulse el incremento de la satisfacción del cliente. La consolidación de esta estrategia permitirá construir nuevas ventajas competitivas basadas en la relación con el mercado y el valor experiencial y singular de los productos y destinos españoles" (Plan de Turismo Español Horizonte 2020, pàg.61).

Figura 2: Línies estratègiques del turisme espanyol.

Font: Plan de Turismo Español Horizonte 2020, pàg. 61.

Com han indicat alguns dels autors citats en aquest paràgraf, el turisme agroalimentari, la interacció del turista amb el territori i la recerca d'experiències son tendències turístiques que troben en creixement actualment. En el cas d'aquest document, concorden amb el tipus de producte turístic que es vol crear. En el següent apartat s'aprofundirà en els aspectes mencionats.

2.2 Turisme, gastronomia i agricultura

En el marc dels arrossars de Pals, un entorn rural que té com a principal activitat agrícola el conreu de l'arròs, és important obtenir una perspectiva sobre les sinèrgies existents entre el sector del turisme i l'agricultura. Històricament, el sector de l'agricultura ha estat una matèria primera important pel desenvolupament del turisme arreu del món. No obstant, fins la darrera dècada, s'havia analitzat des d'una perspectiva centrada en l'alimentació i els seus productes exclusivament. Torres i Momsen, l'any 2011 van canviar aquesta perspectiva analitzant en profunditat el paper del turisme en l'entorn rural i les seves activitats agrícoles.

Segons aquests mateixos autors, sobretot durant els últims anys, s'ha produït un canvi en els patrons de consum turístics. Aquests es troben principalment relacionats amb les preferències del turista en termes d'oci, restauració i altres activitats que componen el viatge i han suposat una nova oportunitat pels productors agrícoles: l'aprofitament dels seus recursos com a productes turístics. Aquesta oportunitat, poc a poc s'ha transformat en noves tipologies turístiques com agroturisme, ecoturisme, enoturisme i turisme rural, combinant un dels pilars històrics de l'economia, que és l'agricultura, i el turisme com una de les branques més importants en l'economia actual. En la mateixa línia, aquests autors estableixen que:

"In the face of current problems of climate change, rising food prices, poverty and a global financial crisis, linkages between agriculture and tourism may provide the basis for new solutions" (Torres i Momsen, 2011, pàg. 2).

En aquest sentit, la proposta que es té intenció de crear pot esdevenir una nova forma de turisme a Pals, en combinació amb el casc històric i el vessant gastronòmic de l'arròs, revigoritzant l'entorn més rural del municipi i aprofitant el seu potencial turístic d'acord amb les tendències actuals.

Seguint en la línia de la idea plantejada, els estudis més recents dedicats a estudiar el binomi existent entre l'agricultura i el turisme tenen una visió en comú: potenciar el sector de l'agricultura com a reservori de recursos potencials d'esdevenir atractius turístics. Per Cox i Fox (2003), l'actual tendència turística i recreativa de les zones agràries es deu a la nova visió per part de les societats urbanes, que veuen en els entorns rurals marcadors de qualitat de vida en general (Simón, Gil i Carpintero, 2011) Així, en la mateixa línia defineix la motivació García Henche (2005):

"Los turistas que eligen el espacio rural tienen en mente romper con la formalidad de sus comportamientos en la ciudad; son turistas que valora la calidad de vida y que buscan emplazamientos tranquilos, con naturaleza viva y cultura local atractiva" (García Henche, 2005, Cuadernos de turismo núm. 15, pàg. 115).

En el cas d'estudi d'aquest treball, s'aprofitaria l'afluència de visitants urbans per crear un interès pel paisatge dels arrossars, és a dir una zona agrària i a la vegada turística que respecti la població local i mostri als visitants un entorn diferent a l'habitual.

Alguns autors van més enllà en l'estudi dels beneficis que poden aportar aquestes tipologies de turisme: Asiedu i Gbedema al 2011 i Pillay i Rogerson al 2013 estan d'acord en la idea que la creació de vincles entre el sector turístic i agrícola pot esdevenir una important eina per la reducció de la pobresa als sectors rurals i alhora contribuir a la continuïtat en el temps de les activitats agrícoles. S'espera per tant, que l'agroturisme esdevingui una forma efectiva de desenvolupament sostenible (Sonnino, 2004), tot i que els reptes que en poden impossibilitar el compliment es deuen a que molts productors mostren una negativa a incorporar activitats de tipus turístic dins les seves produccions, principalment pels possibles impactes socials i culturals, i perquè no creuen que el benefici econòmic sigui significatiu. (Karabati, Dogan, Pinar i Celik, 2009). En el cas del municipi de Pals, la implementació d'aquest tipus de turisme pot ajudar a mantenir en el temps l'activitat agrícola del conreu d'arròs i ajudar a un desenvolupament sostenible de l'activitat.

Des de la perspectiva econòmica, la majoria d'autors analitzen el paper del patrimoni alimentari dins de les estratègies de posicionament de països i regions com a destinacions gastronòmiques (Du Rand, Heath i Alberts, 2003; Frochot, 2003; Boyne i Hall, 2004; Okumus i McKercher, 2007; Kim, Yuan, Goh i Antun, 2009; Ab Karim i Chi, 2010; Lin, Pearson i Cai, 2011). Els autors coincideixen sobre la importància de la gastronomia per a la construcció de productes turístics, associats amb la identitat local. Hi ha consens en que això obeeix a una estratègia de desenvolupament econòmic a partir de les especialitats agroalimentàries territorials (Ohe, Y., i Ciani, A., 2011) de manera que el tema principal de debat en l'actualitat gira al voltant de la planificació del producte turístic des de la perspectiva del màrqueting i la segmentació específica de mercats (Sidalí, Kastenholz i Bianchi, 2013).

La geografia del gust

Sens dubte, una de les característiques diferenciadores dels arrossars de Pals i el seu producte recau en l'aspecte geogràfic únic i a un conjunt de factors ambientals que no es donen en d'altres llocs, com són el clima, el sòl i l'aigua. El particular clima de la zona és un dels responsables de l'alta qualitat de l'arròs que es conrea a Pals, ja que la maduració del gra és més llarga que en d'altres latituds, creant una textura molt singular. La geografia és per tant un aspecte de gran importància en aquest estudi, i és important analitzar la idea de *geografia del gust*:

L'innovador concepte de la *geografia del gust* va néixer com a antítesi de l'homogeneïtzació alimentària i la deslocalització de la producció arreu del món, amb l'objectiu de tornar a localitzar la producció d'aliments, posant en valor la "qualitat diferenciada" de cada producte segons el seu lloc de producció geogràfic. Es tracta d'un concepte que vincula l'aliment amb el seu lloc d'origen com a senyal de qualitat (Montanari, 2009).

El concepte de geografia del gust es va veure ampliat per aquest mateix autor l'any 2004 i 2009 y Montanari i Staniscia (2009), que es van centrar en la importància del territori i el procés de producció. Segons aquest autor, les característiques del procés productiu venen determinades pels recursos físics i geogràfics i també per la relació humana amb el producte.

Segons Winter (2003), coincidint amb el punt de vista de Parrot, Wilson i Murdoch, l'any 2002, en aquest context, els mercats globals han obert canals a un segment de mercat interessat en l'origen dels productes alimentaris que consumeix. En aquest context, la geografia del gust planteja la reconexió entre productors i consumidors a través de canals de comercialització de tipologia curta, entre els quals destaca el turisme. D'acord amb Pitte (2002), els aliments han esdevingut "un element de curiositat insaciable", impulsant als usuaris a desplaçar-se als territoris d'origen dels aliments per a conèixer-los d'a prop. Això posa en joc quina capacitat pot arribar a tenir un territori o una regió en concret per atraure turisme gràcies als seus productes locals (Montanari, 2009).

El territori com a experiència turística

Ampliant la idea de la importància del territori geogràfic en el turisme, es pot dir que la gran majoria de productes emblemàtics d'una regió són produïts a nodes rurals, propiciant que el producte esdevingui un marcador d'identitat del territori, de tal manera que les característiques de la regió es veuen manifestades en els atributs diferencials del producte en qüestió. D'acord amb Montanari (2004), tot i que és principalment l'aspecte estètic d'un producte és la que motiva el desplaçament turístic, és el territori qui determina el nivell d'atracció dels fluxos turístics.

D'aquesta observació es pot concloure que el turista té interès per conèixer el producte alimentari in situ, i no consumir els elements fora del seu lloc d'origen, formant un binomi indivisible per a l'experiència turística. En la mateixa línia, Montanari al 2009 estableix que el desig del turista per visitar el lloc de producció d'un producte no resideix en l'aliment mateix, sinó en la motivació de conèixer el procés de producció i el context del mateix. La motivació del turista agroalimentari es basa en conèixer la cadena de producció d'un producte emblemàtic, realitzant un recorregut lúdic per les etapes i fomentant la reconexió entre productor i visitant.

En aquesta mateixa línia, Hall i Mitchell (2002) estableixen que aquesta simbiosis crea la noció de territori turístic, referint-se a les qualitats d'una regió respecte a la forma de produir aliments tradicionals. Aquesta regió té una sèrie de característiques culturals, naturals i físiques que no son substituïbles o transferibles, però que quan es combinen creen una identitat única pel territori.

Seguint amb el concepte del territori i la seva importància pel sector turístic, segons Bustos (2004), el territori té un paper fonamental en les iniciatives per l'aprofitament turístic dels aliments i serveis per a plataforma d'unió entre la societat, la natura i el sistema productiu. Aquesta integració propicia la creació d'uns valors territorials que poden ésser posats en valor a través del turisme. D'aquestes afirmacions es desprèn que un territori i les seves qualitats, juntament amb les relacions que aquest estableix amb el turisme, son els fonaments per construir l'experiència del viatge (Ávila i Barrado, 2005).

Un cop analitzada la relació del sector turístic i l'agricultura i la importància de l'espai geogràfic com a marcador de qualitat d'un producte, cal estudiar les tipologies de turisme que més s'ajusten a l'objectiu d'aquest treball, en aquest cas, el turisme agroalimentari.

Turisme gastronòmic, oleoturisme i agroturisme

Actualment, hi ha una tendència a la reinterpretació dels aliments emblemàtics com a recursos turístics, el que s'associa la recerca de nous usos dels recursos agroalimentaris, que a més de la seva funció alimentària, apel·len als seus atributs simbòlics i emocionals. Agroturisme, enoturisme i oleoturisme es troben englobats dins el turisme gastronòmic per la gran majoria d'autors, és per tant important detallar-ne les característiques principals.

Turisme gastronòmic

Durant la dècada del 1990 es van realitzar els primers estudis relacionats amb el turisme i la gastronomia, principalment centrades en la seva demanda (Horng i Tsai, 2012), però no va ser fins principis del segle XXI quan aquesta tipologia de turisme va arribar a un punt d'auge decisiu Mitchell i Hall (2006). Segons (Ignatov i Smith, 2006), la gastronomia genera un intercanvi de coneixements fonamental entre el turista, la població local i a la vegada les seves tradicions, la cultura i la identitat del lloc. Per Kivela i Crotts (2006), l'activitat turística gastronòmica genera beneficis socials, econòmics i mediambientals que afecten a la comunitat local i a les empreses del turisme, esdevenint per tant la gastronomia un producte turístic de gran dimensió en els últims anys (Oliveira, 2011).

La relació entre el turisme i la gastronomia, per Tikkanen (2007) ve donada per quatre elements: el nivell d'atracció culinària, l'experiència gastronòmica i els trets culturals de la destinació així com el producte turístic que ofereix. Es pot concloure que la gastronomia i l'herència cultural d'una regió tenen una relació directa i forta (Mascarenhas i Gândara, 2010). En la mateixa línia, Okumus (2007), estableix que la gastronomia forma part del patrimoni intangible d'una destinació, ja que permet als visitats gaudir d'una experiència de tipus cultural relacionada amb la regió turística.

Segons Ashton i Muller (2013), la cultura culinària és una de les principals motivacions del turista per visitar un determinat destí a nivell mundial. En canvi, per Molz (2007), la relació entre l'activitat turística i la gastronomia es basa en la degustació de productes culinàries en diversos llocs, contribuint a l'auge i reconeixements d'aquells restaurants reconeguts amb premis internacionals o que simplement s'especialitzen en els productes i receptes de la regió. Altres autors com Tsai (2016) i Di Clemente (2014) tenen una perspectiva sobre el binomi turisme i gastronomia basada en l'autenticitat d'una regió com a eina de posicionament, diferenciació turística i esdevenint un avantatge competitiu respecte a altres destinacions.

Segons Amuquandoh i Asafo-Adjei (2013), el desenvolupament experimentat en les zones rurals i agrícoles han provocat un augment de la motivació del turista associada a la gastronomia i els productes locals. Les relacions establertes entre entitats privades i públiques amb l'objectiu de fomentar els productes turístics basats en la gastronomia de la destinació han afavorit l'auge d'aquestes tipologies de turisme. (Tomeljenovic i Getz, 2009).

El turisme gastronòmic fomenta l'augment de la producció en el sector primari d'una regió i a la vegada la integració entre el sector de l'agricultura i el turisme, millorant el desenvolupament i la imatge dels productes agrícoles i els beneficis socioeconòmics de la destinació (López i Guzmán, 2016). En aquest sentit, Björk i Kauppinen-Räsänen (2016), hi ha quatre característiques de la destinació que destaquen en el turisme gastronòmic: la gastronomia local, els trets socioculturals, la destinació i el gaudi del viatge. De forma conjunta, provoquen que el producte local esdevingui una font d'atracció de turistes molt important.

Oleoturisme i enoturisme

A partir de les experiències turístiques relacionades amb la gastronomia i del desenvolupament i auge de l'enoturisme, han aparegut altres pràctiques turístiques com el turisme de cervesa, del tequila, del whisky o l'oleoturisme. Aquestes tipologies específiques posen en valor la cultura i el patrimoni gastronòmic local a la vegada que fomenten l'aparició de nous productes turístics de la regió i el creixement econòmic (Bessière i alt., 2013).

L'oleoturisme, inicialment va començar com una línia de comercialització directa de productes basats en l'oli d'oliva, generant així nous ingressos a les empreses locals (Alonso i Krajsic, 2013). D'aquesta manera, s'ha establert el terme oleoturisme pel català y oleoturismo pel castellà, mentre que la llengua anglesa engloba com a agrotourism, olive-based agritourism o olive tourism.

Per tant, es pot definir l'oleoturisme com a aquella tipologia turística que es basa en el món de l'olivera i el seu fruit, l'oli d'oliva (Ruiz Guerra, 2012). Agüera, López-Guzmán i Morales (2017), el defineixen com “una práctica turística cuya motivación está relacionada con todo aquello que tiene que ver con el aceite de oliva y los recursos asociados al olivar, como son el terreno, el agua, el paisaje, la cultura o el clima, entre otros”.

L'activitat turística associada a l'oli d'oliva contribueix a fomentar la imatge d'aquest producte gastronòmic, augmentant el seu valor afegit (Alonso i Northcote, 2010). Seguint Alonso i Krajsic (2013), les activitats de l'oleoturisme aporten un valor paisatgístic, cultural i mediambiental a la destinació turística, fomentant la conservació del patrimoni i els recursos rurals.

D'acord amb Ruiz Guerra, Martín López, i Molina Moreno (2012), el medi rural, és a dir, l'àrea on el turista viu l'experiència, és el factor clau que determina l'oferta i la demanda del turisme. Dins aquest context, alguns autors inclouen aquesta tipologia turística dins el turisme rural, com és en el cas d'Alonso i Northcote al 2010 i Vázquez de la Torre al 2012. En canvi, també es pot considerar com una manifestació de l'agroturisme, del turisme cultural o de salut (Ruiz Guerra, 2010). Per la seva part, Campón Cerro (2014) inclou l'oleoturisme dins el turisme gastronòmic ja que la motivació és igual a la del turista gastronòmic, només enfocada a un producte en concret, l'oli.

En la mateixa línia, dins el context del projecte europeu Vintur, es va definir inicialment l'enoturisme com aquell que engloba totes les activitats, recursos turístics i d'oci,

relacionades de manera directa o indirecta amb la cultura del vi i la gastronomia autòctona d'un territori vinícola. Collin l'any 2000 va acotar aquesta definició afirmant que l'enoturisme significa “La experiencia de visitar viñedos, conocer bodegas, asistir a festivales y a demostraciones vinícolas en los cuales la cata del vino y/o la experiencia de los atributos del mismo son el principal motivo para los visitantes” (Collin, 2000). Altres autors li atorguen un significat més subjectiu:

“El enoturismo es un generador de experiencias sensoriales, puesto que el visitante puede experimentar el placer del sabor, del olor, del tacto, de la vista y del sonido” (Getz i Brown, 2006) .

Turisme agroalimentari i agroturisme

Una vegada definides les tipologies de turisme gastronòmiques com l'oleoturisme i l'enoturisme, és necessari pel context d'aquest estudi analitzar especialment el concepte d'agroturisme i turisme agroalimentari, ja que donada la situació geogràfica de Pals i del seu recurs turístic a potenciar, els arrossars, és important conèixer-ne els detalls.

Els autors que han analitzat i definit el concepte de turisme agroalimentari o agroturisme coincideixen en els trets principals que l'identifiquen però tenen perspectives diferents. Així, Thomé el defineix com:

“Recorridos culturales y lúdicos que tienen como centro la existencia de un alimento identitario, que va desde la producción en el campo hasta la mesa y sus usos alternativos. Alrededor de este recurso se construye un entramado de amenidades locales, productos y servicios que facilitan la experiencia del viaje” (Thomé, 2012 pàg. 32)

En canvi, Rocha i Tulla (2015), des d'una perspectiva diferent, consideren turisme agroalimentari el que es basa en recórrer Sistemes Agroalimentaris Localitzats (SAL), és a dir, les xarxes de producció d'un territori específic i les seves característiques. Tant Thomé (2012) com Rocha i Tulla (2015) coincideixen en els següents trets identificatius d'aquest turisme: l'existència de productes lligats a una identitat donada pel territori, l'existència de xarxes per a la producció d'aliments en combinació amb la prestació de serveis turístics i la tematització dels productes i serveis turístics basats amb l'agricultura, l'alimentació i l'autenticitat territorial.

Amb un altre punt de vista, autors com Barrera l'any 2009 consideren el turisme agroalimentari com “una modalitat de turisme rural basada en productes locals, on es valora la singularitat de l'aliment, el seu origen i història en el context comercial contemporani”. En la mateixa línia, autors com Garrod i Wournell (2006), consideren aquest tipus de turisme com una modalitat de turisme rural basada en la producció i consum d'aliments que s'ajusta a les noves demandes de la societat i contribueix a revalorar els recursos rurals com a capital turístic.

Una darrera definició, curta i concisa, estableix aquest tipus de turisme com una activitat lúdica i educativa que expressa la cadena agroalimentari de la terra fins la taula (Barrera i Bringas, 2008).

El turisme agroalimentari es diferencia de tipologies similars com l'agroturisme o el turisme gastronòmic, ja que aquestes últimes es centren en el primer o últim esglaó del sistema productiu, segons el cas. El turisme agroalimentari en canvi, intenta integrar el sector amb l'elaboració, la comercialització i el consum dels aliments per igual. D'acord amb Sims (2010) aquesta forma de turisme afavoreix la sostenibilitat dels sistemes agroalimentaris locals a través de la interacció entre el turista i el productor, que representa un canal directe de comercialització de producte, alhora que es crea una plataforma per exhibir els aliments locals:

“Local food can play an important role in the sustainable tourism experience because it appeals to the visitor's desire for authenticity within the holiday experience” (Sims, 2010 p. 3).

En aquests termes, incorporar activitats turístiques en sistemes agroalimentaris locals representa una oportunitat per a: l'exploració de noves formes de consum i producció d'aliments, conèixer la dimensió cultural del procés productiu i la biografia dels aliments i consolidar la importància d'aquests productes per a preservar el desenvolupament del territori (Sims, 2010).

Després de l'anàlisi dels autors sobre l'agricultura i el seu vincle amb el sector turístic, la importància del territori geogràfic com a marcadors de qualitat i la idea del turisme agroalimentari, és de vital importància analitzar també la relació entre el sector del turisme i el paisatge, ja que els arrossars de Pals esdevenen una eina d'atracció única en aquest sentit.

2.3 Paisatge i turisme

Com ja s'ha estudiat en apartats anteriors d'aquest marc teòric, l'aspecte geogràfic és de vital importància i atorga a un producte turístic una sèrie d'atributs diferenciadors únics. En aquest sentit, el paisatge de l'arròs de Pals esdevé la base del seu aprofitament turístic, i és de vital importància conèixer les idees de diversos autors sobre el concepte del paisatge i la seva relació amb el turisme: segons el Conveni Europeu del Paisatge (2000) el paisatge es defineix com a “qualsevol part del territori tal com és percebuda per la població, el caràcter de la qual sigui el resultat de l'acció i interacció de factors naturals i/o humans”. Aquesta definició indica que el paisatge és el resultat de la societat i la cultura que es desenvolupen en un territori determinat.

Al llarg dels anys, la concepció clàssica del paisatge com a objecte aliè a l'activitat humana, de valor únicament estètic, ha evolucionat. El paisatge és un element tan complex com la societat que el crea, per tant, la seva interpretació no pot ser simple Olmo (2008).

No obstant, fruit de l'evolució, cada paisatge en concret es veu definit i condicionat per una sèrie d'elements socials, culturals i econòmics de diverses èpoques. Per tant, el concepte “paisatge” s'ha de veure com al producte de l'equilibri entre l'acció humana i la natura, un espai geogràfic natural que ha estat transformat per l'home, adquirint valors positius. La relació entre el sector turístic i el paisatge és directa estudiada per molts autors:

“Paisaje y turismo son, por tanto, dos realidades íntimamente relacionadas” (Nogué, 1989, pàg. 35)

Seguint el criteri de Nogué l'any 1992, cada territori compta amb unes característiques locals que s'expressen tant materialment com immaterialment a través del paisatge. D'acord amb l'autor, les diferents cultures creen els seus propis arquetipus, símbols i interpretacions sobre el paisatge i el seu significat. El paisatge esdevé per tant una finestra a través de la qual els turistes poden observar i aprendre sobre una cultura en qüestió i les seves característiques:

“La imagen más frecuentemente utilizada para difundir un determinado centro turístico es, precisamente, su paisaje” (Nogué, 1992, pàg. 48)

Es pot concloure d'acord amb els autors anteriors, que l'observador principal del paisatge és el turista, i la seva percepció d'un paisatge en concret ve donada per diferents factors: les seves característiques fisiològiques, els valors de la personalitat i el caràcter, les representacions socials col·lectives que cada individu es forma sobre l'entorn, entre altres. Tots aquests factors creen un “filtre perceptiu”, determinant per a l'avaluació positiva o negativa del turista, la opinió, les imatges formades pel record i el seu posterior comportament ambiental (Nogué i Font, 1992). L'autor fa una definició interessant del concepte:

“El paisaje no es solo algo visible, sino que, como construcción de nuestra actividad sensorial, está hecho también de ruidos, sonidos, olores, de multitud de impresiones sensoriales cargadas de un contenido espacial y temporal” (Nogué, 1992, pàg.46)

Un concepte interessant que analitza aquest mateix autor és el de l'autenticitat lligada al sentit del lloc. El paisatge proporciona al turista l'anomenat “sentit del lloc”, contribuint a l'augment de la satisfacció del visitant. Per tal que un determinat paisatge pugui proporcionar el sentit del lloc ha de conservar l'autenticitat que el caracteritza.

No obstant, això no significa que el paisatge ha de mantenir-se intacte o fossilitzat en el temps, ja que l'autenticitat del mateix està lligada a l'originalitat dels seus elements sense deixar d'ésser dinàmica i adaptar-se al pas del temps. (Nogué, 1989).

D'una altra banda, el concepte “imatge” pren importància per mesurar la relació turisme – paisatge: els canvis de les darreres dècades conforme a la segmentació del mercat turístic i l'aparició dels anomenats turismes alternatius, els turistes són cada vegada més exigents amb les imatges i el paisatge, entenent la imatge com a un conjunt de creences, idees i impressions que les persones tenen sobre una destinació o bé els coneixements, prejudicis i percepcions sobre el mateix objecte (Serrano, 2008). En aquest sentit, Roma (2003) aprofundeix sobre aquests conceptes:

“La imagen turística de los distintos lugares no es lo mismo que el paisaje, pero éste siempre forma parte de la imagen del destino” (Roma, 2003, pàg. 13)

Per tant, el paisatge, amb els impactes positius i negatius, és de gran importància pel turisme: aquest últim es pot considerar la industrialització del primer. El paisatge es,

abans de res, una imatge, i els turistes es mouen en gran part per les imatges que tenen de les diverses destinacions que competeixen en un mercat cada vegada més globalitzat (Roma, 2003). Destaca aquest plantejament de l'autor:

En aquest sentit, la percepció del paisatge per part de la indústria turística, és d'un gran valor i atractiu pel seu creixement. Dos Santos (2011) estableix que la relació entre turisme i paisatge és molt forta, motivada principalment per la necessitat de trencar amb la rutina habitual; i fent referència a Nogué (1989), estableix que el turista, decidit a canviar aquesta rutina, es decideix a viatjar, i troba en el paisatge el millor element de canvi en la seva vida habitual, coincidint amb el punt de vista de Pearce (1987): "No olvidemos que la motivación fundamental para el viaje turístico es la ruptura con la rutina de la vida cotidiana, fundamentalmente a través del cambio físico de lugar" (Pearce, 1987, pàg. 34).

Per tal de mantenir aquesta relació, és de gran importància que els paisatges es conservin i gestionin de forma eficaç, utilitzant criteris racionals que tinguin en compte la seva naturalesa fràgil, ja que si el paisatge arriba a degradar-se significativament, el procés de recuperació serà costós, complex i sovint impossible de completar. (Aide, 2000). Pel que fa a l'ordenació del territori, els projectes d'ordenació territorial esdevenen un gran repte perquè tenen la necessitat d'integrar i actuar sobre els diversos valors atribuïts a un paisatge, una realitat territorial concreta i una experiència de contemplació individual (Olmo, 2008).

D'aquesta manera, es poden distingir dos factors claus per a determinar la importància del paisatge pel turisme, d'acord amb Picazo (2012):

- El bon estat de conservació d'un element paisatgístic és clau per a l'elecció del destí per part del turista. El paisatge esdevé un aspecte fonamental per a la percepció de la qualitat d'un destí en concret.
- El contrast entre paisatges, des del paisatge local i habitual del turista fins al primer paisatge visualitzat en el destí és el que suggereix al visitant que ha arribat a un espai totalment diferent on es disposa a passar el seu temps d'oci.

D'una altra banda, segons (Mathieson i Wall, 1986), l'activitat turística pot arribar a jugar un paper important com a factor positiu en la recuperació de paisatges, a través de la recuperació de conjunts arquitectònics deteriorats, la revalorització de pràctiques productives tradicionals, la protecció d'ecosistemes locals i la creació de controls administratius que tinguin com a objectiu mantenir la qualitat del paisatge.

Les tendències actuals porten a un turisme més lligat al territori, la seva història i forma de vida per tant també als seus paisatges emblemàtics. Això fa que el turisme avui en dia es pugui expandir i desenvolupar a qualsevol espai rural sempre i quan compti amb paisatges que conserven el seu caràcter i autenticitat. Un exemple és el desenvolupament de l'agroturisme, que aporta a la destinació un nou atractiu turístic basat en l'apropament a l'entorn rural i les seves tradicions culturals.

Segons Picazo (2012), el paisatge i el valor que aporta a una activitat turística es basa en consideracions estètiques, visuals i afectives dels visitants: el gaudi estètic del recurs paisatgístic, la sensació de trobar-se en un entorn diferent a l'habitual, la

satisfacció emocional associada a l'observació de llocs agradables i la recerca d'elements visuals autèntics i diferenciats. Més enllà, el mateix autor defineix el paisatge com:

“Un elemento no solo intrínsecamente valioso por su estética, sino también muy útil para explicar la historia (natural, cultural y humana) del territorio que se visita”. (Revista Eubacteria, 2012, núm. 29, pàg. 2).

En coherència amb els conceptes esmentats, es pot concloure que la qualitat visual i estètica, juntament amb la preservació de la seva autenticitat, esdevenen una peça clau de l'èxit en una destinació turística; ja que la implantació d'una activitat relacionada amb el turisme es basa principalment en l'atracció d'un paisatge cap als potencials turistes. Aquest paisatge, en aquest cas el dels arrossars de Pals, es convertirà a posteriori, una vegada implementat el sector turístic, en un bé de consum.

3. COS DEL TREBALL

En el següent apartat es procedirà a descriure el municipi de Pals, primer dins el context del Baix Empordà i a continuació s'analitzaran els seus sectors econòmics, en especial el turístic. Seguidament, es durà a terme un anàlisi de l'aprofitament de l'arròs de Pals com a recurs del territori i turístic.

3.1 El municipi de Pals

3.1.1 Situació geogràfica i sectors econòmics

Des de l'any 1936, L'Empordà està dividit en dues comarques: Alt i Baix Empordà. Pals es situa al nord-est català, dins la comarca del Baix Empordà, que té com a capital el municipi de La Bisbal d'Empordà. Pals limita amb un total de 6 municipis veïns: Begur, Regencós, Torrent, Palau - Sator, Fontanilles i Torroella de Montgrí. Forma part del Parc Natural del Montgrí, les Illes Medes i el Baix Ter juntament amb els termes municipals empordanesos de Torroella de Montgrí, l'Estartit, Bellcaire d'Empordà, Palau-sator, Ullà, Fontanilles, Gualta i l'Escala.

La comarca del Baix Empordà comprèn un total de 36 municipis i la seva extensió és de 701,7 km², dels quals més d'un 20% està ocupada per boscos. Compta amb tres massissos que caracteritzen el seu paisatge: el del Montgrí, el de Begur i el de les Gavarres. Actualment, un 33,4% de la superfície comarcal està dins un espai natural protegit. La construcció i el turisme han provocat que alguns espais naturals estiguin en major risc de desaparèixer i per tant estiguin inclosos dins el Pla d'Espais d'Interès Natural aprovat per la Generalitat de Catalunya. Al Baix Empordà conviuen 133.461 habitants (Idescat, 2018), dels quals gairebé un 2%, concretament 2.411, habiten al municipi de Pals. Durant els períodes de temporada alta, concentrats als mesos d'estiu, la comarca pot arribar a duplicar la seva població als municipis més turístics, entre ells Pals. La població estacional a la comarca del Baix Empordà es de 31.696 (Idescat, 2017), en el cas de Pals, el municipi passa de tenir aquests 2.411 residents a acollir un total 5.157, significant que arriba a duplicar la seva població durant els mesos de temporada alta.

L'economia del Baix Empordà està sustentada pel sector turístic, destacant el gran nombre de segones residències, que gairebé iguala les residències per tot l'any: hi ha un total de 51.846 llars principals i 46.469 secundàries. El sector serveis és el dominant amb un 72% de la població activa, tot i que també manté la seva importància el sector primari, on treballa un 6,2% usuaris donats d'alta, una xifra que duplica la mitjana catalana del sector, destacant l'arròs a Pals i els ports pesquers de Palamós i Sant Feliu de Guíxols.

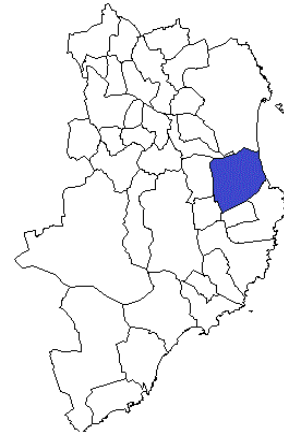
El sector de la construcció també destaca a la comarca del Baix Empordà doblant la mitjana de treballadors actius a Catalunya. Segons Idescat, l'any 2017 un 2,3% del valor afegit brut comarcal provenia de l'agricultura, un 8.9% de la construcció, un 12% a la indústria i un 76.7% al sector serveis. El sector secundari ha anat perdent importància els darrers anys i està molt diversificat, destacant la producció de ceràmica i material de construcció a al capital de comarca, La Bisbal d'Empordà, i de suro a Palafrugell i la zona de les Gavarres.

Figura 3: El Baix Empordà a Catalunya

Font: Municat (Gencat)

Figura 4: Pals dins el Baix Empordà

Font: Municat (Gencat)

El municipi de Pals, amb una superfície de 25,83 km², situat al nord-est de la comarca del Baix Empordà i dins el Parc Natural del Montgrí, les Illes Medes i el Baix Ter, es caracteritza per estar dividit en tres nuclis que ofereixen una gran diversitat paisatgística: el casc antic medieval, els Masos de Pals i la Platja de Pals. El municipi, de 2.411 habitants (Idescat, 2019), és una de les principals destinacions turístiques del Baix Empordà, destacant els seu casc antic medieval i l'arròs de Pals, especialment la seva faceta gastronòmica. No obstant, es tracta d'un dels municipis de la comarca que manté la importància del sector primari gràcies al conreu d'aquest cereal. Geogràficament, es troba a gairebé 130 km de la ciutat de Barcelona i a només 80 km de la frontera amb França.

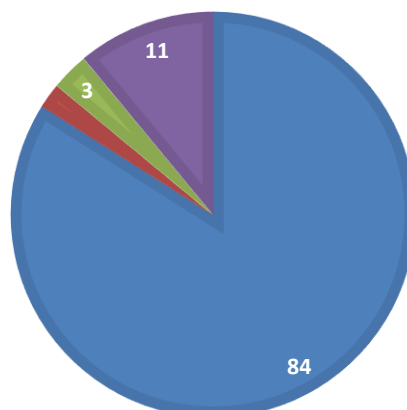
El municipi està situat entre aiguamolls i zones humides, aquest relleu característic és el que va donar nom al poble i que ha propiciat el conreu d'arròs: "Palus", prové del llatí, significa "terreny pantanós". Destaca especialment la vegetació de l'espai natural "Les Basses d'en Coll" i el conjunt de dunes litorals protegides arran de la Platja de Pals. Els primers documents que fan referència a la vila de Pals daten del segle IX, tot i que es creu que el recinte històric és més antic.

L'economia del municipi està sustentada principalment sector del turisme i serveis. Actualment Pals és un referent a nivell turístic dins la comarca i la Costa Brava, amb una població estacional que duplica la població resident durant els mesos de temporada alta: el 2018, el percentatge entre població estacional (2.678 persones) i residents (2.461 persones.) era del 208.8%, amb arribant a acollir un total de 5.139 persones al mateix temps (Idescat, 2018).

D'una altra banda, a Pals hi ha un registre d'un total de 1.107 habitatges d'ús turístic, gairebé igualant el nombre d'habitatges principals, dels quals es van comptabilitzar 1.043. Un cas similar és el de les segones residències. Segons Idescat, les últimes dades recollides l'any 2011, indiquen que a Pals les residències de caràcter secundari, un total de 2.632, dupliquen les principals, xifrades en 1.043, dades que donen una certa importància del sector de la construcció dins l'estructura econòmica municipal.

Gràfic 1: % de població ocupada per sectors a Pals, 2019.

■ Turisme i serveis ■ Indústria ■ Agricultura ■ Construcció

Font: elaboració pròpia a partir de Xifra

Segons es pot observar en el gràfic 1, dels 2.411 habitants empadronats a Pals l'any 2019, un total de 1.141 van tenir una ocupació activa l'any 2019 repartits dins els quatre sectors econòmics registrats: agricultura, indústria, serveis i construcció.

A partir de les dades gràfiques es pot concloure que el principal motor econòmic del municipi amb diferència és el sector serveis, que representa un total de 956 llocs de treball ocupats, seguit de la construcció, sector en el qual 122 palsencs treballen activament. Pel que fa al sector primari, un 3% de la població local s'hi dedica, suposant l'ocupació de 29 places de treball. Segons Idescat, Pals compta amb 59 explotacions agràries de les 984 que hi ha a la comarca, representant un 6% i 1.515 hectàrees de superfície agrícola en ús.

Finalment, la indústria representa un 2% del total de població activa a Pals, esdevenint el sector amb menys importància per a l'economia local. En definitiva, tot i la predominança del sector turístic, Pals manté la importància del sector primari al municipi i dins la comarca del Baix Empordà a través del conreu de l'arròs i manté el sector de la construcció com a important dins l'economia, a diferència de molts municipis on aquest sector ha patit una davallada molt forta o és inexistent.

3.1.2 Sector turístic

Com a uns dels municipis turístics més consolidats a la Costa Brava, Pals ha estat tradicionalment associat a un turisme familiar i de sol i platja. Tanmateix, la seva oferta turística s'ha diversificat durant els últims anys gràcies a les empreses especialitzades en turisme actiu, nàutic i altres tipologies d'oci.

D'una altra banda, gràcies a les campanyes realitzades i a la promoció dels productes locals, especialment l'arròs, Pals ha esdevingut un referent de turisme gastronòmic cada vegada més consolidat dins la comarca. Aquest fet, lligat al gran interès que desperta la visita del casc històric, ha fet que el turisme cultural al municipi creixi cada any. Dins l'oferta de caràcter cultural, Pals ofereix als visitants un ampli ventall

d'esdeveniments, els més destacats són aquells lligats amb l'arròs: la campanya gastronòmica Pals i la Cuina de l'arròs, la plantada i la sega tradicionals. Apostant també pel producte de proximitat, Pals va acollir durant 35 anys la Fira de Vins i Caves de Catalunya, i ha decidit mantenir aquesta tradició creant la seva fira pròpia, Vi a Pals, que enguany celebrarà la seva tercera edició. Aquests esdeveniments venen lligats amb la celebració de mercats de productes artesans de proximitat, un gran reclam complementari pels assistents.

Pals compta amb tres punts d'informació turística: l'Oficina de Turisme central, oberta al públic tot l'any i situada en ple centre històric, el punt d'informació obert durant sis mesos l'any, situat a la rotonda d'entrada del poble, i per últim el punt d'informació obert durant juliol i agost a peu de la Platja de Pals. Cal destacar que les dues oficines de turisme van rebre el distintiu Qualitat Turística en Destinació Sicted l'any 2017.

D'una banda, l'Oficina de Turisme central es troba situada a la Plaça Major, al costat de l'Ajuntament, en ple centre històric de Pals. Es tracta de l'única oficina del municipi oberta durant tot l'any, adaptant el seu horari segons la temporada turística.

Seguidament, el punt d'informació de Pals es troba situat estratègicament a la rotonda d'entrada del poble, que comunica Pals amb els Masos i la Platja, amb Torroella de Montgrí, Begur i Palafrugell, de tal manera que té la capacitat d'atraure un gran nombre de visitants. Aquest punt d'informació es troba obert durant un total de sis mesos l'any, d'abril fins setembre.

Finalment, el punt d'informació de la Platja de Pals és el més recent, va obrir l'any 2015 i es troba situat a peu de platja, de manera que rep una gran quantitat de turistes procedents dels càmpings, hotels, apartaments i segones residències situats a la zona de la platja. Es troba obert durant els dos mesos d'estiu, juliol i agost i actua com a punt de reforç de les dues altres oficines.

Segons les dades de l'oficina i el Gestor Estadístic, durant l'any 2019, l'Oficina de Turisme central va registrar 11.433 enquestes, el punt d'informació de la rotonda 1.922 i el de la platja 1.169. Cal tenir en compte que les visites venen acompanyades ja sigui en parella, família, amics o grups, i aquestes dades es comptabilitzen a cada enquesta segons el nombre d'acompanyants i la tipologia. Per tant, segons l'informe basat en l'eina del Gestor Estadístic, la xifra total ascendeix a 47.874 visitants. La següent taula resumeix la informació de les visites:

Taula 1: enquestes de les oficines de turisme de Pals, 2019.

Nom oficina	Nº enquestes	Nº visitants
Pals	11.433	39.734*
Pals - Rotonda	1.922	5.207*
Pals - Platja	1.169	2.933*
Total	14.524	47.874*

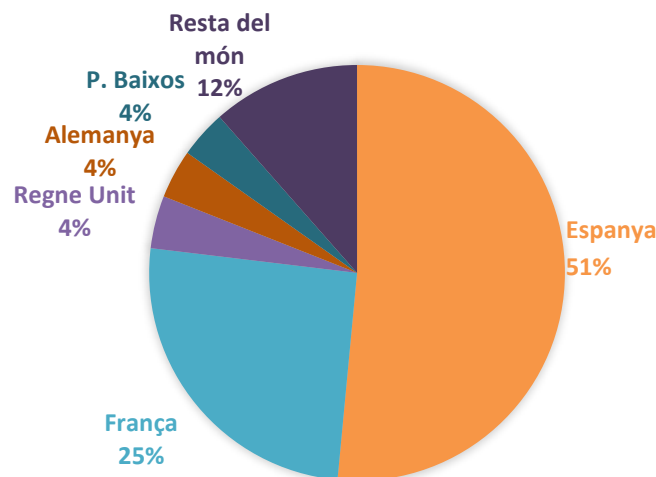
Font: elaboració pròpia a través dels informes de l'OT

* totals de cada oficina (ponderats segons: parella x 2; família x 4; grups = nº visites x grup)

A partir de les dades de l'Oficina de Turisme, pel que fa a les franges d'edat, predomina majoritàriament a totes les oficines de turisme la que comprèn visitants de 36 fins a 65 anys. A l'oficina central, en segon lloc, s'hi troben els visitants de més de 65 anys, atesa la gran afluència de grups de la tercera edat que visiten el casc antic, mentre que, tant a l'oficina de la rotonda com a la de la platja, en segon lloc, s'hi troben els visitants compresos en la franja de 26 a 36 anys.

En relació al lloc de procedència dels visitants nacionals i internacionals, els cinc mercats més importants ordenats de més a menys afluència són els següents: l'estat espanyol, França, Regne Unit, Alemanya i Països Baixos. Es tracta d'una tendència que es manté al llarg dels últims anys. A nivell de turisme nacional, destaquen, per ordre de visitants: Catalunya, Madrid i País Basc. El següent gràfic il·lustra la disposició de nacionalitats l'any 2019:

Gràfic 2: Nacionalitat dels visitants a l'Oficina de Turisme de Pals, 2019.

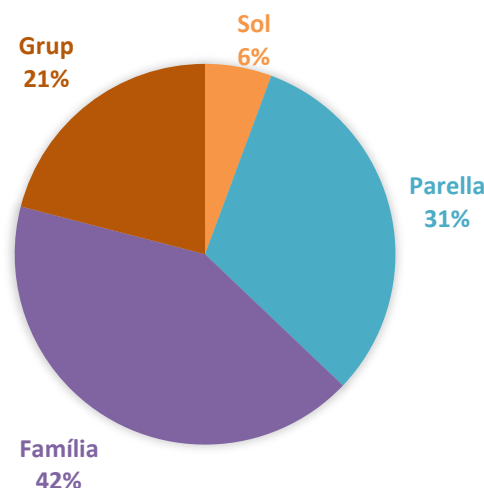

Font: Informe anual, Oficina de Turisme de Pals.

No obstant, durant les últimes temporades, s'ha observat una tendència en creixement: el nombre de visitants procedents d'Estats Units i Sud Amèrica (sobretot, d'Argentina), gairebé és igual a la cinquena posició a la llista, els Països Baixos. Com a mercats en auge, també destaquen Canadà, els països nòrdics de Noruega i Suècia i la Xina.

En relació a la informació sobre el tipus d'acompanyament de la visita, els segments predominants segons l'Oficina de Turisme són els següents, per ordre de freqüència: famílies, parelles, grups i viatgers sols. En el següent gràfic és possible observar el percentatge que ocupa cada tipologia en les enquestes realitzades durant l'any 2019

Gràfic 3: Tipologia de visites a l'Oficina de Turisme, 2019.

Font: Informe anual, Oficina de Turisme de Pals.

Pel que fa a l'oferta d'allotjament i les seves places, Pals compta amb un ampli ventall de possibilitats, repartits pels tres nuclis: des d'apartaments i pensions a prop del centre històric fins a establiments rurals envoltats de natura a la zona dels Masos i grans hotels tipus *resort* i càmpings en primera línia de platja. Segons *Idescat*, l'any 2018 el municipi comptava amb un total de 8.614 places d'allotjament repartides en 3 categories: hotels, turisme rural i càmpings. La gran majoria de les places, concretament un 88%, es troben ocupades pels cinc càmpings del municipi: Cypselà Resort, Interpals, Mas Patoxas, Neptuno i Playa Brava, esdevenint aquesta categoria d'allotjaments la que proporciona més capacitat per acollir visitants.

A partir de les dades trobades a *Idescat*, *Xifra*, aportades per l'Oficina de turisme municipal i del treball de camp realitzat, s'ha elaborat la següent taula sobre l'oferta d'allotjament del municipi, afegint les categories següents no contemplades a altres portals estadístics: pensions, cases de poble, habitatges d'ús turístic:

Taula 2: nombre d'establiments i places d'allotjament a Pals, 2019.

Establiment	Nº allotjaments	Nº habitacions	Nº places
Hotel	4	194	642
Pensió	3	30	58
Turisme rural	4	26	61
Casa de poble	2	12	26
Càmping	5	2.637*	7.911
Apartament turístic	3	158	270
Habitatge d'ús turístic	1.107	3.339	6.089
Total	1.128	6.395	15.062

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'Oficina de Turisme i treball de camp.

* En el cas dels càmpings la capacitat es calcula multiplicant x 3 les unitats d'acampada, tan les parcel·les com els bungalows x 3 pax.

Altrament, prenen cada vegada més importància els habitatges d'ús turístic, principalment situats a la zona dels Masos i la Platja de Pals, més a prop de la línia de costa. Segons *Xifra*, l'any 2018 constaven 1.107 habitatges d'ús turístic al municipi de Pals. La reserva per a aquesta tipologia d'allotjament es duu a terme a través de les onze agències de lloguer especialitzades amb les que compta Pals. Aquesta dada coincideix amb la dels informes anuals de l'Oficina de Turisme.

Tot i no estar representades al gràfic, tenen un pes important les segones residències. Segons *Idescat*, les 2.632 segones residències registrades a Pals l'any 2011 representaven més del doble que les principals, 1.043. Aquest tipus d'allotjament té un pes considerable pel municipi i també a nivell comarcal, ja que al Baix Empordà es van registrar 46.469 residències secundàries l'any 2011.

El municipi de Pals compta amb més de 15.000 places comptabilitzades en les diverses tipologies d'allotjament establertes, les quals arriben a la seva ocupació màxima durant els mesos de juny a setembre, i manté una ocupació mitjana durant els ponts i festius de primavera/tardor. La gran majoria dels establiments romanen tancats durant els mesos d'hivern. L'estacionalitat és per tant un dels problemes principals, sobretot a la zona costera del municipi. El nombre de places del Baix Empordà l'any 2019 de 78.068 segons *Idescat*, per tant es pot considerar que Pals compta amb un volum considerable.

Segons les dades consultades a la pàgina web de Turisme de Pals, l'oferta d'allotjament es troba bastant dispersa en el mapa del municipi. La gran majoria d'apartaments, càmpings i hotels es troben prop del centre històric o a la zona de platges. En canvi, els de turisme rural i les cases de poble es localitzen a les afores o a la zona dels Masos, àrees envoltades de paisatges naturals.

En relació a l'oferta turística, Pals compta una àmplia oferta turística de caràcter complementari: un total de 39 restaurants repartits entre els tres nuclis, dels quals més de la meitat s'especialitzen en la cuina de l'arròs de Pals, diverses empreses especialitzades en esports nàutics a les dues platges de Pals i entitats especialitzades en turisme actiu d'entre altres.

Un dels reclams turístics més importants és el Golf de Pals, inaugurat l'any 1966 i considerat el més antic de la Costa Brava, situat a la zona de la Platja del Grau. Actualment compta amb un total de 18 forats, una "Casa Club" amb cafeteria i restaurant, una botiga de material especialitzada, servei de lloguer, camp de pràctiques i pistes de pàdel. D'una altra banda, compta amb servei d'allotjament amb accés directe al camp de golf a La Costa Beach & Golf Resort amb diverses opcions: apartaments, vil·les, bungalows i habitacions.

Pel que fa al turisme actiu, les activitats més consolidades a banda del golf són "Livetour Segway", una empresa especialitzada en aquest tipus de transport amb seu a la platja de Pals. Realitza rutes per totes les zones del poble i també pel parc natural i els arrossars. Cal destacar que, des de l'any 2019 la Carta Europea de Turisme Sostenible (CETS), per un turisme de qualitat i respectuós amb el medi. Situat al mig d'una pineda es troba el Parc d'Aventura de Pals, que forma juntament amb el de Platja d'Aro l'única oferta d'aquest tipus de la Costa Brava. S'especialitza en una gran

varietat d'activitats d'aventura per a totes les edats: des de tirolines de diferents mides, salts al buit i lianes fins a *skate* i *slackline*.

D'una altra banda, els esports nàutics conformen una gran part del turisme actiu al municipi, sobretot ubicats a la Platja del Grau, que per les seves característiques físiques esdevé ideal per a la pràctica de diverses activitats, sobretot windsurf, surf, *bodyboard*, *paddlesurf*, *kittesurf*, caiac, *snorkel*, patí català i catamarà. Exceptuant el *kittesurf*, la pràctica del qual està limitada durant la temporada de màxima afluència banyista, entre l'1 de juny i el 30 de setembre, aquests esports es poden practicar tot l'any.

3.1.3 Espais naturals

Pals, juntament amb els municipis de Torroella de Montgrí, Bellcaire d'Empordà, Palau-sator, Ullà, Fontanilles i Gualta, a la comarca del Baix Empordà, i l'Escala, a l'Alt Empordà, forma part del Parc Natural del Montgrí, les Illes Medes i el Baix Ter.

El municipi de Pals es troba envoltat de paisatges molt diversos entre ells, començant pel punt més alt, el cim del Quermany, des d'on es pot admirar el casc històric d'època medieval, el turó del Mont Aspre, la plana dels dedicada a l'agricultura, la zona d'aiguamolls, els camps d'arròs i la platja amb el sistema dunar característic.

A més del sistema de dunes litorals, forma part del Parc Natural del Montgrí, les Illes Medes i el Baix Ter i destaca especialment l'espai natural "Les Basses d'en Coll", un sistema d'aiguamolls, arrossars i dunes litorals amb una flora i fauna autòctona única. Dins aquest espai s'hi troben diversos punts d'observació d'aus i rutes per realitzar a peu o en bicicleta.

Els aiguamolls, formats pel riu Ter quan desemboca a Pals, fan del Parc Natural del Montgrí, les Illes Medes i el Baix Ter un indret amb condicions úniques a Catalunya per al conreu de l'arròs. El Parc acull més 25 hàbitats naturals diferents, dels quals els arrossars destaquen especialment pel seu alt valor mediambiental. Els arrossars i aiguamolls formen el terreny de cria per a una gran varietat d'aus i d'altres espècies animals o vegetals. Altrament, els aiguamolls de Pals desenvolupen funcions molt importants: emmagatzematge d'aigua, protecció contra la salinització de la terra o reciclatge de nutrients naturals.

La platja de Pals és una de les més llargues de la comarca, amb una extensió de més de set quilòmetres. Es divideix en dues zones: la platja del Grau, al nord, i la Platja Gran, al sud.

La Platja Gran, de sorra gruixuda i aigües profundes, limita al nord amb la platja del Grau i al sud amb la platja del Racó, que forma part del municipi de Begur. Compta amb un característic sistema de dunes litoral protegit i delimitat per tal de que els usuaris no en facin un mal ús, impeding la nidificació d'algunes espècies d'aus protegides.

La Platja del Grau, amb sorra fina i aigües poc profundes, presenta unes característiques físiques que la fan ideal per la pràctica d'esports nàutics com el la vela i el windsurf. Al nord, limita amb la desembocadura del Rec del Molí, del terme

municipal de Torroella de Montgrí. En aquesta platja també s'hi troba una part de les dunes litorals protegides.

3.1.4 Patrimoni històric i recinte gòtic

Un dels grans atractius del municipi de Pals és el seu patrimoni històric, situat principalment al casc històric d'època medieval. Es tracta d'una combinació d'edificis d'estil romànic, gòtic i barroc, considerat un dels recintes més ben conservats de l'Empordà. La vila de Pals està situada al cim d'un puig de 55 metres d'alçada sobre la plana empordanesa. El barri antic, anomenat El Pedró, manté una part important del recinte emmurallat i es troba separat de la zona moderna. Es caracteritza pels seus monuments arquitectònics, de gran interès, que contrasten amb els estrets carrerons típics de l'època medieval.

El casc antic de Pals va ser un dels primers en restaurar-se al Baix Empordà, concretament l'any 1948, quan el Dr. Pi Figueras i l'alcalde d'aleshores, Pere Servià i Cantó, van rebre diverses subvencions de la Diputació de Girona que van utilitzar per a restaurar la zona medieval. Gràcies a aquesta restauració, que va finalitzar al 1978, Pals ha estat guardonat amb diversos premis o nomenaments: al 1949 va ésser declarat bé cultural d'interès nacional (BCIN), l'any 1973 Premi Nacional de Belles Arts, el 1980 Premi Nacional de Belles Arts i Turisme i finalment l'any 1986 Medalla d'Honor del Turisme de Catalunya.

Els principals punts d'interès que conformen el recinte medieval són els següents:

- **Casa de Cultura i Museu Ca la Pruna:** es tracta d'una casa fortificada que data dels segles XV-XVI. Actualment és la casa de cultura i seu del museu municipal, que compta amb una important col·lecció d'estris del camp.
- **Plaça Major:** la Plaça i l'arc gòtic formen l'entrada a la zona medieval. Actualment s'hi troben l'Ajuntament i l'Oficina de Turisme.
- **Sepultures medievals:** es tracta d'un conjunt de tombes repartides per diversos punts del recinte, excavades a la pedra natural. Daten de l'època visigòtica (segles V-VIII).
- **Torre de l'Homenatge:** torre de 15 metres d'alçada, d'estil romànic i que data dels segles XI-XII. Es tracta de l'única i més ben conservada resta de l'antic castell i actualment el seu campanaret gòtic és l'encarregat de donar les hores al municipi. Actualment es pot visitar l'interior de la torre.
- **Església de Sant Pere:** els primers indicis d'aquesta església daten de l'any 994. Es va construir amb la pedra de l'antic castell enderrocat. Una de les seves principals característiques és la barreja d'estils arquitectònics que s'hi poden observar: la base és romànica, l'absis i la nau gòtics, i la portalada barroca.
- **Muralla:** Formada per cinc torres rectangulars i cobertes amb volta de canó, data dels segles XII-XIV.

- **Mirador Josep Pla:** El nom del mirador, des d'on s'observa el paisatge de la plana empordanesa, ve donat pel famós escriptor Josep Pla, que va visitar Pals en nombroses ocasions. Fins i tot va descriure el municipi a la seva obra.
- **Hospital:** es tracta d'una antiga masia del segle XVIII on es té constància s'atenien malalts i pelegrins.

3.1.5 Infraestructures i xarxes de camins

Pals és un municipi que connecta amb diverses poblacions veïnes a través de carreteres nacionals i locals.

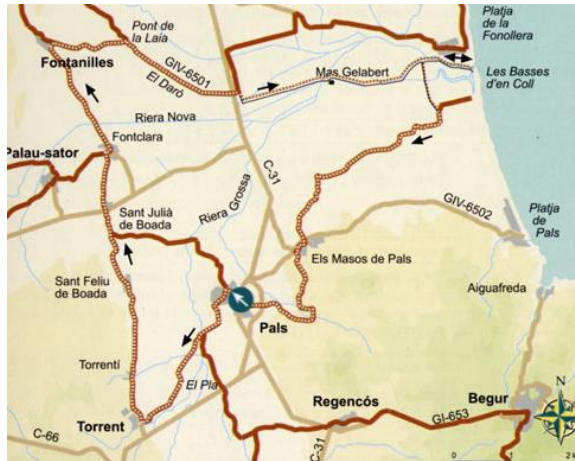
- La carretera o Eix Costaner C-31, que enllaça amb Torroella de Montgrí, Regencós, Palafrugell i Palamós. Dins el municipi de Pals, aquesta carretera porta cap als camins rurals dels molins i els camps d'arròs. Es tracta d'una carretera autonòmica gestionada per la Generalitat de Catalunya, amb inici al Vendrell i finalitzant a Figueres. Està dividida en cinc trams, el cinquè, el més llarg amb 70 km, és el que passa per Pals.
- La carretera local GIV-653 que connecta els tres nuclis de Pals, Masos i Platja de Pals així com amb l'espai natural Les Basses d'en Coll.
- La carretera local GI-653, en combinació amb la C-31, enllaça Pals amb Begur.

Per connectar amb l'autopista AP-7 des de Pals, cal agafar un tram de la carretera autonòmica C-31 i un de la C-65. Pel que fa al transport públic, Pals no compta amb una xarxa ferroviària, però es comunica amb els pobles veïns a través del servei d'autobusos gestionat per la companyia Moventis - Sarfa. Hi ha dues parades fixes: una al centre de Pals i una als Masos de Pals. Des de la parada d'autobusos situada al centre municipal, la línia 327 de l'itinerari 23 connecta amb els Masos de Pals, Torroella de Montgrí, Torrent, Regencós, Begur, Esclanyà, Palafrugell, Mont-ras, Vall - Llobrega i Palamós. Aquesta línia opera durant els mesos de setembre a juny de dilluns a divendres amb una freqüència de quatre viatges diaris. Als mesos de juliol i agost, aquesta línia amplia els seus horaris operant de dilluns a diumenge amb sis viatges diaris.

Pel que fa a les xarxes de camins i senders, a Pals es poden trobar rutes i senyalitzacions del Consell Comarcal del Baix Empordà: seguint el GR-92 (Gran Recorregut), des de Pals és possible arribar a peu fins a Begur o bé fins a Fontclara, Palau-Sator i Peratallada. Si s'enllaça amb el PR-108 (Petit Recorregut) i un SL (Sender Local) es pot realitzar un itinerari circular dins el municipi així com arribar a Sant Feliu de Boada. D'una altra banda, el Parc Natural del Montgrí, Illes Medes i Baix Ter a través de l'aplicació digital Natura Local va implementar dues rutes al municipi.

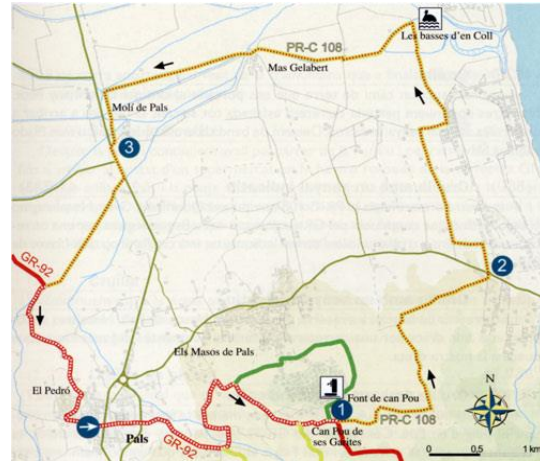
A través de les senyalitzacions de la xarxa de cicloturisme del Baix Empordà, des de Pals es pot arribar amb bicicleta fins a la zona dels Masos i la Platja de Pals, Palafrugell, Sant Julià de Boada, Fontclara i Fontanilles. En els següents mapes del Cosell Comarcal del Baix Empordà es poden observar les xarxes de senderisme i cicloturisme que tenen en compte la zona de Pals i els arrossars.

Mapa 1: Ruta de cicloturisme

Escala: 1:50.000. Font: Consell Comarcal

Mapa 2: Ruta de senderisme

Escala: 1:50.000. Font: Consell Comarcal

D'una altra banda, una ruta local molt coneguda és la de pujada al cim del Quermany, amb 224 metres d'alçada, que ofereix una vista panoràmica dels camps d'arròs, les Illes Medes, els massissos del Montgrí i les Gavarres així com els Pirineus al fons.

A l'espai natural Les Basses d'en Coll es poden fer petites rutes a peu o en bicicleta pels aiguamolls i també realitzar un camí local que connecta la Platja Gran amb la del Grau resseguint el sistema de dunes de la platja i la línia de costa. D'una altra banda, des de la Platja Gran, connectada físicament amb la Platja del Racó de Begur, és possible realitzar un tram del camí de ronda, visitant la Cala nudista de l'Illa Roja i arribant fins a la platja de Sa Riera.

3.1.6 Xarxa Cittaslow

El municipi de Pals es va unir l'any 2008 a la Xarxa Internacional per la qualitat de vida *Cittaslow* i actualment n'és la seu administrativa. Aquest moviment *slow* va néixer a Itàlia l'any 1999 per a lluitar contra l'actual tendència a viure la vida amb un ritme frenètic així com combatre els aspectes negatius de la globalització. Actualment la xarxa està formada per 10 municipis repartits pel territori espanyol, concretament al País Basc, Andalusia, Canàries, València i Aragó. A Catalunya, en formen part els municipi veí de Begur i Begues, a la comarca del Baix Llobregat.

L'any 2018, coincidint amb la celebració del 25è aniversari de la campanya gastronòmica "Pals i la Cuina de l'arròs" l'equip de l'Àrea de Turisme de Pals va assistir a una fira de germanor a Balmaseda (País Basc), juntament amb la resta de municipis adherits. Es va dur a terme un tast d'arròs de Pals a la cassola, visites guiades per conèixer les tradicions locals així com tallers culturals.

Els objectius de Pals, conjuntament amb els municipis adherits a la xarxa són, entre altres, preservar el paisatge, les tradicions, els productes i la gastronomia locals, sense renunciar a la modernització actual i l'ús de les noves tecnologies. Un altre dels objectius és la promoció del turisme sostenible i responsable, que generi el mínim impacte negatiu sobre el medi ambient. A més, un dels pilars fonamentals del moviment *slow* és el de fomentar el respecte i la interlocució entre el turista i la població local, generant una connexió entre les dues parts que generi experiències autèntiques als visitants.

3.2 L'arròs de Pals com a recurs del territori

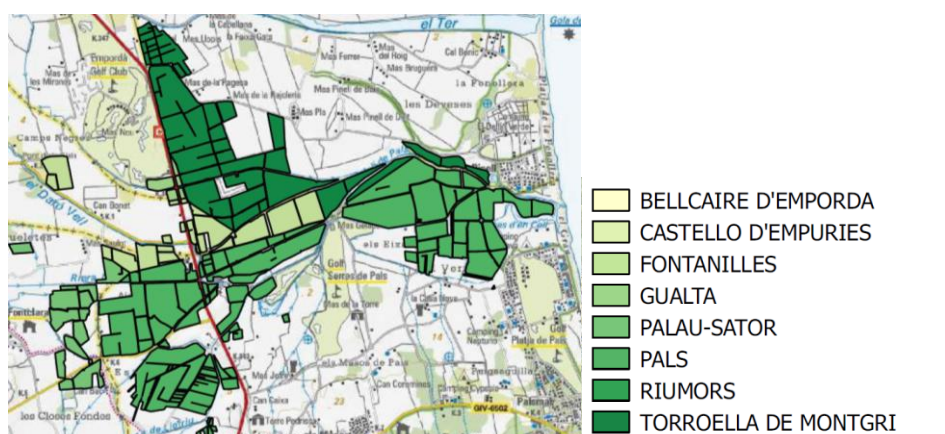
En aquest apartat es pretén analitzar l'arròs de Pals des de la perspectiva d'un recurs pel territori: quina és la seva situació geogràfica i extensió, la seva història i present, els molins i recursos que els formen, d'entre altres. D'una alta banda, també es durà a terme una recerca per conèixer si existeixen entitats vinculades al conreu de l'arròs i quins son els seus objectius principals.

3.2.1 Localització i extensió dels arrossars

A Catalunya l'arròs es localitza a tres províncies, i en destaquen les comarques del Baix Ebre i del Montsià, a Tarragona, on es troba el 95 % de la superfície total de conreu d'arròs de Catalunya. No obstant, la tradició de l'arròs també s'ha mantingut fins a dia d'avui a Girona, dins la comarca del Baix Empordà.

A la comarca del Baix Empordà, el conreu d'arròs es distribueix entre un 60% a la població de Pals i un 40% entre els municipis de Fontanilles, Palau – Sator, Gualta i Torroella de Montgrí. A l'Alt Empordà, destaca el municipi de Castelló d'Empúries amb gairebé 100 hectàrees de conreu d'aquest cereal dins el Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà. Dins el municipi de Pals, els camps d'arròs es localitzen a la zona dels Masos de Pals, entre Pals i Torroella de Montgrí.

Figura 5: Municipis que cultiven arròs, 2019.

Font: Associació de defensa vegetal de l'arròs de Pals.

Durant la temporada de l'any anterior, el 2019, es van conrear un total de 1.100 hectàrees i es van recollir gairebé 7.000 tones d'arròs de Pals en les seves varietats, superant la collita anterior en un 3%, segons Josep Pericay, president de l' Associació de Defensa Vegetal de l'arròs de Pals, que engloba els 25 productors sota la marca Arròs de Pals. En la seva opinió, la darrera temporada va ser positiva tot i l'impacte de les pluges torrencials i destaca que es va obtenir "un producte de gran qualitat".

3.2.2 El conreu d'arròs de Pals al llarg dels anys

El conreu d'arròs a les comarques de Girona té una llarga història i tradició: la història de l'arròs ha estat vinculada a la vida quotidiana d'una gran part de la població empordanesa, especialment de la població de Pals. Aprofitant els sistemes de canals de rec existents, es va apostar per un cultiu d'arròs com a eina de subsistència humana.

En els inicis, el conreu d'arròs era reservat per les zones de caràcter marginal, on es considerava era més fàcil cultivar aquest cereal pel la dificultat d'obtenir una bona producció amb altres tipus de conreu. Amb el pas del temps, els pagesos de la zona es van adonar que es podia treure un rendiment bo del conreu d'arròs, de manera que, poc a poc, aquest cereal va anar agafant terreny respecte a altres. Les primeres dades històriques que fan referència al conreu d'arròs al municipi es remunten al segle XV i fan referència a l'únic molí d'arròs de les comarques de Girona, el Molí de Pals.

Després d'una dura època enmig de guerres i pandèmies, durant el segle XVIII és quan hi va haver més superfície de cultiu d'arròs: aproximadament 30.000 vessanes repartides a diversos municipis de l'Empordà, de l'Escala fins Pals. Forces anys més tard, degut a l'esclat de la guerra civil espanyola, l'arròs, juntament amb el pa, l'oli i les patates, va esdevenir un producte d'estraperlo, sotmès a la intervenció total del mercat per part de l'estat. D'una altra banda, durant molts anys de feudalisme agrari, es va prohibir el conreu de l'arròs ja que existia la ferma creença per part de metges, eclesiàstics, síndics i població local que generava una sèrie de malalties. Es creia que les pandèmies eren causades per les aigües estancades generades pel conreu de l'arròs, fins arribar al punt de prohibir la seva sembra l'any 1721 per mitjà d'una Reial Ordre, afectant tot l'Empordà. Aquesta prohibició va romandre activa durant un total de vint i vuit anys, fins que l'any 1749 l'Audiència va decidir aixecar la veda i decretar que no era el causant de les malalties.

Seguidament, el segle XIX va suposar una època de decadència pel cultiu de l'arròs, fins que l'any 1894 Pere Coll i Rigau, veí de Torroella de Montgrí que retornava de Cuba, va adquirir les finques Arenales de Mar i Mas Gelabert situades entre Pals i Torroella. A continuació, va plantar aproximadament un milió de pins a la finca Arenales de Mar mentre que al Mas Gelabert hi va reiniciar el conreu d'arròs, abolit des de feina gairebé un segle, aconseguint l'autorització pel seu cultiu l'any 1909. Aquell any, es va configurar la Comunitat de Regants de la Sèquia del Molí de Pals. Des de llavors, no s'ha tornat a aturar el cultiu d'arròs a Pals i els municipis veïns.

Durant els anys següents, Coll i Rigau es va dedicar a modernitzar el sector de l'agricultura a la comarca del Baix Empordà, aplicant noves tècniques de cultiu que evitaven l'aparició d'infeccions o malalties que se'n poguessin derivar. En conseqüència, el cultiu va experimentar una època de creixement i durant la postguerra es va arribar a cultivar un total de 7.000 vessanes (1.531 hectàrees) des de Pals fins Castelló d'Empúries a la temporada del 1950 – 1951. No obstant, el sector primari va patir una segona davallada entre els anys cinquanta i principis dels seixanta, quan la indústria turística va començar a agafar força al municipi va perdre terreny fins arribar a 100 vessanes durant la temporada de l'any 1978 al 1979. Moltes famílies van passar de subsistir gràcies al conreu de l'arròs a dedicar-se al nou sector econòmic del turisme i els serveis, ja que les jornades eren més curtes i el desgast físic molt menor que al camp.

Finalment, l'any 1953 la néta de Pere Coll i Rigau, Rosa Coll, juntament amb el seu marit Baltasar Parera va reanimar i mecanitzar el conreu d'arròs al municipi, fins aleshores realitzat a mà, a través de la compra als Estats Units de la primera màquina

recol·lectora automotriu d'Espanya. Malgrat el gran canvi provocat per l'arribada del turisme, la mecanització i la modernització del camp van fer que algunes famílies seguissin apostant pel conreu d'arròs, fins el punt que, l'any 2019 encara hi ha més d'una vintena de famílies que s'hi dediquen professionalment, destacant els dos molins productors d'arròs: "L'Estany de Pals" i "Molí de Pals".

Els productors d'arròs de Pals en l'actualitat tenen un grau de compromís molt alt amb el seu entorn, dins el Parc Natural dels Aiguamolls i del Montgrí, Illes Medes i Baix Ter, i per tant practiquen un cultiu respectuós amb la fauna i el paisatge que els envolta. Utilitzen tècniques de lluita biològica per minimitzar l'impacte dels tractaments fitosanitaris i protegir la fauna aquàtica.

3.2.3 Cicle vegetatiu de l'arròs i varietats

El conreu de l'arròs és de caràcter anual i cíclic i consta de les següents fases: preparació i inundació dels camps, sembra, creixement, recol·lecció, condicionament i processat per a la posterior comercialització.

El cicle de l'arròs s'inicia un cop finalitzada la collita, entre finals d'octubre i desembre es procedeix a tancar el pas d'aigua, a la dessecació i repòs dels camps com a preparació pel següent cicle. Durant l'època d'hivern els pagesos es dediquen a preparar la terra, a la mateixa hora nombroses espècies d'aus arriben als camps per alimentar-se.

Tot seguit, aproximadament entre març i maig, segons la climatologia, s'inunden d'aigua els camps, arribant el moment de la sembra. En aquests mesos de primavera és quan les aus migratòries i algunes espècies d'amfibis i peixos arriben als camps. Posteriorment amb la temporada l'estiu i les característiques temperatures altes, els arrossars comencen a créixer ràpidament i el paisatge es torna d'un viu color verd, esdevenint un refugi de la calor per a espècies d'aus com l'ànec. És sobretot durant el període de floració i creixement quan més es duen a terme rigorosos controls per evitar possibles plagues. A finals del mes d'agost i setembre, amb la maduració, es comença a assecar el gra i el paisatge es torna groguenc fins que és a punt per la seva collita. Finalment, amb l'arribada de la tardor i segons les condicions climatològiques dels darrers mesos, es sega i recull l'arròs en un moment o altre. Normalment, es comença al mes d'octubre amb la sega i selecció de l'arròs. Posteriorment, es transporta l'arròs als molins, on es duen a terme els processos necessaris per a la seva comercialització. Actualment, els tres productors que comercialitzen l'arròs de Pals dins el municipi: Molí de Pals, L'estany de Pals i Avi Trias, treballen amb les següents varietats d'arròs:

- Bahia: es tracta d'una de les varietats més tradicional i antiga, tot i que actualment ha disminuït el seu cultiu per la variació climatològica que s'ha patit durant els últims anys. El gra d'aquest arròs es caracteritza per la seva forma rodona i perlada. S'utilitza principalment pels arrossos a la cassola.
- Tebre: és una de les variants més conreada històricament però que es produeix cada vegada menys, pels mateixos motius que la varietat Bahia. El seu gra és rodó i perlat, s'utilitza per a arrossos bullits i a la cassola.
- Jsendra: una de les varietats més moderna i actual, adaptada a les noves condicions climatològiques, ha desplaçat les varietats Bahia i Tebre. És la més

conreada al municipi, el seu gra és rodó perlat i s'utilitza també per arrossos bullits i a la cassola.

- Loto/Nembo: aquesta varietat es caracteritza pel seu gra semi llarg cristal·lí, ideal per arrossos de tipus sec, és a dir, ideal per utilitzar a amanides, saltejats i acompanyaments. És una varietat de cicle curt.
- Bomba: es tracta d'una de les varietats d'arròs més antiga i preuada pel seu característic gra petit i rodó. Actualment hi ha poca producció d'aquesta varietat. S'utilitza per fer paelles i arrossos caldosos.
- Carnaroli: característic arròs molt preuat de gra semi llarg perlat, d'origen italià. Gra semi llarg perlat. Actualment hi ha poca producció. Ideal per rissotos, arròs amb llet o bullit.
- Akita Komachi: és una variació moderna d'origen japonès, de cultiu totalment ecològic. Principalment el seu ús és per fer sushi. El seu gra és rodó cristal·lí.
- Integral: la majoria de les varietats tenen la seva versió integral, on l'única diferència és que a l'arròs només se li ha tret la pellofa exterior. D'aquesta manera es conserven totes les propietats, però requereix un temps de cocció més elevat.

3.2.4 Els molins d'arròs de Pals

Actualment, a Pals existeixen dos molins d'arròs: el molí històric que produeix la marca Arròs Molí de Pals i el més modern que pertany a Arròs l'Estany de Pals. No obstant, tot i no comptar amb un molí propi, una tercera marca dins el municipi produeix i comercialitza l'arròs de Pals: Arròs Avi Trias.

Molí Arròs de Pals

El Molí d'arròs de Pals, amb més de sis segles d'història, es troba situat a l'extrem sud del Parc Natural del Montgrí les Illes Medes i el Baix Ter, a la zona dels Masos de Pals, aproximadament a 3 quilòmetres del centre històric, concretament a la carretera que enllaça Pals amb el municipi veí de Torroella de Montgrí. Es tracta d'un recurs patrimonial molt rellevant per la regió i pel municipi de Pals, indispensable pel conreu de l'arròs.

Històricament, els molins eren construccions destinades principalment a l'aprofitament de l'aigua com a font d'energia. Dins la comarca, a l'època de l'edat mitjana, consta l'existència de diversos molins repartits als municipis de Gualta, Torroella de Montgrí i per últim Pals. Centrant l'atenció en el cas del molí de Pals, la tradició molinera, en aquest cas amb el blat com a protagonista, ja era activa l'any 1332, quan el batlle de Reial Joan II rei d'Aragó i comte de Barcelona Patrimoni va donar el permís de recollida d'aigua de la riera i els estanys a Juan de Rejada.

Tan sols una dècada abans, els síndics havien ofert al rei una gran quantitat de diners per enderrocar el molí i les rescloses per evitar els problemes derivats de les aigües retingudes i les inundacions, sense èxit. Més tard, concretament l'any 1452, el batlle

del Reial Patrimoni de Catalunya (amb el consentiment de la reina Maria, dona d'Alfons el Magnànim) dona permís a Miquel Pere, protonotari de Ferran el Catòlic i

propietari d'un molí de blat, per a construir un d'arrosser. També se li va atorgar permís per a la construcció d'un canal des del riu Ter fins al molí i un segon canal del molí cap al mar. Per tant, l'any 1452 és quan es té la primera referència d'un molí dedicat al conreu d'arròs dins el municipi de Pals.

En l'actualitat, el Molí de Pals és propietat de la família Parals, amb moltes generacions de pagesos, que el va adquirir i restaurar l'any 1984 amb la finalitat de produir exclusivament arròs. Només un any després ja començaven a comercialitzar l'arròs dels seus camps propis i d'altres agricultors, amb l'objectiu d'esdevenir líders dins el seu sector. Els Parals van decidir crear la marca "Arròs Molí de Pals" per a comercialitzar la seva producció d'aquest cereal, una de les marques més importants i amb més volum de producció de Pals i la comarca. Un dels seus objectius és produir un arròs de qualitat, natural i sense conservants, que sigui respectuós amb el medi ambient, restringint al màxim l'ús d'adobs i tractaments fitosanitaris.

Les varietats que comercialitza actualment sota la marca "Arròs Molí de Pals" són: integral, rodó perlat i semi llarg cristal·lí, en diversos formats per a particulars o empreses des d' 1 fins a 50 kg. Aquests productes compten amb els següents segells: producte amb garantia d'origen: marca Arròs de Pals, marca de garantia productes de l'Empordà i segell de qualitat agroalimentària Girona Excel·lent tant la temporada 2016/2017 com el 2018/2019.

En matèria de l'ús actual de la construcció, per les seves enormes dimensions, actualment hi ha una part del molí en desús, ja que és a la part més moderna és on s'hi duen a terme les tasques principals una vegada l'arròs arriba del camp: l'assecatge, blanqueig i envasat per a la seva posterior comercialització. Actualment, disposa d'un molí de nova generació amb una gran capacitat que garanteix la màxima qualitat en el blanqueig de l'arròs.

Tanmateix, recentment s'ha ampliat la zona d'emmagatzematge per a garantir la conservació en bones condicions de l'arròs, sense l'ús de productes fitosanitaris. Aquestes últimes innovacions han estat incloses en el Programa de Desenvolupament Rural de Catalunya 2014-2020, amb cofinançament de la Generalitat de Catalunya i el Fons Europeu Agrícola de Desenvolupament Rural.

Altrament, una petita part del molí ha estat recentment restaurada i museïtzada per a la vista del públic a través de les visites guiades que ofereix "El Xiulet de Pals", empresa especialitzada en rutes en trenet pels arrossars i el Molí que pertany també a la família Parals.

Molí Estany de Pals

El segon molí de Pals està situat molt a prop de l'altre, a la carretera que uneix Pals amb Torroella de Montgrí, a tres quilòmetres del centre municipal. La marca d'arròs "L'estany de Pals" és una empresa pertanyent a la família Grassot que es va crear l'any 2004 amb l'objectiu d'esdevenir una marca innovadora i competitiva en el mercat, seguint criteris sostenibles amb el medi ambient característic que envolta els arrossars.

Es tracta d'un molí de construcció moderna però que combina aspectes de la producció antiga que han passat d'una generació d'agricultors a una altra fins l'actualitat, prioritzant la combinació de maquinària i mà humana amb l'ús d'energies renovables. A part de les varietats més tradicionals, aquest molí ha innovat en els últims anys afegint petites produccions de varietats asiàtiques. L'arròs, que es cultiva als camps pròxims a l'estany, posteriorment es trasllada a les instal·lacions del molí es duen a terme les tasques d'assecatge, blanqueig i envasat.

Les varietats que cultiva i comercialitza aquesta marca en l'actualitat són: nembo, carnaroli, integral, bahia, bomba i akita komachi. Aquest darrer, una variant d'origen japonès, es cultiva a unes hectàrees aïllades de la zona de camps tradicional certificades pel Consell Català de la Producció Agrària Ecològica (CCPAE). A part d'aquesta certificació de producció ecològica, compten amb la garantia de la marca Arròs de Pals i Productes de l'Empordà, i el segell de producció *Slow Food*, seguint la línia de la xarxa *Cittaslow* a la qual pertany Pals com a seu administrativa.

3.2.5 Entitats locals vinculades

Agrupació de Defensa Vegetal de l'Arròs de Pals

Les Agrupacions de Defensa Vegetal o ADV, són entitats de caràcter privat i sense ànim de lucre formades per agricultors col·laboren amb l'Administració per lluitar de forma grupal contra els agents externs que són nocius dels vegetals. Per a aconseguir el seu objectiu, elaboren un marc d'actuació i contracten assessors especialistes en la gestió de plagues. A nivell de Catalunya hi ha un total de 120 ADV registrades, dues d'elles relacionades amb el cultiu d'arròs: l'ADV de l'Arròs de Pals i l'ADV de l'arròs i altres cultius del Delta de l'Ebre.

L'Agrupació de Defensa Vegetal de l'Arròs de Pals, creada l'any 1994 amb un total de 7 productors, tenia com a objectiu crear una eina d'agrupació d'esforços i coneixements pels pagesos de la zona. En l'actualitat, l'ADV de l'arròs de Pals reuneix tots els productors d'arròs de les comarques de l'Empordà, un total de 25, amb la presidència del palsenc Josep Pericay i treballa per aconseguir una collita d'arròs de primera qualitat, conegut arreu d'Europa, tot vetllant per un cultiu de caràcter ecològic que respecti les normatives europees en matèria agroambiental.

Comunitat de regants de la sèquia del Molí de Pals

Les Comunitats de Regants són corporacions de dret públic que agrupen regants i altres usuaris que tinguin dret a fer ús d'aigües públiques en règim de concessió. Aquestes poden ser de caràcter subterrani o superficial i es té dret a la seva distribució entre els propietaris de les terres o altres aprofitaments domèstics, ramaders, industrials o similars. A nivell català es té constància de 637 comunitats de regants que s'ocupen d'un total de més de 250.000 hectàrees de regadiu, la majoria situades a la conca de l'Ebre.

Pel que fa al cas de Pals, el reglament de la Comunitat de Regants va ser aprovat per la Junta General de la Comunitat el dia 9 de febrer de l'any 1908. Aquest document jurídic va posar en evidència la necessitat d'organitzar l'ús de l'aigua per part dels pagesos i es manté activa fins a dia d'avui. Principalment, la seva àrea d'actuació es

concentra als arrossars de Pals i els pobles veïns, administrant el Rec del Molí i els recs secundaris i vetllant pels interessos dels agricultors, sobretot en matèria de plagues i productes fitosanitaris.

3.2.6 La marca Arròs de Pals

L'arròs de Pals posseeix una sèrie de trets diferencials que el converteixen en un atribut valuós pel territori, i com a tal és necessari protegir-lo i preservar-lo mitjançant un reglament. Es tracta d'un producte autòcton amb una producció limitada i molt arrelat històricament al municipi de Pals. La marca Arròs de Pals és propietat de l'Ajuntament de Pals, es va registrar a l'Oficina Espanyola de Patents i Marques l'any 1999 i ha estat darrerament renovada al febrer del 2019. L'objectiu de la marca és regular-ne l'ús per tal de preservar la qualitat del producte i garantir un bon ús del mateix.

La marca Arròs de Pals, com a distintiu, ha de certificar la procedència de l'arròs, que ha de ser conreat a Pals i/o dins el següent àmbit geogràfic: Belcaire d'Empordà, Castelló d'Empúries, Fontanilles, Gualta, Palau - Sator, Pals, Riumors i Torroella de Montgrí. Per poder utilitzar aquest segell de qualitat, ha de ser una entitat i/o empresa amb capacitat per adquirir drets i contreure obligacions d'acord amb la llei, i s'ha de comprometre a contribuir activament a la protecció i preservació de la qualitat i la imatge de l'arròs de Pals. De la mateixa manera, l'Ajuntament té la potestat d'impedir o cessar l'ús a totes aquelles entitats o empreses que no compleixin amb els requisits i les directrius exigides en termes de qualitat, envasat, ús de la marca i altres.

Per gaudir de la marca Arròs de Pals, és necessari complir amb una sèrie de requisits: l'arròs ha d'estar conreat, elaborat i envasat al terme municipal de Pals i els municipis establerts anteriorment, cal estar en possessió de la certificació Global G.A.P i/o certificats similars, estar compromès amb la sostenibilitat, especialment en l'ús racional de l'aigua i l'aplicació de productes fitosanitaris. A més, l'arròs que es comercialitzi sota la marca haurà de complir amb les directrius en termes d'etiquetat, presentació i publicitat: hauran de ser expedits amb el logotip de la marca Arròs de Pals, a l'etiquetatge ha de figurar obligatòriament la marca, en un lloc visible i destacat.

Un cop els productors siguin beneficiaris de la marca, la seva correcta gestió en termes de conreu, elaboració i envasat estarà supervisada i certificada per l'Agrupació de Defensa Vegetal de l'Arròs de Pals i supeditada a la normativa establerta.

3.3 L'arròs de Pals com a producte turístic

Actualment, aprofitant la tradició i les eines modernes de promoció, Pals ha aconseguit vincular el conreu de l'arròs amb el turisme a través d'esdeveniments de caràcter únic a nivell territorial. En aquest apartat s'analitzarà l'ús de l'arròs a Pals com a recurs per atraure turisme al municipi, des de la perspectiva d'entitats públiques i privades.

3.3.1 Iniciatives públiques

Dins les iniciatives de caràcter públic, destaquen els esdeveniments organitzats per l'Ajuntament de Pals i relacionats amb les diferents fases del cicle vegetatiu de l'arròs:

la Plantada i la Segà. Altrament, la campanya gastronòmica Pals i la Cuina de l'arròs és tot un referent i ha posicionat Pals com a referent gastronòmic a nivell comarcal.

Durant molts anys es va dur a terme una Fira de l'arròs que complementava els esdeveniments esmentats, però finalment va quedar obsoleta i es va suprimir l'activitat. Com a substitutiu modern de la fira, durant dos anys seguits (2017 i 2018) es va organitzar la Mostra Divulgativa de l'Arròs de Pals, que tenia com a objectiu posar en valor la singularitat del producte estrella de la vila. Es van organitzar conferències divulgatives, tallers de cuina, concursos d'arrossos i activitats similars relacionades amb l'arròs, però tot i l'esforç, els resultats no van ser els que s'esperava per i finalment aquesta activitat es va suspendre també.

Campanya “Pals i la Cuina de l'arròs”

El cicle promocional de l'arròs s'inicia cada any amb la presentació de la campanya gastronòmica “Pals i la Cuina de l'arròs”, que va celebrar la seva 26a edició l'any 2019. Des de 1994, l'Ajuntament de Pals, els diferents Molins d'arròs i els restaurants que decideixen unir-se cooperen per organitzar aquesta campanya que té com a objectiu principal donar a conèixer l'arròs de Pals i la gastronomia local. Durant els mesos d'abril i maig, els restaurants participants ofereixen un menú que té com a plat principal l'arròs de Pals cuinat amb diferents estils gastronòmics segons cada establiment.

L'arròs que s'utilitza per a la preparació dels menús, prové dels molins Arròs l'Estany de Pals i Arròs Molí de Pals. Els productes emprats per a l'elaboració dels menús són de la zona, seguint el criteri de producte local i km 0. Es col·labora amb empreses de proximitat, per exemple, els productors de vi local del Mas Geli, les figues confitades de Can Bech i els caves de Peralada. La campanya compta també amb el suport del col·lectiu Girona Excel·lent, el Patronat de Turisme Costa Brava i Pirineu de Girona.

Plantada i Segà de l'arròs

Des de 1997, a mitjans del mes de juny se celebra la Plantada Tradicional de l'arròs de Pals. Durant el matí, els pagesos més veterans de la vila duen a terme una demostració, explicant als assistents la forma com es plantava l'arròs manualment abans de la mecanització del camp per part dels pagesos participants de la vila. Conjuntament, s'organitza un esmorzar tradicional de pagès pels assistents i tallers pels infants. Es tracta d'un esdeveniment consolidat i únic a nivell comarcal.

D'una altra banda, la Segà tradicional de l'arròs, que se celebra a Pals al mes d'octubre des de 1998, posa fi al cicle promocional de l'arròs. Segueix el mateix patró que la Plantada: els pagesos veterans de la vila, amb l'ajuda de cavalls, segueixen l'arròs de manera tradicional, mostrant als assistents les tècniques més antigues i tradicionals. Finalment, l'esdeveniment finalitza amb una arrossada popular al Mas Carles. A continuació, es poden observar dues imatges molt similars de la plantada:

Fotografia 6: Antiga plantada d'arròs a Pals

Font: Arxiu audiovisual, Ajuntament de Pals.

Fotografia 7: Actual plantada de l'arròs a Pals

Font: Arxiu audiovisual, Ajuntament de Pals.

D'una altra banda, des de l'Àrea de Turisme s'organitzen visites o passejades guiades per la zona dels arrossars coincidint amb els principals esdeveniments turístics relacionats amb l'arròs de Pals, especialment durant la campanya Pals i la Cuina de l'arròs i la Plantada Tradicional. Aquestes passejades guiades s'ofereixen entre dues i tres vegades l'any de forma gratuïta per a grups d'entre 20 i 25 persones i tenen una durada aproximada de 2 hores.

D'una banda, el Parc Natural del Montgrí, Illes Medes i Baix Ter conjuntament amb els altres parcs de la regió, organitza diverses activitats i visites guiades a la zona dels arrossars de Pals. Les iniciatives principals vinculades amb el municipi són les sortides guiades anomenades Espais Naturals de l'Empordà, de caràcter gratuït i anual que ofereixen una visita al molí de L'estany de Pals per conèixer en primera persona la seva producció ecològica. Destaquen també les rutes guiades ocasionals dins l'agenda del PNMIMBT anomenada Apropa't al Parc.

D'una altra banda, des del Consell Comarcal s'han organitzat recentment una iniciativa anomenada "T'ensenyem casa nostra: visites guiades per conèixer el producte local del Baix Empordà" que tenen com a objectiu principal posar en valor els productes agroalimentaris de la comarca. A Pals s'hi duen a terme dues activitats anuals: una col·laboració amb el trenet El Xiulet de Pals realitzant una ruta temàtica i un tast de vins al celler local, el Mas Geli.

Marca de garantia Productes de l'Empordà

Una marca de garantia és una tipologia de marca que té com a objectiu certificar les característiques comunes d'uns productes i serveis concrets elaborats i/o distribuïts per persones autoritzades i controlades pel titular de la marca. La seva regulació es duu a terme des de les lleis de l'estat espanyol, i la certificació és emesa pel titular de la marca de garantia. La seva característica més singular és el fet que pot ser utilitzada per una pluralitat d'empreses, sempre sota el control i l'autorització del titular.

Actualment l'arròs de Pals forma part de la marca de garantia alimentària "Productes de l'Empordà", creada l'any 2003 i gestionada conjuntament pels respectius consells comarcals del Baix Empordà i l'Alt Empordà. A part de l'arròs de Pals, la marca recull els següents productes: la botifarra dolça, els *brunyols* de l'Empordà, la ceba de Figueres, la poma de *relleno* de Vilabertran, el recuit i la gamba de Palamós. L'objectiu d'aquesta marca de garantia és promoure, personalitzar i reconèixer els productes de la zona de l'Empordà. Per tal d'adquirir i utilitzar la marca Productes de l'Empordà, els productes han d'estar produïts, transformats i envasats dins l'àmbit territorial de l'Alt i Baix Empordà, tot seguint les seves tradicions. També han de complir una sèrie de condicions: cada producte, segons un reglament específic, ha de presentar una garantia de qualitat, ha d'ésser produït o elaborat segons la forma típica empordanesa i, per últim, presentar un volum de producció suficient per satisfer el mercat català i la demanda local.

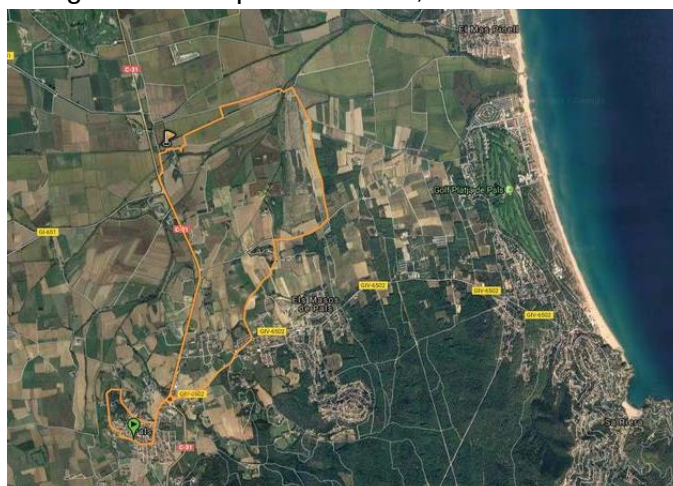
3.3.2 Iniciatives privades

Durant els darrers anys, cada vegada més entitats de caràcter privat s'han sumat a l'aprofitament de l'arròs i el seu paisatge com a eina d'atracció de visitants. Les iniciatives que treballen a l'àmbit dels arrossars són les següents:

D'una banda, la guia oficial de Catalunya Sandra Bisbe és especialitzada en el municipi de Pals i ofereix rutes guiades privades de caràcter cultural i gastronòmic al recinte històric i als camps d'arròs. D'una altra banda, l'empresa Livetour Segway ofereix rutes amb aquest singular mitjà de transport a la zona dels Masos i la Platja de Pals, i també compta amb una petita ruta pels arrossars.

L'empresa més coneguda per les seves rutes pels arrossars és el Xiulet de Pals, que pertany a la família Parals, propietària de la marca Arròs Molí de Pals. El trenet turístic "El Xiulet de Pals" ofereix diferents rutes guiades pel municipi de Pals i el Baix Empordà. Una d'elles, la més coneguda, realitza una ruta en trenet per la zona dels arrossars, finalitzant al Molí de l'arròs de Pals, on es duu a terme una visita dins una petita part museïtzada de l'antiga maquinària i es fa una demostració dels processos que realitza el molí per blanquejar l'arròs.

Figura 6: Ruta pels arrosars, el Xiulet de Pals.

Font: Pàgina web el Xiulet de Pals.

L'objectiu d'aquesta ruta és que el visitant conegui el món del cultiu de l'arròs i el seu procés sense necessitat de fer un esforç físic. La freqüència i horari d'aquesta ruta funciona sota demanda, amb grups de màxim 45 persones. El preu de la visita és de 5€ per cada infant fins a 10 anys i 10€ per adult i la durada és de 90 minuts. Es duu a terme amb un guia especialitzat en els següents idiomes: català, castellà, anglès i francès.

Pel que fa als tour operadors de caràcter nacional i internacional, s'ha realitzat una recerca però sense resultats, és a dir, els arrossars de Pals no es troben inclosos dins els seus programes. En canvi, el recinte històric i la platja de Pals són elements que sí es destaquen sovint dins els catàlegs, sobretot els internacionals.

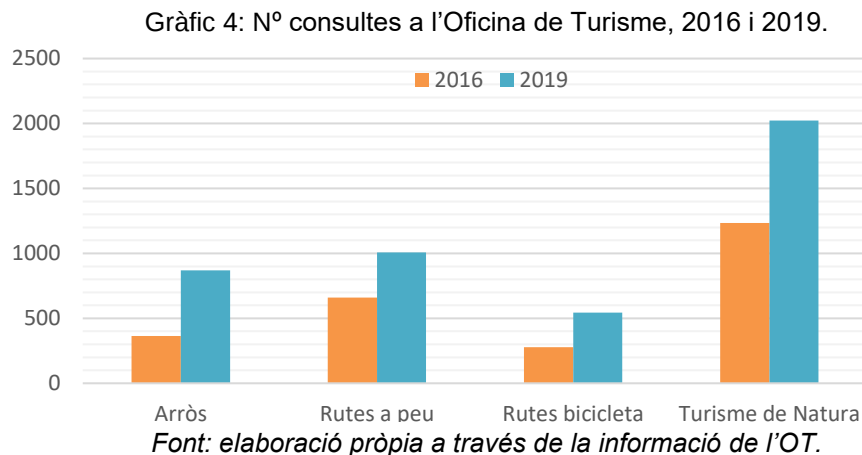
3.2.3 La demanda turística de l'arròs de Pals

Segons les dades de l'Observatori de l'Empordà, Pals és el principal recurs turístic que els turistes desitjaven visitar l'any 2018 i 2019. A partir de l'anàlisi de les dades oficials de l'oficina de turisme municipal, s'ha extret informació interessant per a l'objectiu del treball a través de la comparativa de dades dels darrers tres anys, sense comptar l'any 2020. En termes generals, es pot apreciar un augment significatiu de la demanda de productes turístics relacionats amb senderisme, rutes en bicicleta, paisatge i espais naturals. Més concretament, s'ha pogut observar que els ítems més demandats fa tres anys a l'oficina municipal eren: nucli històric, platges, restauració, plànols del Baix Empordà. La darrera temporada, en canvi, van ser els següents: nucli històric, arròs, restauració, plànols del Baix Empordà i espais naturals, en aquest ordre. Per tant, tot i que el nucli històric és un pilar fonamental del turisme a Pals, s'han incorporat noves necessitats dels visitants.

Com a elements a destacar de la comparativa, es pot destacar que:

- En els darrers tres anys, les demandes dels visitants a l'Oficina de Turisme de Pals en relació a "Arròs" s'han duplicat, patint un augment del 138.4%, passant de 365 l'any 2017 a 870 enquestes l'any 2019.

- El concepte “rutes a peu ha estat un 52.5% més demandat, amb 661 enquestes al 2017 i 1.008 la darrera temporada. En la mateixa línia, “rutes amb bicicleta” ha augmentat un 98.6%, passant de 279 a 544.
- Un dels conceptes que més ha crescut en nombre d'enquestes “Turisme de Natura” que han augmentat en un 64,1% respecte fa tres anys, passant de 1.233 fins 2023.

3.2.4 L'ús turístic de l'arròs en altres territoris

A nivell de Catalunya, el referent arrosser amb més tradició i importància en producció d'arrossos és el Delta de l'Ebre, motivat tant per les singulars característiques del clima, la seva salinitat i l'altura de la capa freàtica. Actualment compta amb més de 22.000 hectàrees de conreu d'aquest cereal. Les cooperatives d'arròs de la regió es van unir amb l'objectiu de destacar la qualitat del seu producte, finalment es va aconseguir el reconeixement des de l'any 1992 ostenta la Denominació d'Origen Protegida “Arròs del Delta de l'Ebre”.

Turísticament, el cultiu de l'arròs és un gran reclam pels visitants i un pilar de l'economia. El sector públic organitza festes de la Plantada i la Segà de forma tradicional als municipis més vinculats a l'arròs: Sant Carles de la Ràpita, Deltebre, l'Ampolla, St. Jaume d'Enveja, Aldea i Amposta, de forma molt similar al municipi de Pals. L'objectiu d'aquestes festes populars relacionades amb el cultiu de l'arròs és de recrear el treball manual dels pagesos que ha desaparegut amb l'arribada dels processos mecanitzats de l'agricultura i a la vegada donar a conèixer l'arròs local.

L'arròs com a producte gastronòmic i com a paisatge natural són un dels reclams que més s'ofereixen a través de les plataformes digitals i xarxes socials de caràcter i oficial de les Terres de l'Ebre. Al sector privat, s'han trobat nombroses empreses privades que ofereixen productes turístics basats en l'experiència de l'arròs: el seu cultiu i tradició, el seu entorn natural i la gastronomia. La majoria es troben enfocats a un públic familiar, parelles i grups petits.

Dins l'estat espanyol, el referent amb més pes en matèria de producció d'arròs és la Comunitat Valenciana. De fama internacional, l'arròs amb denominació d'origen pròpia no és només un gran atractiu gastronòmic sinó que ha esdevingut un dels reclams

turístics més importants per al territori. L'arròs es cultiva a la Comunitat Valenciana des del segle VII, tot i que l'expansió del cultiu va arribar al segle XIX. Actualment, els arrossars es concentren principalment dins la zona del parc Natural de l'Albufera, el qual es pot visitar, i també es troben zones de cultiu a Alacant i Castelló. Igual que passa amb el cas del Delta de l'Ebre, les xarxes socials oficials de la Comunitat Valencianes així com les plataformes públiques digitals destaquen l'arròs i els seus productes turístics com a un dels reclams més importants.

Amb l'objectiu de posar a l'abast de tothom les possibilitats que ofereix el món de l'arròs i a través de la col·laboració entre la Federació Empresarial d'Hostaleria de València (FEHV), la Diputació de València i el Patronat de Turisme, es va crear el producte Ruta del Arroz en la Província de Valencia. Un dels seus propòsits és posar en valor el paisatge del Parc Natural de l'Albufera i la tradició que envolta l'arròs valencià. Aquesta iniciativa presenta a través de la seva pàgina web oficial quatre línies de treball diferenciades segons el segment turístic: la primera, enfocada en el component gastronòmic de l'arròs, la següent adreçada al turista que vol conèixer els camps d'arròs a peu o en bicicleta, la tercera dedicada a la vessant cultural i museística de l'arròs i la darrera que ofereix un recull de les millors activitats i experiències d'entitats col·laboradores.

D'una altra banda, s'han dedicat museus a l'arròs en diferents indrets valencians, d'entre els quals destaquen: el Museu de l'arròs de Sueca, dins el l'Albufera i tancat al públic, el Museu de l'arròs de València i el Museu de l'arròs de Cullera. El Museu de l'arròs de València, un dels més coneguts, se situa al barri del Cabanyal de València, dins un antic molí d'arròs del segle XX. L'Ajuntament de València va decidir realitzar una rehabilitació de l'edifici i la restauració de maquinària, per tal que el visitant pugui veure el procés de tractament de l'arròs tal com es feia antigament.

En el sector privat, hi ha un gran nombre d'empreses d'oci i tour operadors especialitzades en l'arròs i el seu entorn, oferint tot tipus de productes turístics relacionats amb aquest cereal, des de rutes gastronòmiques fins a activitats de turisme actiu, fotografia o avistament d'aus. Per tant, la Comunitat Valenciana compta amb una oferta turística pública i privada relacionada amb l'arròs d'allò més gran i amb un bon nivell de consolidació.

3.3 La percepció local de l'arròs i el turisme

En aquest apartat del treball es duran a terme una sèrie d'entrevistes a persones rellevants i vinculades a l'activitat de l'arròs i el turisme a Pals. L'objectiu d'aquestes entrevistes és conèixer l'opinió i la valoració de persones expertes en matèria de l'arròs de Pals com a recurs del territori i del turisme al municipi. Degut a l'estat d'alarma convocat el 13 de març de 2020, les entrevistes s'han dut a terme de tres formes diferents: trucada telefònica, vídeo trucada o mitjans telemàtics.

Els resultats obtinguts del conjunt d'entrevistes han servit per obtenir informació detallada de primera mà sobre la situació de l'arròs i el seu paisatge dins el municipi de Pals, ja que la informació cercada als apartats anteriors és de caràcter més genèric. Per obtenir informació concreta i contrastada, una de les millors formes és parlar de

manera personalitzada amb les persones que treballen dins el sector de l'arròs i/o del turisme a Pals.

Tal com s'ha mencionat a l'apartat de la metodologia, Per seleccionar els entrevistats/des, s'ha escollit una mostra heterogènia i diferenciada, ja que es vol obtenir una visió de l'aprofitament turístic actual de l'arròs de Pals i també del seu potencial d'una manera transversal. D'aquesta manera, s'ha recollit la opinió de l'administració pública del municipi, de persones vinculades al cultiu i explotació de l'arròs, d'empresaris del sector del turisme i d'entitats vinculades al territori.

Cal destacar que, tot i que la gran majoria va acceptar fer l'entrevista amb moltes ganes, algunes entitats no van donar resposta o bé van declinar la proposta per diverses raons, com és el cas del segon molí de Pals, Arròs l'Estany de Pals i la Comunitat de Regants del Molí de Pals. Finalment, a relació de persones entrevistades és la següent:

Taula 3: Relació de persones entrevistades.

Nom i cognoms	Vinculació amb l'arròs i/o el turisme a Pals
Arnau Palahí	Tècnic de l'Associació de Defensa Vegetal de l'arròs de Pals.
Baltasar Parera	Hoteler i restaurador, enginyer agrònom, arrossaire i historiador local.
Esther Reig	Guia local acreditada pel Parc Natural del Montgrí, Illes Medes i Baix Ter i articulista freelance sobre el municipi.
Joan Silvestre	Alcalde de Pals entre el 1995 i el 2003, i arrossaire de professió.
Josep Pericay	Propietari de l'empresa Livetour Segway i guia local dels arrossars adherit a la Carta Europea de Turisme Sostenible.
Laura Aranda	Informadora turística a l'Oficina de Turisme de Pals.
M. Pilar Carabús	Tècnic del Parc Natural del Montgrí, Illes Medes i Baix Ter. Responsable de la Carta Europea de Turisme Sostenible.
Martí Llenas	Director administratiu d'Arròs Molí de Pals i el Xiulet de Pals.
Rosa M. Pedret	Tècnic de l'Àrea de Promoció Econòmica i Turisme de Pals.
Rosa M. Pericay	Propietària del restaurant Pahissa del Mas, que cultiva els seus propis camps d'arròs a Pals.
Sílvia Monar	Regidora de l'Àrea de Promoció Econòmica i Turisme de Pals i alcaldessa del municipi del 2013 al 2017.

Font: elaboració pròpia.

Per a la realització de l'anàlisi dels resultats, s'ha decidit dividir-los en tres blocs agrupats segons les temàtiques tractades. En primer lloc, un bloc tractarà el tema de l'arròs de Pals com a recurs del territori, seguidament el segon bloc es centrarà en la

seva faceta turística i el darrer en el seu paisatge i el potencial del mateix. Finalment, es posaran en comú les respostes de cada bloc per analitzar-ne les semblances i les diferències i obtenir una aproximació a la visió local sobre els arrossars i el sector turístic així com la seva relació. Als annexos del treball consten les entrevistes realitzades transcrites. La relació de preguntes als entrevistats és la següent:

1. Quina considera que és la importància de l'arròs per a un municipi com Pals?
2. Creu que els arrossars són un atractiu turístic del municipi? Per què?
3. Els visitants que venen a Pals a menjar arròs, creu que tenen interès en conèixer el productor i els arrossars?
4. Quins considera que són els elements del patrimoni cultural i natural més importants vinculats a l'arròs i els arrossars a Pals?
5. Li sembla que els arrossars es poden visitar durant tot l'any o l'experiència és millor en una època concreta? Quina?
6. Si hagués de recomanar els millors llocs des d'on poder contemplar els arrossars, quin serien aquests llocs?
7. Coneix algun camí o camins del municipi que tinguin una importància històrica per l'arròs a Pals? En el/s podria dir?
8. Creu que les iniciatives públiques i privades que es fan a Pals són suficients per donar a conèixer turísticament l'arròs? Faltaria alguna activitat més?
9. Hi ha prou informació de l'arròs de Pals com a recurs turístic de Pals? Què creu que faltaria?
10. Seria interessant que es dissenyés una ruta pública de l'arròs a Pals? Per què?

A continuació, el desglossament per temàtiques i les conclusions de cada bloc:

Bloc 1: L'arròs com a recurs del territori.

Dins aquest primer bloc es tractaran els resultats de les preguntes relacionades amb l'arròs i la seva importància com a recurs del municipi i de la regió. Les preguntes de l'entrevista que corresponen són les número 1, 4 i 7, i tenen com a objectiu comú llistar què hi ha actualment als camps d'arròs en termes de recursos, quins elements en conformen la importància així com descobrir els punts d'interès que permeten gaudir de l'experiència de l'arròs.

Després de posar en comú les diferents respostes s'extreu que tots els entrevistats, ja sigui de l'administració pública, empresa privada o altres entitats vinculades amb l'arròs, totes coincideixen amb què els arrossars tenen una importància molt gran pel municipi i pel territori. El Tècnic de l'ADV de l'arròs de Pals, Arnau Palahí, destaca que "L'arròs és molt important per Pals, no es pot separar un concepte de l'altre: Pals és

arròs i l'arròs és Pals". En aquest sentit, una gran part opina que l'arròs i el seu conreu fan que Pals es diferenciï d'altres municipis i es posicioni de forma privilegiada, ja que aquest conreu i la seva tradició no es poden trobar a cap municipi de la comarca. L'arrossaire i antic alcalde de Pals Joan Silvestre afirma: "Hi ha molt pocs municipis que tinguin arròs com en el cas de Pals, per no dir cap, llavors la vinculació i la importància és total, tant pel sector agroalimentari com el turístic".

El recurs que més es destaca és el paisatge dels arrossars, es descriu com únic i dinàmic, impossible de trobar a un altre municipi. També subratlla al llarg de les entrevistes la importància del fet d'estar protegits per un dels Parcs Naturals de Catalunya, ja que això reafirma encara més la seva importància. No obstant, una minoria dels entrevistats tenen la visió que el fet de pertànyer al parc és un fre per l'activitat turística de l'arròs.

D'una altra banda, tot i que molts entrevistats no han respost de manera concreta, hi ha un consens en què els camps d'arròs com a tal són l'element més important, i que la història i la tradició cultural que els envolta, tot i ser immaterials, són un punt d'interès per elles mateixes. Tanmateix, tots els entrevistats destaquen la importància dels dos molins de Pals, sobretot l'antic, la zona de les Basses d'en Coll, els camins i camps de la zona del Vernegar i l'Estany com a punts d'interès fonamentals. També és possible a partir d'aquest bloc llistar i localitzar els diferents llocs d'interès, dispersos en el territori de Pals, ja que es troben no només als camps d'arròs sinó als voltants del poble i dins el centre històric, en punts estratègics per a l'observació paisatgística.

Bloc 2: L'arròs com a producte turístic del territori.

Dins el bloc número dos s'agruparan les respostes a les preguntes 2, 5, 8 i 9 de les entrevistes, principalment centrades en l'activitat turística actual dels arrossars, pública i privada. Els diferents entrevistats, ja siguin del sector empresarial o de l'administració, estan d'acord amb que els arrossars si són un atractiu turístic del municipi, que generen una sèrie d'ingressos que beneficia no només els productors i comercials sinó tot el sector turístic a la vegada.

D'una altra banda, es destaca per part d'alguns entrevistats la capacitat dels arrossars d'atraure visitants com a eina de descongestió i alternativa dels principals atractius del municipi: les platges i el centre històric, així com el seu potencial per a generar ingressos indirectes pels hotels i restaurants del municipi. De la mateixa manera, coincideixen en què el turisme als arrossars ajuda a la desestacionalització ja que és una activitat que es pot dur a terme durant tot l'any, tot i que gairebé tots ells estan d'acord que els millors mesos per gaudir del paisatge dels arrossars és a la primavera i a la tardor, períodes propers a la plantada i la sega.

En aquesta mateixa línia, alguns entrevistats com l'arrossaire Joan Silvestre i Baltasar Parera destaquen la importància de visitar els camps en diferents èpoques de l'any per obtenir una imatge diferent cada vegada, fet que ajuda a que els visitants retornin a Pals amb una certa regularitat i puguin fer altres activitats dins el municipi. Silvestre afirma "Penso que s'ha de conèixer el paisatge a totes les estacions de l'any per apreciar realment com és el cultiu de l'arròs. A més, d'aquesta manera es genera una curiositat en la gent i ganes de repetir la visita per observar una fase diferent cada vegada. Així, passaran el dia a Pals i generaran uns ingressos".

En relació a les activitats ja existents dins els arrossars, hi ha un consens en què es tracta d'activitats molt positives a mantenir, en el cas públic (Plantada, Segà, Cuina de l'arròs) i en el cas privat (Xiulet i Segway), ja que no fan malbé els camps i a la vegada potencien el valor de l'arròs i atrauen visitants. No obstant, tots ells coincideixen en què es podrien crear nous productes turístics als arrossars sempre i quan estiguin en la mateixa línia dels existents i serveixin per atraure turistes respectant el medi i les persones que hi treballen.

Bloc 3: El potencial del paisatge dels arrossars.

Aquest tercer bloc, compostat per les preguntes número 3, 6 i 10, es centra principalment en el potencial dels arrossars i el seu paisatge com a possible escenari d'una ruta pública de l'arròs de Pals.

En aquest sentit, tots els entrevistats opinen que el paisatge dels camps d'arròs és únic dins el territori i cal que els visitants puguin gaudir-ne. Un altre punt el qual hi ha consens és el següent: l'interès pels arrossars ha crescut en els últims anys. Cada vegada és més freqüent que els visitants no només degustin gastronòmicament l'arròs sinó que tinguin la intenció de conèixer el lloc de producció del producte, és a dir, els camps.

Del total de les entrevistes destaquen algunes opinions que opinen que els esdeveniments de caràcter públic als arrossars presenten una mancança de continuïtat, ja que tots ells es duen a terme durant uns dies concrets a l'any. Faltaria per tant, una activitat pública que es pogués gaudir durant tot l'any, com és en el cas del sector privat que ofereix rutes guiades amb el Xiulet i les rutes en Segway, i una inversió major per part de l'administració pública en aquest recurs del municipi.

D'una altra banda, es pot deduir en relació a la informació existent sobre la temàtica dels arrossars, aquesta ha augmentat durant els últims anys però és centrada en la història de l'arròs i el seu cultiu, per tant de caràcter repetitiu i poc innovador. Faltaria per tant, segons algunes entrevistes, una part de informació sobre què es pot visitar als arrossars, quins són els llocs d'interès, a on es troben i les seves característiques. En aquesta línia, una part dels entrevistats suggereix que, com a complement a les activitats turístiques dels arrossars, seria positiu crear un centre d'interpretació de l'arròs aprofitant la Casa de Cultura de Ca la Pruna per aportar al municipi una exposició permanent d'informació sobre la tradició l'arròs i la seva importància.

No obstant, una part important dels entrevistats es mostra favorable la creació d'un producte públic als arrossars, sempre i quan es dissenyi d'acord amb principis de sostenibilitat i responsabilitat. Hi ha una important part de les opinions en relació a que no s'ha d'arribar a massificar els camps ja que aquests patirien conseqüències negatives, la feina dels pagesos seria més dura i la experiència del visitant no seria igual de satisfactòria. Per tant, segons els entrevistats, s'hauria d'atraure un perfil de turista que sigui conscient del valor dels arrossars, que practiqui per exemple turisme de natura, cicloturisme i senderisme, turisme ecològic, enoturisme i segments similars, fugint del turisme tradicional, d'acord amb les tendències actuals del sector turístic. Com diu la guia acreditada del Parc Natural Esther Reig, "l'espai dels arrossars és únic, un element diferencial d'altres municipis, i per això cal crear productes turístics de qualitat, d'acord amb les tendències actuals del turisme, enfocat

cap a la sostenibilitat, la responsabilitat amb el medi ambient i la descoberta de productes de proximitat dins el seu entorn de producció”.

3.5 Llocs d'interès vinculats a l'arròs i valoració

A continuació, es durà a terme un inventari dels recursos relacionats amb l'arròs de Pals i el seu paisatge, a través de fitxes de valoració individuals. Aquests estaran escollits després de l'anàlisi de tota la informació sobre el tema recollida en els anteriors apartats del treball: l'anàlisi de la bibliografia i webgrafia existent, la part descriptiva del municipi i les entrevistes a persones vinculades a l'arròs de Pals.

Per a l'avaluació cada recurs, es partirà dels criteris senyalats per la Guia local de valoració turística editada per la Generalitat de Catalunya, el Departament d'Empresa i Ocupació i la Direcció General de Turisme. Finalment, s'avaluarà quin és el nivell d'atractivitat que presenta cadascun dels recursos i per tant si són elements viables per formar part d'una o més potencials propostes.

En primer lloc, es durà a terme la classificació dels recursos escollits, a partir de la següent informació:

Taula 4: Classificació de recursos.

Nº	Tipologia de recurs	Descripció del recurs
1	Espais naturals	Espais amb una figura de protecció i entorns naturals d'interès.
2	Fauna i flora	Boscors, arbres monumentals, elements botànics, centres de protecció d'espècies.
3	Paisatges d'aigua	Cursos d'aigua, fonts naturals, cossos d'aigua, aprofitament de recursos hídrics.
4	Paisatges litorals	Formacions litorals d'aigua i sorra. Costes rocoses i fons marins.
5	Paisatges mariners	Elements i cultura de la pesca i la vida al mar.
6	Paisatges de muntanya	Àrees muntanyoses, fenòmens geològics, subsol, zones de fòssils, jaciments paleontològics.
7	Paisatges rurals	Paisatges de conreu, productes agroalimentaris, vinya, ramaderia, patrimoni rural (arquitectura, elements d'activitat agrària).
8	Punts d'observació paisatgística	Miradors i altres zones d'observació.
9	Camins	Camins amb identitat (ramaders, de ronda, històrics, etc.).
10	Col·leccions i patrimoni documental	Col·leccions públiques o privades d'art, etnografia, arqueologia, arxius, etc.
11	Patrimoni arqueològic	Jaciments arqueològics i restes subaquàtiques.
12	Infraestructures singulars	Ponts, carreteres, ports, infraestructures energètiques o d'aigua, etc.
13	Patrimoni industrial	Arquitectura i elements industrials, llotges i mercats, activitats mineres.
14	Arquitectura militar	Arquitectura militar i de defensa.

15	Arquitectura civil i paisatges urbans	Edificis d'ús públic, residencial o industrial; elements urbans, empreses i serveis i equipaments.
16	Arquitectura religiosa i paisatges espirituals	Edificacions patrimonials religioses, santuaris, llocs de pelegrinatge.
17	Paisatges històrics	Paisatges, llocs i elements representatius d'èpoques i fets històrics o artístics, o vinculats a personatges històrics i populars.
18	Paisatges de llegenda	Llocs i elements vinculats amb la tradició oral (llegendes, contes, éssers fantàstics, personatges, etc.).
19	Paisatges de creació	Llocs i elements relacionats amb la tradició literària, artística, cinematogràfica, musical, etc.
20	Patrimoni etnològic i celebracions populars	Activitats tradicionals religioses, cíviques, folklòriques, festives, firals, etc. Costumari i oficis.
21	Gastronomia i productes agroalimentaris	Productes agroalimentaris autòctons i cuina popular.

Font: elaboració pròpia a partir de la Guia local de valoració turística.

Una vegada classificat cadascun dels recursos dins una categoria, se'n descriuran les característiques, la localització i la propietat del mateix així com una imatge que els identifiqui. Tot seguit es valoraran un seguit de factors intrínsecs i externs al recurs que condicionen la seva valoració final com a recurs amb un nivell d'atractiu més o menys alt. Es tracta de set variables: l'accessibilitat, senyalització, estat de conservació, tipologia d'accés i aparcament, proximitat a serveis i equipaments i per últim informació sobre el recurs. A continuació, es descriuran aquests factors:

Taula 5: Factors determinats per a la valoració de recursos.

Factors	Descripció
Accessibilitat	Qualitat i quantitat dels accessos al recurs, facilitat i seguretat dels mateixos, accessibilitat per a col·lectius vulnerables (infants, mobilitat reduïda, discapacitat intel·lectual, etc.)
Proximitat a serveis i equipaments	Mentre menor sigui la distància entre el recurs i serveis o equipaments turístics, major atracció generarà.
Informació sobre el recurs	Material informatiu o publicacions existents sobre el recurs.
Estat de conservació	Mentre més es pugui apreciar les característiques i atributs del recurs i millor sigui la presentació del mateix, major és la conservació. Si presenta impactes negatius visibles (depredació o contaminació), aquesta disminueix.
Infraestructures properes	Proximitat del recurs a carreteres de caràcter comarcal o locals així com a senders locals.
Tipus d'accés i aparcament	Valorar amb quins mitjans de transport és possible arribar al recurs i l'aparcament existent per cada tipologia.
Senyalització	Anàlisi de l'existència de senyalització del recurs i, en cas positiu, la seva tipologia.

Font: elaboració pròpia.

Finalment, a partir de la informació extreta dels factors determinants i dels coneixements adquirits al llarg del treball, es determinarà el nivell d'atractiu de cada recurs segons nivell 1 (baix), nivell 2 (mitjà) i nivell 3 o (alt).

Per facilitar la valoració, s'ha creat una fitxa de cada punt d'interès vinculat a l'arròs extrets dels anterior (consultables a l'annex 2 del treball) amb els criteris explicats anteriorment a les taules número 4 i 5. El llistat de punts d'interès i la seva avaluació és el següent:

Taula 6: valoració dels punts d'interès.

Punt d'interès	Nivell valoració
Basses d'en Coll	3 - Alt
Barraca d'en Quaranta	1 - Baix
Ca la Pruna	3 - Alt
Camps l'estany	2 - Mitjà
Camps el Vernegar	2 - Mitjà
Caseta el Restallador	1 - Baix
Mas Carles	2 - Mitjà
Mas Gelabert	2 - Mitjà
Mirador Basses d'en Coll	3 - Alt
Mirador Josep Pla	3 - Alt
Molí de Pals	2 - Mitjà
Molí l'Estany	1 - Baix
Moles de Molí	2 - Mitjà
Pont del Rec del Molí	2 - Mitjà
Quermany	3 - Alt
Rec del Molí de Pals	2 - Mitjà
Rec d'es Coll	1 - Baix
Rec del Restallador	1 - Baix
Torre de les Hores	3 - Alt

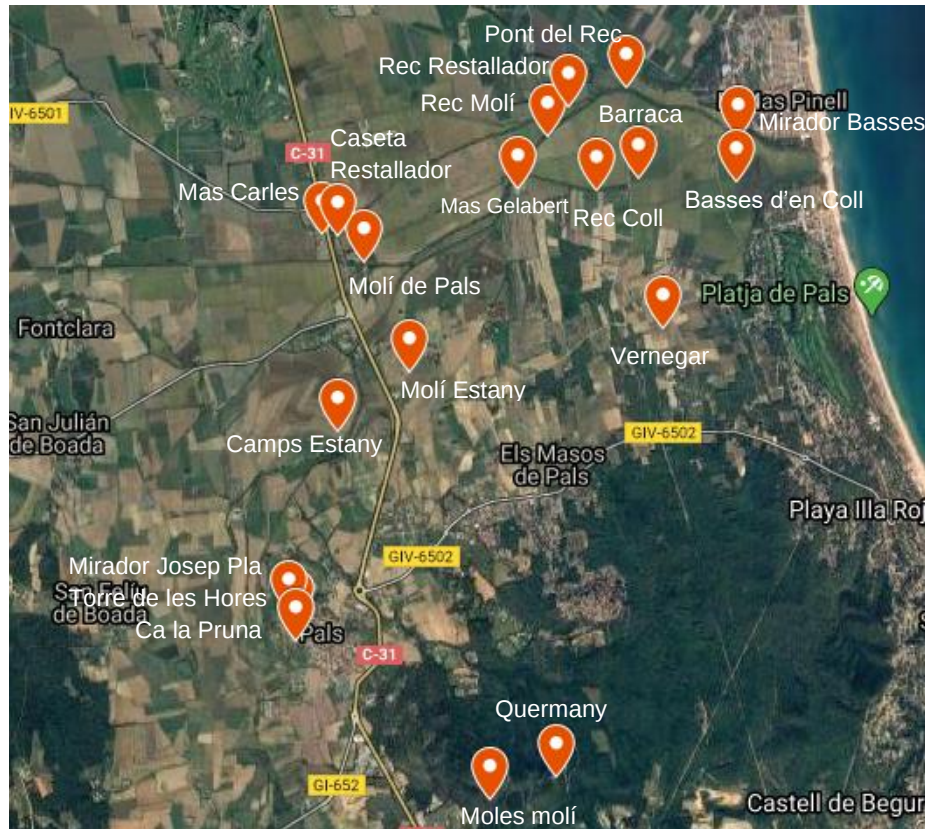
Font: elaboració pròpia.

Pel que fa a aquells que han obtingut el nivell màxim de valoració, aquests són considerats capaços, per sí mateixos, de generar un grau d'atracció turística pels visitants. En el cas de la valoració mitjana, els punts poden generar aquesta atracció en conjunt amb altres llocs d'interès de més nivell.

Finalment, en el cas dels punts amb valoració baixa, presenten una sèrie de característiques que fan difícil la seva inclusió en propostes de visita. No obstant, poden ser susceptibles de formar part d'una proposta amb certs condicionaments. Com es pot observar, la gran majoria dels punts d'interès han estat valorats positivament, dins el nivell mitjà o alt, oferint per tant possibilitats de propostes dins el paisatge dels arrossars.

A continuació, es presenta un mapa amb la localització dels llocs d'interès vinculats al conreu del l'arròs i el seu paisatge a Pals. Tal i com es pot observar, els llocs d'interès es troben dispersos dins els tres nuclis que conformen el municipi: Pals, Masos de Pals i Platja de Pals.

Mapa: localització dels punts d'interès.

Font: elaboració pròpia a partir de Google My Maps.

3.5.1 Propostes dels punts d'interès

A partir de la informació extreta dels llocs d'interès vinculats a l'arròs, la seva valoració i localització geogràfica, el següent apartat tractarà les possibles propostes que els poden relacionar entre ells.

Per dissenyar les propostes, s'han tingut en compte una sèrie de criteris, principalment, el nivell de valoració obtingut. No obstant, els punts amb baixa puntuació no han estat completament suprimits, ja que s'ha pogut veure que, en alguns casos, aquests es troben pròxims a un lloc d'interès amb alt grau d'atracció, o en llocs de pas entre punts. En el cas dels molins, l'accés és tancat, la seva propietat privada i es tracta d'un lloc de treball, però per la seva importància s'han incorporat com a vista exterior general dels mateixos. En la mateixa línia, els masos no tenen un accés obert però la seva façana exterior, els seus voltants i proximitat a camins els fan interessants per a les propostes. Un dels criteris per crear les propostes és per tant la proximitat entre els llocs d'interès.

D'una banda, un criteri important és aprofitar cadascun dels tres nuclis que conformen Pals i posar en valor el seu atractiu turístic a través del paisatge de l'arròs. D'una altra banda, utilitzar l'entorn natural del municipi així com el Parc Natural del Montgrí, Illes Medes i Baix Ter i fer ús de les xarxes de senders, rutes i infraestructures ja existents. Finalment, les propostes han estat dissenyades segons la tipologia de públic que visita el municipi de Pals, com s'ha vist en anteriors apartats, i per oferir possibilitats de gaudir del municipi i l'arròs durant tot l'any, descongestionant la temporada turística clàssica.

Proposta 1: Cultura i arròs

Punts d'interès a visitar: Ca la Pruna, Torre de les Hores, Mirador Josep Pla.

Mitjà de transport: a peu, en bicicleta.

Dificultat: baixa

Distància: 2km

Durada: 1.5 hores

Aquesta proposta tracta de crear un binomi entre dos dels eixos més importants del municipi: la part cultural, al centre històric medieval, i el paisatge panoràmic de l'arròs. A l'edifici de Ca la Pruna, històric per l'arròs, es pot visitar una exposició d'antics estris del camp que utilitzaven els arrossaires. Tot seguit, a través de la vista panoràmica de la Torre i el Mirador es pot observar la plana dels arrossars que envolten el nucli de Pals. Es pot dur a terme a peu o en bicicleta, i es apta per tot tipus de públic.

Proposta 2: Senderisme i arròs

Punts d'interès a visitar: Cim del Quermany i moles de molí.

Mitjà de transport: a peu.

Dificultat: mitjana

Distància: 4 km

Durada: 2 hores

La segona proposta està indicada per aquells visitants interessats en conèixer el paisatge panoràmic dels arrossars de Pals i combinar-ho amb la pràctica d'esport a peu. Es tracta de seguir les indicacions i senyalitzacions del PR (Petit Recorregut) 108 en direcció Begur, per desviar-se a la bifurcació en direcció al cim del Quermany, prèviament senyalitzat i situat a 224 metres d'alçada, i pel camí gaudir de l'experiència visitant les marques de moles de molí de l'antiga pedrera de Pals. El punt de sortida més adient és a les afores del nucli, on hi ha diverses opcions gratuïtes, com per exemple l'aparcament de l'Oficina de Turisme de la rotonda nord, situat a escassa distància del camí de Quermany.

Proposta 3: Cicloturisme i natura

Punts d'interès a visitar: Basses d'en Coll i el seu mirador, pont del rec del molí, recs del Molí, es Coll i Restallador, Mas Gelabert i camps del Vernegar.

Mitjà de transport: en bicicleta.

Dificultat: mitja

Distància: 9 km

Durada: 4 hores

La proposta número 3 està dissenyada per gaudir d'una experiència dinàmica en bicicleta tradicional o elèctrica, aprofitant la xarxa de camins i senders del Consell Comarcal i el Parc Natural del Montgrí, Illes Medes i Baix Ter ja existent per unir aquesta sèrie de punts d'interès ubicats a la zona costera del municipi, la Platja de Pals. Està pensada per aquells amants de l'esport, concretament la bicicleta, i l'entorn natural així com l'observació paisatgística. La sortida ideal és des de la Platja de Pals, concretament el Grau.

Proposta 4: Cicloturisme i arròs

Punts d'interès a visitar: Camps de l'estany, exterior del Molí de Pals, caseta del Restallador, exterior del Molí de l'Estany.

Mitjà de transport: en bicicleta.

Dificultat: mitja

Distància: 6 km

Durada: 3 hores

Aquesta proposta pels Masos de Pals és indicada per a amants del cicloturisme que tinguin la intenció de conèixer els camps d'arròs i els llocs de producció del cereal d'una forma sostenible i respectuosa amb el treball al camp. Es tracta d'una zona amb poca afluència turística, ideal per gaudir de la natura. A més, és possible realitzar el recorregut pels punts esmentats aprofitant les senyalitzacions de la xarxa de cicloturisme del Baix Empordà. El punt de sortida ideal és un dels aparcaments gratuïts i senyalitzats que es troben als exteriors del centre municipi.

Proposta 5: Arròs en família

Punts d'interès a visitar: Ca la Pruna, Torre de les Hores, Mirador Josep Pla i camps de l'estany.

Mitjà de transport: a peu, en bicicleta.

Dificultat: baixa

Distància: 3.5 km

Durada: 3 hores

Aquesta proposta familiar consta d'una part cultural i una d'esport a la natura. Parteix del poble de Pals, equipat amb nombroses places d'aparcament gratuïtes per vehicles a motor o bicicletes. Es tracta de visitar els tres punts d'interès vinculats a l'arròs del nucli històric per a continuació visitar la part dels camps de l'estany més propers i connectats la part medieval a través de: o bé el GR (Gran Recorregut) 92 en direcció Peratallada o bé el sender de cicloturisme cap a Sant Julià de Boada, ja que els dos conflueixen a la mateixa bifurcació amb el PR (Petit Recorregut) 108, camí a seguir per veure la panoràmica dels camps amb el paisatge del nucli històric de fons. Finalment, es tracta de recórrer aquesta part dels camps i concloure la ruta abans d'arribar al Molí de Pals, ja que caldria travessar un tram de carretera i com a ruta familiar s'elimina aquest risc.

4. CONCLUSIONS

Aquest apartat recollirà les conclusions obtingudes a partir de les diferents parts realitzades al llarg del treball i l'assoliment dels objectius principal i secundaris exposats anteriorment.

A continuació, s'argumentaran les conclusions extretes de l'objectiu principal i les preguntes de recerca, relacionades amb la una valoració del potencial turístic del paisatge de l'arròs. En relació a la pregunta inicial de recerca, la resposta és afirmativa, és a dir, es pot afirmar que existeixen una sèrie de punts d'interès vinculats a l'arròs al municipi de Pals. Més endavant dins aquestes conclusions s'argumentaran els motius d'aquesta resposta.

En segon lloc, en relació a si seria possible proposar una ruta o itinerari públic basat en aquests punts, la resposta és també afirmativa. A partir de la recerca d'informació sobre el municipi i la opinió local de l'administració pública municipal, l'empresariat, entitats arrossaires i el Parc Natural, extreta de les entrevistes, s'ha aconseguit llistar cada punt d'interès i les seves característiques, tot valorant si cadascun d'ells podria formar part d'una proposta de ruta o itinerari, proposant posteriorment una sèrie de dissenys agrupant els punts per temàtiques, proximitat dels punts entre ells, públic objectiu o mitjà de transport.

En relació als punts d'interès, cal destacar que l'element més significatiu i que tenen en comú és el paisatge i els seus canvis al llarg de les diferents èpoques de l'any. No es tracta per tant d'elements tangibles en la seva majoria, sinó de localitzacions específiques que ofereixen una experiència visual i sensorial de l'arròs, amb una importància històrica concreta.

Com s'ha pogut veure en anteriors apartats del treball, els llocs d'interès es localitzen de forma dispersa, ja que no tots són localitzats dins els mateixos camps d'arròs, sinó que alguns es poden trobar en punts elevats d'observació del paisatge al centre històric, situat dalt d'un turó, la zona de platges o als exteriors del municipi. Aquest fet obre la possibilitat a combinar la visita als tres nuclis de Pals, el centre històric, els masos i la platja. D'aquesta manera, ja que s'ha pogut veure que els punts d'interès són força nombrosos però dispersos entre ells, es poden oferir diversos nivells de descoberta segons el tipus de públic.

A partir de l'objectiu del treball, la conceptualització teòrica d'autors en la matèria ha fet possible conèixer si Pals i els seus llocs d'interès vinculats amb l'arròs es poden incloure dins el turisme alternatiu, concretament el turisme agroalimentari. D'una altra banda, també conèixer si el paisatge dels arrossars a Pals concorden amb els conceptes del marc teòric sobre paisatge i turisme. En aquest sentit, el perfil de turista agroalimentari i les tipologies referides al marc teòric com el turista gastronòmic o l'enoturista concorden amb els valors del paisatge de l'arròs a Pals. De la mateixa manera, els punts d'interès vinculats a l'arròs encaixen a la perfecció amb la visió dels autors en aquesta matèria. Amb tot això, per la singularitat del paisatge de l'arròs en qüestió, fins i tot seria possible categoritzar aquests elements dins una subcategoria de turisme nova i més específica, com el turisme de l'arròs o *arrosturisme*.

Després d'estudiar les tipologies de turisme alternatives en oposició al turisme de masses tradicional i realitzar una descripció exhaustiva del municipi de Pals i els seus recursos turístics vinculats amb l'arròs, es pot concloure que potenciar aquest tipus de turisme a través de les propostes realitzades podria esdevenir un element diferenciador, un valor afegit per Pals i el seu sector turístic. Com s'ha pogut veure anteriorment, els visitants mostren un major interès pels arrossars, el turisme de natura, les rutes a peu i en bicicleta. Tanmateix, a partir de les entrevistes, s'ha comprovat que la demanda dels visitants pel lloc de procedència de l'arròs més enllà de la seva faceta gastronòmica creix dia a dia. Per tant, aquest tipus de turisme seria positiu per Pals i podria arribar a generar una sèrie d'ingressos indirectes a les activitats complementàries de l'arròs, els restaurants que ofereixen el producte local i els comerços on poder adquirir-lo.

En relació als objectius secundaris, les iniciatives públiques actuals que posen en valor l'arròs, es pot concloure que, tot i no ser nombroses, es tracta d'activitats que s'han mantingut en el temps i han augmentat el prestigi i coneixement de l'arròs a Pals, sobretot en el cas de Pals i la Cuina de l'arròs, la Plantada i la Segà, per part de l'Ajuntament. Per un costat, hi ha una manca de continuïtat en el temps dels esdeveniments, per tant seria òptim desenvolupar una activitat de l'arròs que puguin gaudir els visitants durant tot l'any, complementada per aquestes iniciatives tan arrelades a la tradició arrossera del municipi.

Com a punt positiu per al tipus de turisme que es vol implementar amb les noves propostes, hi ha una concordança amb les activitats ja existents, ja que aquestes van lligades amb la filosofia *slow*, l'ús del producte local i la sostenibilitat. En el cas d'altres organismes públics com el Parc Natural i en Consell Comarcal del Baix Empordà, s'ha pogut comprovar que les activitats per posar en valor l'arròs, tot i ser més nombroses amb el pas del temps, no són suficients i l'afluència de participants és baixa. En aquest sentit, caldria una major implicació de més agents públics contribuïssin a les activitats relacionades amb l'arròs, tenint en compte l'excepcionalitat del producte dins la regió.

En el cas de les iniciatives privades, el nombre d'empreses que operen dins els arrossars a Pals és molt reduït. Com a valor positiu, com s'ha vist a partir de la recerca i les entrevistes, la majoria estan adherides a la Carta Europea de Turisme sostenible i o bé actuen sobre aquests criteris, per tant tenen l'objectiu d'aconseguir un aprofitament turístic sostenible i responsable als arrossars, lligat amb les tendències actuals. De la mateixa manera, no s'han trobat productes turístics de tour operadors que oferissin activitats vinculades a l'arròs. Per tant, seria positiu donar a conèixer el producte a petits tour operadors especialitzats i que treballin amb concordança amb els principis de sostenibilitat que ja treballen a la zona del Baix Empordà.

Seguint amb els objectius de caràcter secundari, en relació a copsar la percepció local sobre el potencial turístic de l'arròs, es pot concloure que, tot i pertànyer a sectors completament oposats, l'opinió general és força unànime. En aquest sentit, hi ha una voluntat per part dels diferents agents de propiciar un aprofitament turístic de l'arròs, sempre i quan les propostes tinguin en compte la fragilitat dels camps, el treball dels pagesos i els principis de sostenibilitat. Es tracta per tant, d'atraure un tipus de turisme

contrari al de masses, en grups reduïts, conscient de la importància del paisatge dels arrossars.

D'una altra banda, es pot concloure que, en relació l'aprofitament dels recursos i infraestructures locals, és possible crear una sèrie de propostes a partir d'aquests. No obstant, seria molt important dur a terme un procés de millora de l'estat d'alguns recursos i infraestructures locals, així com una senyalització més moderna i específica per als punts d'interès de l'arròs, ja que l'existent s'ha pogut comprovar que no és suficient o és inexistent en alguns punts en concret, com per exemple part dels senders que passen pels arrossars no senyalitzats, determinats camins per recórrer a peu o en bicicleta de difícil accés degut al gran nombre d'esvorancs i manca de manteniment en general.

En referència a la demanda i la informació existent sobre el recurs, s'ha pogut observar al llarg del treball que l'interès dels visitants per la temàtica ha augmentat en els últims anys, per tant sí hi ha una important demanda sobre l'arròs i els seus llocs d'interès. D'una altra banda, s'ha vist que la informació actual no és suficient, és necessari per tant actualitzar-la d'acord amb les noves necessitats dels visitants. En aquesta línia, en el cas de la implementació de les propostes, seria fonamental crear eines d'interpretació per comprendre els llocs d'interès de l'arròs.

Durant les diferents parts del treball, s'ha pogut observar que el municipi de Pals és una destinació turística madura que, en els últims anys especialment, hi ha una voluntat de diferenciar la seva oferta turística basada en el sol i platja i la visita del casc antic, potenciant el Parc Natural per exemple, tot i que aquests dos elements continuen com a eixos principals dins el seu sector turístic. Per tant, mitjançant l'aplicació de la proposta, l'administració pública local té la possibilitat d'oferir un major aprofitament turístic dels arrossars i el seu paisatge, que tindria lloc durant tot l'any, ajudant a desestacionalitzar la temporada turística i diferenciant la seva oferta cap a un ampli ventall de públic interessat per la natura, la gastronomia local, les activitats a l'aire lliure i l'observació paisatgística. No obstant, aquest enfocament és totalment adaptable i combinable amb el tipus de visitant actual del municipi i amb les activitats que ofereix.

Com s'ha vist en anterior apartats, el turista actual està menys interessat en el tradicional turisme de sol i platja, i prioritza viure experiències autèntiques, gaudint d'un producte que transmeti qualitat i benestar. El predomini de les places d'allotjament dins els càmpings del municipi pot afavorir aquesta proposta. Altrament, aquestes característiques del visitant interessat per les propostes als arrossars són compatibles amb públic jove, adult i sènior, grups d'amics, parelles i famílies amb nens, oferint un ampli ventall de possibilitats per al sector turístic municipal. Per exemple, realitzant una ruta a peu o amb bicicleta pels arrossars amb una durada determinada.

Una de les actuacions més importants per augmentar el valor turístic i atraure visitants és que el conjunt de recursos siguin identificables i localitzables. Per a la implementació de la proposta per part de l'administració pública municipal, seria molt interessant complementar-la amb un projecte de senyalització dinàmica que indiqui les

direccions per arribar als llocs i estàtica que informi sobre cadascun dels punts d'interès. No obstant, caldria unificar les diferents tipologies de senyalització per tal de crear un entorn comprensible i harmònic pels visitants. Una altra opció més modernitzada i adaptada amb les tendències seria que tota la senyalització es donés en format digital. També seria important desenvolupar un projecte d'interpretació per als visitants, de tal manera que complementi la senyalització i aquests tinguin la possibilitat d'apreciar el paisatge i els seus canvis al llarg de les estacions, la història i tradició arrossera, entre altres. D'una banda, seria útil dur a terme un projecte de senyalització informativa interactiva, tot i ser una opció més complexa i costosa que l'anterior. Combinant les dues formes de senyalització es podria aportar informació al màxim de visitants possibles, ja siguin avançats amb les noves tecnologies o no. A més, és important que el projecte de senyalització i interpretació tingui en compte les necessitats de persones amb discapacitats cognitives i/o físiques, esdevenint el més inclusiu possible, oferint per exemple àudio guies o discursos adaptats per a persones cegues.

D'un altre costat, durant els diferents apartats treballats, s'ha manifestat una manca de material divulgatiu actual sobre els llocs d'interès vinculats a l'arròs. En relació amb les guies o el material informatiu de la proposta, seria interessant dissenyar un element de suport al turista que complementi la senyalització i la informació turística dels punts d'informació. Per exemple, es podria seguir en la línia dels fulletons principals del municipi, concretament el en cas del fulletó "L'arròs de Pals", basat en la història de l'arròs, realitzar una nova edició incorporant la nova informació sobre els llocs d'interès. D'aquesta manera, s'aconsegueix un fulletó de fàcil impressió i distribució, atractiu visualment i que contingui, en un espai reduït, tota la informació per visitar els punts d'interès de l'arròs: un plànol amb els llocs a destacar amb una explicació breu de cadascun, imatges i més informació turística complementaria.

De la mateixa manera, s'ha vist també que en format digital no hi ha suficient informació dels arrossars. Pel que fa a les guies en format digital, seria positiu que tota la informació de les rutes i els llocs d'interès estigués disponible mitjançant plataformes electròniques varies, adaptant-se a la modernització tecnològica i reduint al màxim la impressió en paper, lligant amb els principis sostenibles de la proposta. A més, seria un complement per a l'accessibilitat i l'actualització de la guia sobre paper, ja que aquesta versió es podria descarregar i adaptar a portàtils, telèfons mòbils, tauletes, etc. El conjunt de material informatiu en els diferents formats ha de facilitar l'accessibilitat i ser inclusiu per tots els col·lectius de visitants així com estar traduïda al màxim d'idiomes possibles, una forma fàcil d'implementar aquests principis, per exemple, es a través dels codis QR.

Una altra conclusió, reafirmada per les persones entrevistades, és una manca d'un espai permanent d'informació sobre l'arròs. Per tant, i com a complementació d'aquest material amb exposicions de caràcter itinerant o fixes sobre la tradició arrossera del poble seria positiva per fer l'experiència del visitant més completa i també atraure aquells turistes del centre històric a conèixer els arrossars. Es podria dur a terme, per exemple, a Ca la Pruna, casa de cultura i Museu ubicat a l'entrada de la vila medieval. En aquest sentit, seria interessant la reobertura del punt d'informació situat a les

Basses d'en Coll per oferir als visitants un reforç informatiu sobre el paisatge del l'arròs.

Per tal de posar en valor els recursos vinculats a l'arròs i donar a conèixer seu paisatge així com les rutes i activitats que s'hi poden dur a terme, caldrà organitzar i/o promoure activitats de dinamització turística. Per exemple, en el cas dels arrossars, les activitats d'observació de la natura, turisme actiu, rutes guiades, activitats educatives serien activitats molt positives per dinamitar les rutes i llocs d'interès. També es podrà promocionar complementant i aprofitant les activitats ja existents dins els camps com per exemple la Plantada, la Segà i la Cuina de l'arròs. Ja que durant el treball s'ha vist que hi ha una falta de continuïtat en els esdeveniments de caràcter públic, un valor afegit a la proposta seria acordar un calendari de visites o rutes guiades que passin pels punts d'interès esmentats. Aquest fet contribuiria positivament a la interpretació dels arrossars i el seu aprofitament, i podria arribar a complementar-se amb les vivències de treballadors del camp actuals o ja jubilats que vulguin compartir les seves experiències amb els visitants.

Pel que s'ha vist, no hi ha prou cooperació pel foment del turisme basat en l'arròs. Un altre punt a considerar per la promoció turística del paisatge de l'arròs és la cooperació entre les empreses, sector públic i els ciutadans com a eix del desenvolupament sostenible, promovent l'emprenedoria, iniciatives locals i sinergies entre sectors. Cal tenir en compte la creació de vincles i aliances entre el sector privat i el públic, així com amb associacions locals. D'aquesta manera, hi haurà una estratègica cooperativa, unificada i comuna. En aquesta línia, tot i que s'ha vist la seva importància històrica per l'arròs i el municipi, no és possible incloure el Molí dins una ruta ja que l'accés és tancat i la propietat privada, però alguns senders ofereixen una vista més llunyana del mateix. Per tant, seria òptim per la proposta intentar arribar a un acord entre l'administració local i el Molí de manera que fos possible incloure'l com a punt de la ruta, visitar la part museïtzada i gaudir d'una experiència més completa.

Com a conclusió i a partir de tota la informació recollida durant el treball sobre el tipus de turisme i visitants de Pals, caldria tenir en compte els següents perfils per proposar activitats en els arrossars. Pel que fa a aquest públic objectiu, el ventall de possibilitats és ampli, però principalment seria important centrar-se en el conjunt de visites particulars i familiars, un públic objectiu de proximitat, especialment els caps de setmana de tot l'any i ponts o festivitats. Com s'ha vist en anterior apartats, aquest públic representa el primer mercat per Pals amb un 51% de les visites a l'Oficina de Turisme. Per aquest tipus de visitant serà essencial l'oferta de serveis i productes complementaris a la visita dels punts d'interès vinculats a l'arròs, és a dir restaurants, botigues, altres activitats i atractius. D'una altra banda, el públic estranger és també important i consolidat a Pals, principalment el francès, anglès i alemany. Caldrà adaptar els recursos informatius i promocionals als diferents idiomes així com atraure'ls a complementar la seva visita als arrossars amb altres activitats turístiques dins el municipi. A més, ja que una gran part del paisatge dels arrossars es troba dins un Parc Natural, interessant considerar una dimensió educativa i de sensibilització per als visitants, especialment els de curta edat. Finalment, s'ha pogut veure que el públic sènior té força importància al municipi, especialment al centre històric, caldria per tant

tenir-los en compte i adaptar la informació i les rutes per tal que puguin complementar la seva visita i gaudir del paisatge de l'arròs. Pel que fa als grups organitzats, sovint importants en la visita del centre històric, no serien una prioritat per als llocs d'interès de l'arròs, sinó que es prioritzaran els grups reduïts guiats o per compte propi per no contribuir a la massificació. Com a públic menys freqüent, també caldria valorar la promoció cap a visitants especialitats en l'ecosistema dels arrossars, com acadèmics i professionals del sector.

Pel que fa a les diferents propostes, aquestes s'han dissenyat després d'una valoració dels punts d'interès vinculats a l'arròs de Pals, amb l'objectiu de que el màxim de visitants puguin gaudir-ne, ja siguin grups d'amics, parelles, famílies, etc. En aquesta línia, s'ha intentat que les rutes es complementin entre elles i uneixin les visites als diferents nuclis de Pals, esdevenint possible conèixer el paisatge de l'arròs des de diferents punts del centre històric, els Masos de Pals i la zona de platges. També s'ha tingut en compte la possibilitat de fer la visita del paisatge de l'arròs amb diferents tipologies de transport, com les rutes a peu, en bicicleta normal o elèctrica, descartant els vehicles a motor per evitar la contaminació excessiva.

Tal com s'ha esmentat anteriorment als objectius secundaris, les rutes proposades s'han creat intentant maximitzar l'aprofitament de senders i infraestructures locals ja existents, així com completant l'oferta existents d'empreses locals, oferint una activitat complementària de caràcter gratuït. Pel que fa a les propostes obtingudes a partir dels punts d'interès, és possible extreure que existeix un ampli ventall de possibilitats de recorreguts degut a l'heterogeneïtat i la dispersió geogràfica dels punts d'interès, així com diversos mitjans de transport no contaminants com per exemple la bicicleta tradicional, o a peu. D'una altra banda, partint de la opinió que el paisatge dels arrossars és molt ampli, s'ha cregut necessari adaptar les rutes i infraestructures ja existents per realitzar una sèrie de propostes de caràcter curt, còmodes i fàcils de realitzar per la gran majoria del públic, oferint opcions de descoberta del paisatge des dels diversos nuclis de Pals. En aquesta línia, una altra conclusió és que, per les característiques esmentades del paisatge dels arrossars, seria positiu fomentar l'ús de les bicicletes elèctriques per poder realitzar recorreguts més llargs i dinàmics.

En definitiva, per a implementar la proposta dels punts d'interès vinculats a l'arròs i les diferents formes de recórrer els llocs, l'administració pública local hauria d'afrontar una sèrie de reptes i realitzar una inversió econòmica per a millorar l'estat de conservació d'alguns punts així com la seva senyalització i accés, crear nous recursos informatius i promocionals, realitzar una campanya de divulgació, entre altres. En contraposició, l'Ajuntament pot aprofitar les plataformes de divulgació, marques i xarxes de col·laboració que ja posseeix per a la promoció d'aquests recursos turístics de l'arròs. També és un punt positiu el fet de ser una destinació turística consolidada dins la comarca, amb una oferta turística complementària molt completa i uns visitants fidels a la destinació. A través de la implementació de la proposta, Pals pot diferenciar la seva oferta turística, posar en valor el singular paisatge dels arrossars i oferir als seus visitants un nou motiu per visitar el municipi durant tot l'any.

5. BIBLIOGRAFIA

○ Articles acadèmics

Ab Karim, S., i Chi, C. G. Q. (2010). "Culinary tourism as a destination attraction: an empirical examination of destinations' food image". *Journal of hospitality marketing & management*, vol. 19, núm. 6: pàg. 531-555..

Agüera, F. O. (2014). "Turismo y cooperación al desarrollo: Un análisis de los beneficios del ecoturismo para los destinos". *El Periplo Sustentable*, núm. 26: pàg. 47-66.

Agüera, F. O., Cuadra, S. M., López-Guzmán, T., i Morales, P. M. C. (2018). "Características generales del oleoturismo y propuestas para futuras líneas de investigación". *Estudios y perspectivas en turismo*, vol. 27, núm. 3: pàg. 487-505.

Aide, T. M., Zimmerman, J. K., Pascarella, J. B., Rivera, L., i Marcano-Vega, H. (2000). "Forest regeneration in a chronosequence of tropical abandoned pastures: implications for restoration ecology". *Restoration ecology*, vol. 8, núm. 4: pàg. 328-338.

Alonso, A. D., i Krajsic, V. (2013). "Food heritage down under: olive growers as Mediterranean food ambassadors". *Journal of Heritage Tourism*, vol. 8, núm. 2: pàg. 15-171.

Alonso, A. D., i Northcote, J. (2010). "The development of olive tourism in Western Australia: A case study of an emerging tourism industry". *International Journal of Tourism Research*, vol. 12, núm. 6: pàg. 696-708.

Armesto López, X. A., Cors Iglesias, M., i Gómez-Martín, M. B. (2011). "La diversificación productiva del litoral catalán: la vinculación entre agroturismo y producciones agrarias de calidad. El caso de la comarca de l'Empordà". *Tourism & Management Studies*, núm. 2: pàg. 1202-1205.

Ashton, M. S. G., i Muller, A. C. (2013). "Tourism and heritage: traces of German colonization in the gastronomy of Novo Hamburgo-RS, Brazil". *Estudios y Perspectivas en Turismo*, vol. 22, núm. 6: pàg. 1197-1213.

Ávila Bercial, R., i Barrado Timón, D. A. (2005). "Nuevas tendencias en el desarrollo de destinos turísticos: marcos conceptuales y operativos para su planificación y gestión". *Cuadernos de turismo*, núm.15: pàg. 27-43.

Barrera, E., i Bringas, O. (2008). "Las rutas alimentarias: una arquitectura turística basada en la identidad de los alimentos". *Scienze Gastronomiche*, núm 3: pàg. 2-11.

Bessière, J., Poulain, J. P., i Tibère, L. (2013). "L'alimentation au cœur du voyage. Le rôle du tourisme dans la valorisation des patrimoines alimentaires locaux". *Tourisme et Recherche - Monde du Tourisme*, núm. 3: pàg. 71-82.

Björk, P., i Kauppinen Räsänen, H. (2016). "Local food: a source for destination attraction". *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, vol. 28: pàg 177-194.

Boyne, S., i Hall, D. (2004). "Managing food and tourism developments: lessons for planning and policies to add value". *Food tourism around the world*, núm.1: pàg. 285-286.

Bustos Cara, R. (2004). "Patrimonialización de valores territoriales. Turismo, sistemas productivos y desarrollo local". *Aportes y transferencias*, vol. 8, núm. 2: pàg. 11-24.

Campón Cerro, A. M. (2014). "La lealtad hacia los destinos de turismo rural: un estudio causal de sus determinantes bajo el enfoque transaccional y relacional del marketing". *Universidad de Extremadura*.

Canalejo, A. M. C., i Guzmán, T. L. (2011). "Enoturismo y desarrollo económico. Un estudio de caso en Cabo Verde (África)". *Papeles de Geografía*, núm 54: pàg 65-76.

Contreras, J., Thomé, D., Espinoza, H. (2017). "Turismo agroalimentario: una perspectiva recreativa de los alimentos emblemáticos desde la geografía del gusto". *Estudios y Perspectivas en Turismo*, núm. 26: pàg. 549-567.

Cox, L. & Fox, M. (2003). "Agriculturally based leisure attractions". *The Journal of Tourism Studies*, núm. 14: pàg. 49-58.

de Oliveira, S. P. R. (2011). "La gastronomía como atractivo turístico primario de un destino: El Turismo Gastronómico en Mealhada-Portugal". *Estudios y perspectivas en turismo*, vol. 20, núm. 3: pàg. 738-752.

Di Clemente, E., Mogollón, J. M. H., i López-Guzmán, T. (2014). "La gastronomía como patrimonio cultural y motor del desarrollo turístico". *Tejuelo: Didáctica de la Lengua y la Literatura*, núm. 9: pàg. 817-833.

Dos Santos Pires, P. (2011). "Marco metodológico de los estudios del paisaje: perspectivas de aplicación en la planificación del turismo". *Estudios y perspectivas en turismo*, vol. 20, núm. 3: pàg. 522-541.

Espejo Marín, C. (2011): "El paisaje como recurso turístico". En: Simancas, M.R.; Cortina, A. (Coords): *Retos y perspectivas de la gestión del paisaje de Canarias*. Observatorio del Paisaje de Canarias. Gobierno de Canarias, pàg.436-461.

Espejo Marín, C. (1999): "El paisaje como recurso turístico: retos y perspectivas de la gestión del paisaje de Canarias". Pàg. 337-461

Frochot, I. (2003). "An analysis of regional positioning and its associated food images in French tourism regional brochures". *Journal of travel & tourism marketing*, vol. 14, núm. 4: pàg. 77-96.

Garrod, B., Wornell, R., i Youell, R. (2006). "Re-conceptualising rural resources as countryside capital: The case of rural tourism". *Journal of rural studies*, núm. 22: pàg. 117-128.

Germann Molz, J. (2007). "Eating difference: The cosmopolitan mobilities of culinary tourism". *Space and culture*, núm. 10: pàg. 77-93.

Getz, D., i Brown, G. (2006). "Critical success factors for wine tourism regions: a demand analysis. *Tourism management*", núm. 27: pàg. 146 - 158.

Hall, C. M., Johnson, G., i Mitchell, R. (2002). "Me tourism and regional development". *Wine tourism around the world: Development, management and markets*, 196: pàg. 43-47.

Henche, B. G. (2005). "Características diferenciales del producto turismo rural". *Cuadernos de turismo*, núm. 15: pàg 113 -134.

Horng, J. S., i Tsai, C. T. (2012). "Culinary tourism strategic development: an Asia-Pacific perspective". *International journal of tourism research*, núm. 14: pàg. 40-55.

Ignatov, E., i Smith, S. (2006). "Segmenting Canadian culinary tourists". *Current Issues in Tourism*, vol. 9, núm. 3: pàg. 235.

Jiménez Beltrán, F. J., López Guzmán, T., i González Santa Cruz, F. (2016). "Analysis of the relationship between tourism and food culture". *Sustainability*, vol. 8, núm. 5: pàg. 418.

Karabati, S., Dogan, E., Pinar, M., i Celik, L. M. (2009). "Socio-economic effects of agri-tourism on local communities in Turkey: The case of Aglasun". *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, vol. 10, núm. 2: pàg.129 - 142.

Kim, Y. H., Yuan, J., Goh, B. K., & Antun, J. M. (2009). "Web marketing in food tourism: a content analysis of web sites in West Texas". *Journal of Culinary Science & Technology*, núm. 7: pàg. 52-64.

Kivela, J., i Crotts, J. C. (2006). "Tourism and gastronomy: Gastronomy's influence on how tourists experience a destination". *Journal of hospitality & tourism research*, núm. 30: pàg. 354-377.

Lin, Y. C., Pearson, T. E., i Cai, L. A. (2011). "Food as a form of destination identity: a tourism destination brand perspective". *Tourism and Hospitality Research*, núm. 11: pàg. 30-48.

- Millán Vázquez de la Torre, G., i Pérez, L. M. (2014). "Comparación del perfil de enoturistas y oleoturistas en España. Un estudio de caso". Cuadernos de Desarrollo Rural, vol. 11, núm 74: pàg 167-188.
- Millán Vázquez de la Torre, M. G. (2012). "Las denominaciones de origen y las rutas del vino en España: un estudio de caso". Rotur: revista de ocio y turismo, núm. 5: pàg. 41-66.
- Millán Vázquez de la Torre, M., i Morales Fernández, E. (2012). "Denominaciones de origen protegidas (DOP) y turismo gastronómico: una relación simbiótica en Andalucía". Gran Tour, núm. 6: pàg. 101-121.
- Mitchell, R., i Hall, C. M. (2006). "Wine tourism research: the state of play". Tourism review international, vol. 9, núm. 4: pàg. 307-332.
- Montanari, A. (2004). "Traces of taste". Italian reflections: The identity of a country in the representation of its territory, pàg. 164-171.
- Montanari, A., i Staniscia, B. (2009). "Culinary tourism as a tool for regional re-equilibrium". European Planning Studies, vol. 17, núm. 10: pàg 1463-1483.
- Nogué i Font, J. (1989). "Paisaje y turismo". Estudios Turísticos, núm. 103: pàg. 35-45.
- Nogué i Font, J. (1992). "Turismo, percepción del paisaje y planificación del territorio". Estudios Turísticos, núm. 115: pàg. 45-54.
- Nogué i Font, J.(1989). "Espacio, lugar, región: hacia una nueva perspectiva geográfica regional". Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles, núm. 9: pàg. 49-62.
- Nogué, J., & Sala, P. (2008). "El paisaje en la ordenación del territorio. Los catálogos de paisaje de Cataluña". Cuadernos geográficos, núm. 43: pàg. 69-98.
- Ohe, Y., i Ciani, A. (2011). "Evaluation of agritourism activity in Italy: facility based or local culture based?". Tourism Economics, vol. 17, núm. 3: pàg. 581-601.
- Okumus, B., Okumus, F., i McKercher, B. (2007). "Incorporating local and international cuisines in the marketing of tourism destinations: The cases of Hong Kong and Turkey". Tourism management, núm. 28: pàg. 253-261.
- Olmo, R. M. (2008). "El paisaje, patrimonio y recurso para el desarrollo territorial sostenible. Conocimiento y acción pública". Arbor, núm. 184: pàg. 155-172.
- Pearce, D. G. (1987). "Spatial patterns of package tourism in Europe". Annals of tourism research, vol. 14, núm. 2: pàg. 83-201.

Pillay, M., & Rogerson, C. M. (2013). "Agriculture-tourism linkages and pro-poor impacts: The accommodation sector of urban coastal KwaZulu-Natal, South Africa". *Applied Geography*, núm. 36: pàg. 49 - 58.

Rand, G. E. D., Heath, E., i Alberts, N. (2003). "The role of local and regional food in destination marketing: a South African situation analysis". *Journal of Travel & Tourism Marketing*, vol. 14, núm. 3: pàg 97 - 112.

Rocha, F. G., i Tulla, A. F. (2015). "Turismo agroalimentario en áreas de cultivo de manzana en la región sur de Brasil". *Cuadernos de turismo* núm. 35: pàg. 211-230.

Roma i Casanovas, F. (2003). "Turisme, paisatge i control social: la natura com a text, la natura com a discurs".

Roma i Casanovas, F. (2003). "Vida i mort del paisatge de muntanya a Catalunya". *Espais: revista del Departament de Política Territorial i Obres Públiques*, núm. 49: pàg. 30-39.

Ruiz Guerra, I., Martín López, V. M., i Molina Moreno, V. (2012). "Los intangibles del Aceite de Oliva como ventaja competitiva". *Intangible Capital*, vol. 8: pàg. 150-180.

Sala, P. (2009). "Els indicadors de paisatge de Catalunya". *Indicadors de paisatge: Reptes i perspectives*. Olot y Barcelona, Observatori del Paisatge de Catalunya y Obra Social de Caixa Catalunya, pàg. 110-131.

Serrano Mediano, L. (2008). "Los retos del marketing en turismo rural". *Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*, vol. 4, núm. 2: pàg. 235-260.

Sidali, K. L., Kastenholz, E., i Bianchi, R. (2015). "Food tourism, niche markets and products in rural tourism: combining the intimacy model and the experience economy as a rural development strategy". *Journal of Sustainable Tourism*, núm. 29: pàg. 1179 - 1197.

Simón, X., Pereiras, C. G., i Carpintero, P. (2011). "Proyecto de agroturismo en la comarca de Terra de Lemos (Galicia)". *Pasos Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*, vol. 9, núm. 2: pàg 353-376.

Sonnino, R. (2004). "For a 'piece of bread'? Interpreting sustainable development through agritourism in Southern Tuscany". *Sociologia Ruralis*, vol. 44, núm. 3: pàg. 285-300.

Sánchez, A. V., Mejía, M. Á. P., i Bueno, N. P. (2007). "Desarrollo del turismo y percepción de la comunidad local: factores determinantes de su actitud hacia un mayor desarrollo turístico." In *Empresa global y mercados locales: XXI Congreso Anual AEDEM*, Universidad Rey Juan Carlos, Madrid, 6, 7 y 8 de junio de 2007 (p. 24). Escuela Superior de Gestión Comercial y Marketing, ESIC.

Sánchez, R. G. (2010). "El turismo rural: estructura económica y configuración territorial en España". *Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*, vol. 8, núm. 4: pàg. 701-704.

Sims, R. (2009). "Food, place and authenticity: local food and the sustainable tourism experience". *Journal of Sustainable Tourism*, núm. 17: pàg. 321-336.

Tikkanen, I. (2007). "Maslow's hierarchy and food tourism in Finland: five cases". *British food journal*, vol. 109, núm. 9: pàg. 721-734

Tramontin, R. G. M., i Gonçalves, J. M. G. (2010). "Producción y transformación territorial. La gastronomía como atractivo turístico". *Estudios y perspectivas en turismo*, vol. 19, núm. 5: pàg. 776-791.

Tsai, C. T. (2016). "Memorable tourist experiences and place attachment when consuming local food". *International Journal of Tourism Research*, vol. 18, núm. 6: pàg. 536-548.

Vila, N. A., Brea, J. A. F., i Carril, V. P. (2012). "El turismo activo como modalidad turística en expansión. Análisis de la oferta de turismo activo en España. Contabilidad y negocios, vol. 7, núm. 13: pàg. 59-70.

Winter, M. (2003). "Geographies of food: agro-food geographies making reconstructions". *Progress in Human Geography*, vol. 27, núm. 4: pàg. 505-513.

○ **Llibres**

Algarra i Bernabeu, R., Baró i Ministrat, J., Julià i Casanovas, R., & Massó i Lago, J. (1998). *Pals, conjunt medieval*. Barcelona: Escudo de Oro.

Asiedu, A. B., i Gbedema, T. K. (2011). "*The nexus between agriculture and tourism in Ghana: a case of underexploited development potential*". Londres, Anglaterra: Routledge, pàg. 28-46.

Nogué i Puigvert, P. (2003). *La cuina de l'arròs de Pals: de l'Orient a l'Empordà*. Valls: Cossetània Edicions, pàg. 7-25.

Parera i Coll, B. (2003). *L'arròs de Pals: del camp a la cassola*. Palafrugell, Espanya: Edicions Baix Empordà.

Pla, X., Parera i Coll, B., & Pla, J. (2018). *Pere Coll i Rigau i la història de l'arròs de Pals (1853-1918)*. Pals: Balade.

Pitte, J. R. (2002). *French gastronomy: The history and geography of a passion*. Nova York, Estats Units: Columbia University Press, pàg. 22 - 45.

Torres, R. M., & Momsen, J. H. (2011). *Tourism and agriculture: new geographies of consumption, production and rural restructuring*. Nova York, Estats Units: Routledge, pàg. 24 - 36.

- **Revistes**

Parera i Coll , B. (2009). "Cent anys de la Comunitat de Regants del Rec del Molí de Pals" *Revista Baix Empordà*, núm. 24: pàg 95-97.

Parera i Coll, B. (2018). "L'arròs del senyor Pla". *Empordà Gastronòmic*, núm. 60: pàg 6-7.

Picazo, H. (2012). "¿Por qué viajamos donde viajamos? Una introducción a la estrecha relación entre turismo y paisaje". *Eubacteria*, núm. 29: pàg. 1-5.

Reig del Campo, E. (2019). "Arrossaires d'abans". *Empordà Gastronòmic*, núm. 64: pàg. 106-108.

Serrano, D. (2008): "Ensayo metodológico para la valoración estética del paisaje. Aplicación en Muntanyes d'Ordal (Barcelona)". *Geographicalia*, núm. 54: pàg. 99-112.

Subirana i Feliu, N. (2016). "La família Parals i el molí Gros de Pals". *Revista Baix Empordà*, núm. 52: pàg. 50-55.

Subirana i Feliu, N. (2017). "Les mines del Quermany Gros". *Revista Baix Empordà*, núm. 59: pàg. 54-57.

ANNEX 1: Transcripció de les entrevistes

Nom de l'entrevistat: Arnau Palahí Daranas

Vinculació amb l'arròs: Tècnic de l'Associació de Defensa Vegetal de l'arròs de Pals

1. Quina considera que és la importància de l'arròs per a un municipi com Pals?

L'arròs és molt important per Pals, no es pot separar un concepte de l'altre: Pals és arròs. Dins el municipi, moltes persones viu del conreu d'arròs, ja sigui de manera directa o indirecta. El producte que tenim és únic en la zona i a més atrau visitants juntament amb el casc antic i la platja, per tant penso l'arròs contribueix positivament a l'economia de Pals.

2. Creu que els arrossars són un atractiu turístic del municipi? Per què?

Penso que són un reclam turístic i n'estic orgullós, cada dia puc passejar pels arrossars fent la meva feina i em sento privilegiat, és un paisatge molt bonic i la gent ha de poder conèixer-ho.

D'una altra banda, crec que no convé un tipus de turisme en massa, si els camps s'emplenen massa es queixarien els pagesos i els turistes no podran gaudir-ho com cal. Hi ha zones millors que altres per als visitants. Per exemple, al casc antic hi ha moltíssima gent a la vegada, als camps no podria ser així, sinó que hauria de ser un turisme més repartit i responsable.

3. Els visitants que venen a Pals a menjar arròs, creu que tenen interès en conèixer el productor i els arrossars?

Penso que la gent sí que té interès i cada vegada vol saber més d'on ve el que compra o el que menja. Això ve lligat amb l'interès o la tendència de buscar productes km 0 i sostenibles amb el medi, i afavoreix el nostre producte.

Penso que quan els visitants el mengen, de seguida s'adonen que és diferent i volen saber més coses d'aquest arròs. A més, com que el preu de l'arròs és molt més elevat que el de marques de supermercat, la gent reacciona i veu que és especial i vol informar-se, compren alguns paquets a les botigues del municipi, pregunten a l'Oficina de Turisme, etc.

4. Quins considera que són els elements del patrimoni cultural i natural més importants vinculats a l'arròs i els arrossars a Pals?

Els dos molins i els camps que els envolten, les Basses d'en Coll sobretot, llavors hi ha els recs i rieres que són importants. A part d'això, crec que no és el patrimoni aïllat que pugui haver sinó el paisatge el que forma el patrimoni dels arrossars, els camps i la manera que es distribueixen entre ells.

5. Li sembla que els arrossars es poden visitar durant tot l'any o l'experiència és millor en una època concreta? Quina?

Crec que la millor època és justament ara, entorn al mes de maig, ja que es pot observar la màxima esplendor dels camps d'arròs. També trobo interessant l'època de la tardor, arran el mes d'octubre quan l'arròs és a punt per collir i el paisatge es torna molt característic. A part del moment de l'any, crec que és important valorar el moment del dia, els camps i els paisatges són preciosos a primera i a última hora del dia amb la sortida i la posta del sol.

6. Si hagués de recomanar els millors llocs des d'on poder contemplar els arrossars, quin serien aquests llocs?

Personalment, m'agrada especialment la vista i el paisatge que s'obté des del barri del Vernegar, pels camins que voregen la deixalleria, ja que són molt propers a la Platja de Pals i es pot obtenir la visió dels camps d'arròs amb el mar de fons, i és molt singular. Hi ha un camp en especial que és un dels meus preferits per obtenir aquesta vista de dos paisatges a la mateixa hora, es troba al camí esquerra de la deixalleria tirant cap a la platja i té el mar molt a prop. És una zona que ofereix un paisatge molt homogeni dels camps.

7. Coneix algun camí o camins del municipi que tinguin una importància històrica per l'arròs a Pals? En el/s podria dir?

Se'm acudeixen per exemple el camí del Rec d'en Coll i el Camí del Vernegar.

8. Creu que les iniciatives públiques i privades que es fan a Pals són suficients per donar a conèixer turísticament l'arròs? Faltaria alguna activitat més?

No estic segur si són suficients o no, però puc dir que, les que existeixen i conec com per exemple la Plantada, la Segà, la Cuina de l'arròs i el Xiulet estan molt bé com a iniciatives per conèixer l'arròs de Pals i és molt important que es mantinguin perquè els visitants puguin tenir una idea d'aquesta tradició tan arrelada al poble i del gran treball que suposa aquest conreu. Aquestes festes populars aporten un valor afegit al nostre producte i a més donen a conèixer el procés. El Xiulet, com a privat, està molt bé perquè es guiat i pots controlar la gent, a més ho expliquen, ja que si visites els arrossars sense context no entendràs bé el conreu.

Si es s'afegeixen altres activitats per donar a conèixer l'arròs em semblaria bé, sempre i quan vagin en aquesta línia de no massificar massa i educar als visitants sobre la història i importància que té l'arròs per a nosaltres com a poble.

9. Hi ha prou informació de l'arròs de Pals com a recurs turístic de Pals? Què creu que faltaria?

Penso que la informació existent no és del tot suficient, tot i que cada vegada n'hi ha més, hi ha una mancança d'informació més enllà de l'arròs com a producte comercial. A internet, la informació que pots trobar sobre l'arròs està molt enfocada als molins i els seus productes, els restaurants, i no en el producte i les seves característiques. Trobo que a la web de l'Ajuntament i Turisme, per exemple, es podria augmentar l'apartat sobre l'arròs, explicar més coses, afegir mapes explicatius, etc.

10. Seria interessant que es dissenyés una ruta pública de l'arròs a Pals? Per què?

Podria ser interessant pel poble, però amb algunes limitacions. Crec que no seria bo pels productors i pagesos tenir un turisme massiu als camps ja que els faria malbé i pot interferir en la seva feina.

Crec que és important donar a conèixer els camps i que els turistes els coneguin, però caldria escollir zones i punts que permetin aquest objectiu sense molestar el treball al camp. També penso que seria essencial senyalitzar bé els camps, deixar clar els llocs privats o no visitables i delimitar zones on es pugui gaudir del paisatge de l'arròs trobant un equilibri entre les dues parts. Cal escollir bé les zones amb més interès paisatgístic tenint en compte el treball dels pagesos.

Nom de l'entrevistat: Silvia Monar

Víncle amb l'arròs: Regidora de Turisme i Promoció Econòmica de l'Ajuntament de Pals.

1. Quina considera que és la importància de l'arròs per a un municipi com Pals?

Penso que és un dels pilars fonamentals per Pals, des de l'Administració intentem no oblidar mai que tenim un recurs únic dins el nostre territori, i és molt important mantenir i fomentar l'arròs, transmetre a les pròximes generacions la gran importància que té per Pals i per tota la regió. Per Pals, l'arròs contribueix al sector primari i al sector turístic, creant un binomi únic, ha costat arribar a un punt d'equilibri i esperem que així segueixi per molts anys.

2. Creu que els arrossars són un atractiu turístic del municipi? Per què?

Sí, crec que parlo en nom de tota l'administració municipal quan dic que l'arròs i tot el que comporta són els eixos de la nostra promoció turística. L'interès dels visitants per l'arròs és brutal, tot va iniciar-se gràcies a la primera campanya de la Cuina de l'Arròs, a partir d'allà va canviar el panorama, sobretot pel que fa a la gastronomia i els restaurants locals. Ara bé, en els últims anys, han agafat més força esdeveniments com la Sega i Plantada tradicionals, així com les activitats complementàries relacionades amb l'arròs.

3. Els visitants que venen a Pals a menjar arròs, creu que tenen interès en conèixer el productor i els arrossars?

Sí, exactament. Com deia anteriorment, hem vist un creixement exponencial dels visitants que, en un inici venen a conèixer la faceta gastronòmica, però expressen una curiositat per anar més enllà i descobrir el paisatge dels arrossars, el lloc d'on prové el producte. Penso que aquest fet ens ajuda a tenir molts visitants que retornen una i altra vegada a Pals per menjar l'arròs i fer altres activitats com passejar pels arrossars, per exemple.

4. Li sembla que els arrossars es poden visitar durant tot l'any o l'experiència és millor en una època concreta? Quina?

Tot i que la visita es pot realitzar en qualsevol moment, en general, la vista és més atractiva pels mesos de primavera, ja que els camps inundats d'aigua i l'inici del creixement de l'arròs conformen una sèrie de paisatges espectaculars visualment. També té un interès l'època pròxima a la sega.

5. Quins considera que són els elements del patrimoni cultural i natural més importants vinculats a l'arròs i els arrossars a Pals?

Per mi, serien els molins, Ca la Pruna, el conjunt de recs, les masies com Mas Carles i Mas Glabert, i les Basses d'en Coll.

6. Si hagués de recomanar els millors llocs des d'on poder contemplar els arrossars, quin serien aquests llocs?

Per nuclis, del centre històric la vista des del balcó o el campanar de la Torre són espectaculars per apreciar la plana dels arrossars, així com el Mirador Josep Pla que esperem molt aviat arreglem els problemes amb la vegetació per millorar la visibilitat. Ca la Pruna és important també per la història de l'arròs, té un vincle històric, una exposició permanent d'eines del camp i en un futur pròxim tindrà una sèrie de projectes que el posaran més en valor. A la zona dels masos, totes les masies històriques i els camps que les envolten, els dos molins, sobretot l'antic, ofereixen moltes vistes boniques. A la zona de la platja, sens dubte totes les Basses d'en Coll i el seu mirador i la zona dels camps d'arròs al Vernegar pròxims al mar.

7. Coneix algun camí o camins del municipi que tinguin una importància històrica per l'arròs a Pals? En el/s podria dir?

Els camins que envolten els molins, sobretot el més antic, són plens d'història de l'arròs i el seu passat, també aquells que pugen al cim del Quermany amb moles de molí a mig extreure així com clares marques d'altres ja completades, també roderes de carro, són tradició arrossera al 100%. Penso que, tota la xarxa de senders i ponts que connecten la zona de camps tenen importància.

8. Creu que les iniciatives públiques i privades que es fan a Pals són suficients per donar a conèixer turísticament l'arròs? Faltaria alguna activitat més?

Com a públiques, des de Turisme sempre intentem que, amb els recursos disponibles, les activitats que fem siguin de qualitat i es mantinguin en el temps. És cert que queda un camí per recórrer en la promoció de l'arròs i es podrien fer més activitats, sempre i quan vagin en línia amb les que ja tenim, perquè tenim tota una sèrie de valors que volem transmetre al darrera. Actualment, el nostre repte és aconseguir una major cooperació i implicació de tot el sector privat: empreses de turisme actiu, allotjament, restauració i comerç, que ells organitzin activitats complementàries a les ja existents sobre l'arròs i el seu paisatge per intentar que tot l'any es puguin oferir possibilitats.

9. Hi ha prou informació de l'arròs de Pals com a recurs turístic de Pals? Què creu que faltaria?

En la meva opinió, la informació que hi ha és cada vegada més completa i internacional, tot i que força bàsica per intentar arribar a un públic més ampli. Es podria crear més informació com fulletons més específics, més mapes de la zona del camp amb rutes... però els recursos que tenim són limitats i tenim molts eixos a promocionar, intentem ser igualitaris. D'una altra banda, ens agradaria arribar a editar en format digital, més acord amb el turista actual. També tenim sort de que el Parc Natural i el Consell poc a poc van dissenyant informació sobre l'arròs.

10. Seria interessant que es dissenyés una ruta pública de l'arròs a Pals? Per què?

Penso que és un tema bastant pendent, però a la vegada complicat. El que tenim la intenció de fer és unificar la xarxa de senders i camins locals, del consell i del parc, realitzar un nou projecte de senyalització i millorar l'estat d'alguns trams de camins amb problemes.

Nom de l'entrevistat: Joan Silvestre Albertí

Vincle amb l'arròs: Anterior alcalde i Regidor de Turisme de Pals, arrossaire en actiu.

11. Quina considera que és la importància de l'arròs per a un municipi com Pals?

Crec que l'arròs és un dels principals plats forts que ofereix Pals com a municipi turístic, juntament amb el casc antic medieval i la platja, formen un binomi únic dins la regió. Hi ha molt pocs municipis que tinguin arròs com en el cas de Pals, llavors la vinculació i la importància és total, tant pel sector agroalimentari com el turístic. Penso que l'arròs aporta beneficis a l'economia de Pals, a més aporta un paisatge molt singular i això permet atraure un flux de visitants important.

12. Creu que els arrossars són un atractiu turístic del municipi? Per què?

Sí, totalment turístics. Jo sempre recomano a la gent que conec i em pregunta per Pals que vagin més enllà del casc històric i visitin els arrossars, que passegin pels voltants del poble, que escullin un punt en concret que els agradi i facin una fotografia cada vegada que vinguin. Poder observar els canvis d'un mateix paisatge durant els diferents mesos de l'any, és espectacular. Per exemple, ara a la primavera que comença a haver aigua, d'aquí un o dos mesos es veu la verdor als camps, després un verd - groguenc espectacular i més endavant un groc-marronós, cadascun d'ells representa una etapa. Potser els mesos d'hivern són menys atractius a la vista, però també formen part del procés i es poden observar moltes espècies d'aus migratòries en aquesta època.

13. Els visitants que venen a Pals a menjar arròs, creu que tenen interès en conèixer el productor i els arrossars?

Sí, jo diria que sí. Quan parlo amb la gent sobre l'arròs de Pals, sobretot els últims anys, de seguida en volen saber més, em pregunten on són els camps, com es produeix, etc. S'ha de dir que els restaurants de Pals, siguin d'alta categoria o de tota la vida, han contribuït molt positivament a donar a conèixer el producte local amb els arrossos tan bons que cuinen.

Per mi, l'arròs de Pals és el millor del món, per molts motius. Es diferencia dels arrossos que podem trobar per exemple al Delta de l'Ebre o a València, ja que tot i ser el mateix tipus d'arròs, l'aigua forta i dura del Ter conjuntament amb el terreny singular fan que la maduració sigui més lenta, tot el cicle és més lent i això es tradueix en uns resultats únics. Això la gent ho ha de conèixer i valorar.

14. Quins considera que són els elements del patrimoni cultural i natural més importants vinculats a l'arròs i els arrossars a Pals?

Per mi, tot el conjunt del paisatge dels arrossars és el que el fa especial. Ara bé, destacaria els molins i també les masies històriques que tenen importància per a la història de l'arròs, per exemple, el Mas Gelabert. Tampoc podem obviar el rec del Molí i els derivats, els ponts que uneixen camins, les rieres, tota la zona de les Basses d'en Coll i els seus miradors, etc.

15. Li sembla que els arrossars es poden visitar durant tot l'any o l'experiència és millor en una època concreta? Quina?

Per mi, tots els mesos valen la pena. El què passa és que cada vegada s'obté una imatge totalment diferent, com explicava abans. Per exemple, ara a la primavera i l'estiu és quan es veu més la vida i els colors són més atractius, al igual que a la tardor. Cal dir que la fauna i flora, especialment les aus, també són un atractiu tot l'any. Penso que s'han d'apreciar totes les estacions de l'any per apreciar realment com és el cultiu de l'arròs. A més, d'aquesta manera es genera una curiositat en la gent i tenen ganes de repetir la visita per observar una fase diferent cada vegada. Així, passaran el dia a Pals, dinaran en un restaurant, etc.

16. Si hagués de recomanar els millors llocs des d'on poder contemplar els arrossars, quin serien aquests llocs?

Per mi, hi ha tres punts clau. Un d'ells és la zona de l'estany de Pals i voltants, per exemple, des del Mirador Josep Pla del casc antic sempre s'ha pogut veure una vista maca de l'estany. Una llàstima que la vegetació hagi crescut i la vista no sigui tan bonica, tant de bo que l'Ajuntament pugui arreglar-ho.

D'una altra banda, el meu preferit per admirar la vista i treure fotografies és el camí de les platges, va des del Mas Carles fins al Mas Gelabert. Es poden treure unes fotografies impressionants, sobretot recomano la sortida i la posta del sol. D'una altra banda, m'encanta pujar al Montgrí i veure tots els camps d'arròs, és una de les meves vistes preferides. Més proper, també m'agrada pujar al Quermany i admirar tot l'Empordanet. No cal oblidar que, ara que s'ha restaurat la Torre de les Hores i és oberta al públic, també es pot admirar des del campanar tota la plana de l'Empordà i els camps d'arròs fins al mar i les Medes.

17. Coneix algun camí o camins del municipi que tinguin una importància històrica per l'arròs a Pals? En el/s podria dir?

Un d'ells és el que va des del Mas Carles fins al Mas Gelabert, després la zona entre Fontanilles i Torroella, tot i limitar amb aquests municipis, forma part de l'arròs de Pals. Els camins que uneixen Pals amb aquests municipis veïns són plens de camps d'arròs per admirar. També els camins existents al voltant de l'estany de Pals són preciosos.

18. Creu que les iniciatives públiques i privades que es fan a Pals són suficients per donar a conèixer turísticament l'arròs? Faltaria alguna activitat més?

Crec que les activitats existents com la Plantada, la Segà i la Cuina de l'arròs són molt importants i cal mantenir-les. El que faria és, per un costat, donar més importància a ensenyar a la gent amb diferents tècniques com es feia aquesta plantada o segà antigament, més representació i incís en aquest sentit.

D'una altra banda, penso que quan es convoquen passejades guiades coincidint amb les festes populars sempre tenen bon acolliment i se'n podrien fer més ja que és una forma bonica de veure els arrossars. A més, jo inclouria una altra festa popular que penso que seria interessant, l'herbejada, seria explicar als assistents com es feia antigament aquest procés de treure les herbes manualment. Es faria als mesos de juny i juliol, entenc que és menys interessant de fer perquè cau en temporada alta i ja hi ha massa feina, en canvi les altres festes sí que cauen en temporada mitja i poden reanimar el municipi. El Xiulet de Pals, com a empresa, és molt important i val la pena, permet a gent de totes les edats i nacionalitats entendre de manera guiada els camps d'arròs.

19. Hi ha prou informació de l'arròs de Pals com a recurs turístic de Pals? Què creu que faltaria?

Penso que n'hi ha bastant, el que passa que n'hi ha més i és més fàcil trobar-ne sobre el casc antic que sobre l'arròs. Tot i això, cada vegada n'hi ha més. No pots obviar una cosa sense l'altre: Pals és arròs, Pals és pedra, Pals és turisme.

20. Seria interessant que es dissenyés una ruta pública de l'arròs a Pals? Per què?

Totalment, penso que seria una eina molt útil, es podrien dissenyar uns fulletons, donar-los des de l'Oficina de Turisme i repartir-los també als establiments del poble, d'aquesta manera tots els visitants podrien tenir una guia per visitar els camps per sí mateixos, és a dir sense guia, i entendre el que estan veient. També es podria penjar a les webs i aplicacions per tenir-lo al telèfon o ordinador. El Xiulet i les visites organitzades estan molt bé, però no deixen de ser rutes guiades i no tothom està disposat a apuntar-se o pot ser en la data que vol venir no troba plaça o un horari que li convingui. Es pot arribar a molta més gent fent una ruta comuna. Caldria explicar què és cada punt d'interès, una mica d'història, aprofitar sobretot tots els camins que ja tenim i senyalitzar-los correctament, unir-ho tot.

Nom de l'entrevistat: Josep Pericay

Vinculació amb l'arròs: Empresari local de "Livetour Segway", adherit ala Carta Europea de Turisme Sostenible i especialitzat en rutes guiades pels arrossars.

1. Quina considera que és la importància de l'arròs per a un municipi com Pals?

Penso que l'arròs de Pals és l'element més exclusiu que té el poble, ja que aquest element és pràcticament únic no només a nivell de Baix Empordà, sinó de Catalunya. Per exemple, cascs antics i platges sí es poden trobar en municipis veïns, però no la zona dels aiguamolls i arrossars. Això fa que Pals tingui una fama i un nivell d'atractiu turístic que no tenen els municipis del voltant.

2. Creu que els arrossars són un atractiu turístic del municipi? Per què?

Penso que sí, totalment. De fet, són un dels millors atractius turístics que tenim a Pals ja que els visitants no poden trobar la nostra oferta a cap poble proper, com deia abans. En conjunt amb el casc antic i la platja, els arrossars formen una gran part del turisme per Pals, com a paisatge, com a Parc Natural i com a producte de menjar local.

Recentment, la meua empresa s'ha adherit a la Carta Europea de Turisme Sostenible, per tant aposto pel turisme a la zona dels arrossars però de forma sostenible i responsable.

3. Els visitants que venen a Pals a menjar arròs, creu que tenen interès en conèixer el productor i els arrossars?

En la meua opinió, la gran part dels visitants tenen aquest interès, i cada vegada més, per les tendències del món turisme com el km 0, producte de proximitat, ecològic, etc.

4. Quins considera que són els elements del patrimoni cultural i natural més importants vinculats a l'arròs i els arrossars a Pals?

Sens dubte, el Parc Natural i els elements que protegeix i engloba i les Basses d'en Coll.

5. Li sembla que els arrossars es poden visitar durant tot l'any o l'experiència és millor en una època concreta? Quina?

Les visites als arrossars es poden fer tot l'any, degut a els canvis que va fent el paisatge durant les estacions, que permet obtenir diferents imatges cada

vegada que es visiten. Ara sí, per la meua experiència, el millor moment és entre el maig i el juny, just abans de la sembra de l'arròs.

6. Si hagués de recomanar els millors llocs des d'on poder contemplar els arrossars, quin serien aquests llocs?

Sens dubte, la zona més rica en paisatges, flora i fauna és la de les Basses d'en Coll i els seus miradors.

7. Coneix algun camí o camins del municipi que tinguin una importància històrica per l'arròs a Pals? En el/s podria dir?

Aprofitant el tram del PR - 108 que passa pel costat del Molí de Pals i arriba fins al Mas Gelabert i les Basses d'en Coll s'obté una bona idea de l'arròs de Pals i el seu paisatge.

8. Creu que les iniciatives públiques i privades que es fan a Pals són suficients per donar a conèixer turísticament l'arròs? Faltaria alguna activitat més?

Difícilment es pot complementar la oferta ja existent, com el trenet i jo mateix, el Livetour Segway, i les festes populars de l'Ajuntament amb més activitats, les restriccions del parc tampoc ajuden massa. També és cert que cada vegada el Parc organitza activitats per conèixer l'arròs i això està bé. Com a promoció dels arrossars crec que s'està fent bona feina, però sempre es pot fer més. Si és d'acord amb la CETS i es fa bé, sempre poden afegir activitats.

9. Hi ha prou informació de l'arròs de Pals com a recurs turístic de Pals? Què creu que faltaria?

Penso que actualment, el Parc i l'Ajuntament han fet un esforç i ara hi ha força informació sobre el tema per aquells que estiguin interessats, però sempre es podria fer alguna cosa més si és útil.

10. Seria interessant que es dissenyés una ruta pública de l'arròs a Pals? Per què?

Sí, podria ser interessant per Pals. També serviria per canalitzar la gent, delimitar els punts d'interès i que els visitants puguin saber a on poden anar i a on no. Així, no es anirien a zones delicades ni es faria malbé el medi dels arrossars. Les Basses d'en Coll és un gran lloc d'interès, per exemple, però caldria millorar l'estat i la senyalització, aprofitar-lo més. El mateix passa amb els camins de Pals en general.

Nom de l'entrevistat: Maria Pilar Carabús

Víncle amb l'arròs: Tècnic del Parc Natural del Montgrí, Illes Medes i Baix Ter i responsable de la Carta Europea de Turisme Sostenible.

1. Quina considera que és la importància de l'arròs per a un municipi com Pals?

Crec que és molt important per Pals, es tracta d'un paisatge únic dins el Parc Natural i dins la regió. Col·laboro molt sovint amb l'ADV arròs de Pals, els dos molins de Pals, el Xiulet i el Segway, per donar a conèixer l'arròs d'una manera responsable, a locals i visitants.

Intentem fomentar la importància de l'arròs i camps, educar a la gent des de ben petits, és per això que ara estem realitzant un projecte educatiu a les escoles, entre elles la de Pals, perquè els nens coneguin la importància del medi que els envolta, és a dir, els camps d'arròs. L'arròs de Pals és important i l'han de conèixer des de petits fins gent gran.

2. Creu que els arrossars són un atractiu turístic del municipi? Per què?

Sí, ho son. La meva aposta és: sí al turisme als arrossars de Pals sempre i quan sigui un turisme d'acord amb la Carta Europea de Turisme Sostenible. De fet, hem creat una agenda d'activitats, "Apropa't al Parc", on organitzem sortides guiades als arrossars i molins de Pals. La nostra estratègia és treballar amb aquesta CETS i potenciar el treball en xarxa amb el territori i amb les empreses, a Pals tenim 3 empreses adherides a la CETS les quals assessorem en matèria de turisme responsable i col·laborem per fer sortides guiades o educatives: el Xiulet de Pals, Live Tour Segway i Hotel es Portal. Esperem que aviat més d'elles s'uneixin. També col·laborem molt amb el molí Estany de Pals ja que fomenta la producció d'arròs ecològica.

Des del Parc som conscients que el territori de Pals ja era turístic molt abans de la configuració del PNMIMBT, per tant no podem pretendre eliminar-lo, sinó que volem que es pugui conèixer el turisme amb la protecció dels espais més importants. Si l'activitat turística és sostenible, és positiva.

3. Els visitants que venen a Pals a menjar arròs, creu que tenen interès en conèixer el productor i els arrossars?

La meua opinió és que Pals és un municipi amb perfils de turista molt diferenciats entre ells, i no tots tenen aquest interès, però molts sí. Per exemple, els grups grans organitzats que venen amb autobusos sovint no veuen més enllà del que els han planificat. En canvi, el perfil de turista

internacional, les segones residències i els demés perfils penso que sí hi ha més interès. També penso que el perfil d'ecoturista en general, està creixent i és el que s'ha de potenciar.

4. Li sembla que els arrossars es poden visitar durant tot l'any o l'experiència és millor en una època concreta? Quina?

Paisatgísticament, l'època de la tardor, entre setembre i octubre, penso que és la millor. Al Parc fomentem les activitats en aquests mesos o bé a la primavera per ajudar a desestacionalitzar el turisme.

5. Si hagués de recomanar els millors llocs des d'on poder contemplar els arrossars, quin serien aquests llocs?

Per mi, un dels llocs més bonics per obtenir una bona vista del paisatge de l'arròs és fer una passejada per la zona de l'estany de Pals. M'agradaria molt que s'habilités un mirador nou per poder observar la panoràmica dels arrossars des d'un punt ni massa llunyà ni proper. La Torre e les Hores també ofereix una vista espectacular i s'aprecien els arrossars.

6. Coneix algun camí o camins del municipi que tinguin una importància històrica per l'arròs a Pals? En el/s podria dir?

No en tinc coneixement, però penso que tots els camins que envolten els camps i molins tenen importància històrica.

7. Creu que les iniciatives públiques i privades que es fan a Pals són suficients per donar a conèixer turísticament l'arròs? Faltaria alguna activitat més?

Penso que les iniciatives ja existents, públiques com del Parc i l'Ajuntament, i les privades com el Segway i el Xiulet són molt positives i s'han de potenciar. La Plantada i la Sega són tot un referent que cal mantenir, les sortides guiades que fem al Parc sobre la producció de l'arròs ecològic pensem que són molt positives i en voldríem fer més.

Penso que estaria molt bé que es proposessin activitats turístiques noves relacionades amb l'ecosistema de l'arrossar i l'ecosistema que hi viu durant les diferents estacions. Per exemple, pot ser que a l'hivern el paisatge de l'arrossar sigui menys atractiu visualment, però justament en aquesta època pots trobar una varietat d'aus migratòries, i això és un "plus", a més desestacionalitza el turisme.

8. Hi ha prou informació de l'arròs de Pals com a recurs turístic de Pals? Què creu que faltaria?

Penso que la informació editada està força bé, sempre es podria afegir alguna cosa més. En la meva opinió, serviria de molt tenir una exposició permanent sobre l'arròs i el seu paisatge a Ca la Pruna. D'aquesta manera, a part de ser una eina educativa, es podria vincular al turista que ve al casc antic amb l'arròs i despertar-li un interès perquè visiti els arrossars.

9. Seria interessant que es dissenyés una ruta pública de l'arròs a Pals? Per què?

En la meva opinió, seria útil i interessant, estaria molt bé aquest projecte. Tot el que sigui informar sobre el paisatge de l'arròs és positiu. Aconsellaria deixar el màxim de banda el format en paper i potenciar el digital.

Nom de l'entrevistat: Martí Llenas Font

Vincle amb l'arròs: Director administratiu de l'empresa Arròs Molí de Pals.

1. Quina considera que és la importància de l'arròs per a un municipi com Pals?

La importància ha canviat al llarg dels anys, abans, el cultiu era el mitjà de vida de moltíssimes famílies. Avui en dia, tot i que es mantenen algunes, està clar que el sector econòmic present i futur dominant a Pals és el turisme. Amb la Covid-19, s'ha demostrat que és perillós deixar tota l'activitat econòmica al sector turístic, potser servirà per recolzar el sector primari de Pals. Ara bé, turísticament, l'arròs també fa d'ambaixador del municipi.

2. Creu que els arrossars són un atractiu turístic del municipi? Per què?

Totalment, no només pel producte que venen a menjar els turistes i fa que els restaurants comprin als nostres molins sinó també per la curiositat existent per visitar els camps d'arròs in situ. En aquest sentit, nosaltres vam crear i gestionem l'empresa El Xiulet de Pals.

3. Els visitants que venen a Pals a menjar arròs, creu que tenen interès en conèixer el productor i els arrossars?

Penso que sí, a nosaltres ens pregunten molt sovint, hi ha un interès increïble pel nostre producte ja que es molt singular i no es troben correus similars en altres zones properes. Sobretot, les jornades gastronòmiques de la Cuina de l'arròs van suposar un punt d'inflexió per la promoció del nostre producte local.

4. Quins considera que són els elements del patrimoni cultural i natural més importants vinculats a l'arròs i els arrossars a Pals?

Com a físics, el nostre molí, els camps d'arròs, i com a immaterials, crec que els processos de producció, les tècniques, són patrimoni de l'arròs.

5. Li sembla que els arrossars es poden visitar durant tot l'any o l'experiència és millor en una època concreta? Quina?

En la meva opinió, la millor opció seria entre finals del mes d'abril i finals del mes de novembre.

6. Si hagués de recomanar els millors llocs des d'on poder contemplar els arrossars, quin serien aquests llocs?

Sens dubte, des dels voltants del Molí de Pals i el Mas Carles s'obté una vista panoràmica del paisatge de l'arròs. També des del camí cap a l'estany, una zona espectacular, o cap a la zona del Mas Gelabert. A la zona de les Basses d'en Col en general, especialment a la primavera, i com a punts llunyans elevats, la vista del Quermany Gros, la zona alta del nucli antic...

7. Creu que les iniciatives públiques i privades que es fan a Pals són suficients per donar a conèixer turísticament l'arròs? Faltaria alguna activitat més?

Penso que les activitats que tenim actualment estan força bé, però se'n podrien afegir més.

8. Hi ha prou informació de l'arròs de Pals com a recurs turístic de Pals? Què creu que faltaria?

Penso que en els últims anys ha augmentat i n'hi ha bastanta, ara bé, sempre i quan sigui informació real i contrastada, se'n pot anar creant més o actualitzar la ja existent i promocionar-la.

9. Seria interessant que es dissenyés una ruta pública de l'arròs a Pals? Per què?

Podria arribar a ser interessant, però caldria estudiar molt bé els llocs i per on passar per no molestar els pagesos i les propietats privades.

Nom de l'entrevistat: Rosa Maria Pericay

Víncle amb l'arròs: Palsenca de família arrossaire, propietària i gerent del restaurant Pahissa del Mas que cultiva els seus propis camps d'arròs per elaborar els plats.

1. Quina considera que és la importància de l'arròs per a un municipi com Pals?

Per mi l'arròs té una importància històrica per Pals, ja que rememora les arrels del passat arrossers. Estic molt orgullosa de la continuïtat que hem donat a la tradició. D'una altra banda, no deixa de tenir una importància personal, ja que el meu rebesavi ja cultivava arròs en els mateixos camps on ara plantem arròs pel restaurant.

2. Creu que els arrossars són un atractiu turístic del municipi? Per què?

Sí, i tant. Es demostra per exemple en les jornades de Pals i la Cuina de l'arròs, nosaltres sempre participem i és increïble la quantitat de gent que mobilitza l'arròs. A més, durant tot l'any la gran majoria de gent que visita el restaurant ja ve amb la idea de menjar l'arròs, preguntar on es cultiva, d'on ve, etc. A part, per mi, l'arròs de Pals és el millor del món, no té punt de comparació amb el Delta de l'Ebre en termes de textura, sabor, cocció, etc. Crec que el secret de la qualitat dels nostres arrossos és la tradició: els camps porten cultivant arròs moltíssims anys i generacions, per tant l'antiguitat de la terra els fa encara més especials. L'arròs és un atractiu turístic brutal per Pals.

3. Els visitants que venen a Pals a menjar arròs, creu que tenen interès en conèixer el productor i els arrossars?

Aquest interès existeix i creix cada dia. En la nostra clientela, diàriament ens demanen com es conrea, les varietats, les característiques i més. Quan explico als nostres clients que tenim camps de cultiu propis al voltant del restaurant i que d'allà ha sortit l'arròs que acaben de degustar, es queden sorpresos, els encanta i fins i tot acaben anat a peu a visitar els camps. És una passada com valoren el nostre producte, som uns privilegiats. La gent no vol menjar un arròs i marxar com abans, volen saber a on està produït aquest producte, qui és el productor, què el fa especial. Ara es valora moltíssim el km. 0, producte de proximitat, i això nosaltres des del restaurant ho defensem moltíssim, cuinem amb productes de temporada.

4. Quins considera que són els elements del patrimoni cultural i natural més importants vinculats a l'arròs i els arrossars a Pals?

Els camps, tots ells, sense distinció, els molins (sobretot la part històrica), les espècies d'aus i amfibis, els canals de rec, els punts alts com Quermany gros i

petit, per exemple. Però sens dubte el patrimoni immaterial de la història i tradició de l'arròs generació rere generació és el més important.

5. Li sembla que els arrossars es poden visitar durant tot l'any o l'experiència és millor en una època concreta? Quina?

Tot l'any es poden visitar, però per mi la millor època es quan es troben inundats d'aigua i es pot veure el reflex del cel a l'aigua creant un paisatge encara més espectacular. Depèn de les condicions meteorològiques de cada temporada, cal esperar més o menys temps per inundar els camps, per tant no hi ha una data exacta. Ara bé, durant gairebé tots els mesos de l'any pots gaudir d'una vista molt bonica dels camps.

6. Si hagués de recomanar els millors llocs des d'on poder contemplar els arrossars, quin serien aquests llocs?

Dels millors llocs és des del nostre restaurant, situat a una masia de la meua família des del segle XIV, just davant de terres on es cultiva l'arròs amb una llarga història. Ens consta que ja eren conreades des del segle XV, també que el meu rebesavi Josep Pericay Jofra, al voltant del 1910 ja cultivava arròs a la nostra masia, justament al mateix camp que utilitzem avui en dia. A més, a la masia on hi ha el restaurant actualment es guardava l'arròs d'aquests camps.

Fora del restaurant, les Basses d'en Coll, la zona de l'Estany, el Vernegar.

7. Coneix algun camí o camins del municipi que tinguin una importància històrica per l'arròs a Pals? En el/s podria dir?

La veritat és que no sé dir els noms concrets, però conec els que envolten els arrossars i connecten els camps entre ells, els que connecten els molins amb els voltants...

8. Creu que les iniciatives públiques i privades que es fan a Pals són suficients per donar a conèixer turísticament l'arròs? Faltaria alguna activitat més?

De moment, penso que les que tenim són de qualitat, i això és el que importa. Defenso poc i de qualitat en comptes de massa activitat dins els camps. Tan el Segway, el Xiulet com la Plantada, Sega i Cuina de l'arròs expliquen la història i tot el que hi ha darrera del conreu de l'arròs, el context i la importància. Si s'afegís alguna activitat en aquesta línia, evidentment seria benvinguda, però mai massificant els camps perquè es perdria l'experiència positiva dels turistes.

9. Hi ha prou informació de l'arròs de Pals com a recurs turístic de Pals? Què creu que faltaria?

Jo penso que tenim força informació, cada vegada més a les webs de turisme, el parc natural i de cada empresa. Tenim la sort que a Pals, l'equip de Turisme sempre respon a totes les demandes i peticions, estan disponibles per qualsevol cosa a qualsevol hora.

10. Seria interessant que es dissenyés una ruta pública de l'arròs a Pals? Per què?

Sí, i tant, perquè sé que es faria de forma responsable i sostenible des de l'Ajuntament i l'equip de Turisme. També caldria explicar bé la importància i la història del cultiu a Pals. Seria una forma de que els visitants que tinguin interès en conèixer els arrossars però no vulguin o puguin tenir un guia, poguessin fer la visita pel seu compte i a la vegada tenir la informació històrica de l'arròs.

Nom de l'entrevistat: Laura Aranda

Vincle amb l'arròs: Informadora turística a l'Oficina de Turisme de Pals

1. Quina considera que és la importància de l'arròs per a un municipi com Pals?

Tot i que el sector turístic és molt important en el municipi, el cultiu de l'arròs també té un gran valor tant a nivell paisatgístic com culinari. El cultiu de l'arròs està molt arrelat al municipi, ja des del S.XV. Tot i que va passar per algunes fases de declivi, des de fa alguns anys, l'arròs de Pals és molt reconegut i valorat per les seves propietats.

2. Creu que els arrossars són un atractiu turístic del municipi? Per què?

Sí. Els camps d'arròs representen diferents paisatges, de gran atractiu, en funció de les diferents fases de creixement de l'arròs. Per tant, per una banda tindriem l'atractiu paisatgístic, que fa que moltes persones vulguin visitar o fer rutes a peu o en bicicleta, pels arrossars i per l'altra, el culinari. Cada vegada l'arròs de Pals té més prestigi, tant pels propis cuiners, com per a les persones que vénen a degustar el popular arròs de Pals a la cassola, en alguns dels restaurants del municipi.

3. Els visitants que venen a Pals a menjar arròs, creu que tenen interès en conèixer el productor i els arrossars?

En molts casos de visitants, és així.

4. Quins considera que són els elements del patrimoni cultural i natural més importants vinculats a l'arròs i els arrossars a Pals?

Primer de tot, el molí de Pals, és un element patrimonial molt antic que està totalment vinculat a l'arròs. També el parc natural perquè tots els arrossars en formen part, i la casa de cultura, Ca la Pruna, que alberga l'ADV (l'associació de defensa vegetal) i en algunes ocasions es fan exposicions vinculades amb l'arròs. Per últim, també podríem incloure la Torre de les Hores des de la que es pot veure una bona vista panoràmica dels arrossars.

5. Li sembla que els arrossars es poden visitar durant tot l'any o l'experiència és millor en una època concreta? Quina?

Els arrossars es poden visitar tot l'any però l'experiència és molt més gratificant si es realitza durant el període del cultiu, que va de maig/juny a octubre, ja que ofereix una gran varietat de paisatges. Personalment, per mi la millor època és durant la plantada maig/juny, perquè tots els camps estan inundats d'aigua i ofereixen un paisatge molt peculiar.

6. Si hagués de recomanar els millors llocs des d'on poder contemplar els arrossars, quin serien aquests llocs?

Les vistes més boniques per mi es poden veure: des del molí històric i els seus voltants, des de la Torre de les Hores i des del mirador de les Basses d'en Coll.

7. Coneix algun camí o camins del municipi que tinguin una importància històrica per l'arròs a Pals? En el/s podria dir?

Els camins propers a la zona del Mas Gelabert, perquè aquest mas va ser adquirit al S. XIX, pel Sr. Pere Coll i Rigau i va ser qui va introduir, novament, el conreu de l'arròs a la zona, utilitzant mètodes moderns basats en la circulació i renovació constant de l'aigua per evitar-ne la putrefacció.

8. Creu que les iniciatives públiques i privades que es fan a Pals són suficients per donar a conèixer turísticament l'arròs? Faltaria alguna activitat més?

Sí, l'arròs és molt conegut i cada vegada hi ha més restaurants de prestigi que només treballen amb arròs de Pals així com empreses privades. No obstant, si les iniciatives són ben pensades i atrauen un turisme responsable als arrossars i que aprofiti per visitar la resta d'atractius del poble provocant uns ingressos, sempre pot afegir-se alguna activitat.

9. Hi ha prou informació de l'arròs de Pals com a recurs turístic de Pals? Què creu que faltaria?

Jo crec que hi ha molta informació disponible, sobretot els últims anys.

10. Seria interessant que es dissenyés una ruta pública de l'arròs a Pals? Per què?

Fa uns anys hi havia un fulletó amb una ruta similar, però era massa llarga i no s'explicava gaire història ni punts d'interès, es va deixar de fer. Potser seria convenient crear-ne una més curta, ja que a l'Oficina ens demanen molt sovint per anar a caminar i veure els camps d'arròs, i explicar als visitants la importància i els fets històrics vinculats a l'arròs. D'una altra banda, a internet pots trobar rutes similars fetes per particulars, però seria molt bo unificar-les i fer-les de font oficial, és a dir, de l'Ajuntament i Turisme.

Nom de l'entrevistat: Baltasar Parera

Víncle amb l'arròs: Empresari hotel·ler i restaurador del grup La Costa. Enginyer agrònom i arrossaire. Historiador local .

1. Quina considera que és la importància de l'arròs per a un municipi com Pals?

La importància és tanta, que costa d'explicar. La història de l'arròs a Pals és única, les terres tenen memòria i per això el producte és tan singular. Penso que el contrast del paisatge típic de la Costa Brava amb els colors dels arrossars fan de Pals un atractiu únic. A més, el nostre arròs no té res a veure amb el del Delta de l'Ebre o València, és molt superior en termes de qualitat. A Pals tenim famílies que subsisteixen de l'arròs, joves que estudien per ser enginyers agrònoms i continuar el llegat, empreses turístiques que conviuen amb ells, som un dels pocs pobles que pot dir que té aquests dos sectors en convivència.

2. Creu que els arrossars són un atractiu turístic del municipi? Per què?

Totalment, tenen un gran atractiu i penso que cal treure'n més suc, però és difícil degut a les limitacions que suposa estar dins el Parc Natural. Penso que ha estat un error incloure tots els camps d'arròs al Parc, s'hauria d'haver limitat a les Basses d'en Coll i només una part d'arrossars. En la meua opinió hi ha moltes mancances, ha falta aprofitar més el tema dels arrossars. Crec que la campanya de la Cuina de l'arròs va ser clau per posar Pals i la seva gastronomia dins el panorama turístic, a partir d'aquí més visitants han vingut a provar el nostre arròs i visitar el poble, però es podria fer més-

3. Els visitants que venen a Pals a menjar arròs, creu que tenen interès en conèixer el productor i els arrossars?

Penso que sí. Des de l'Ajuntament s'han intentat fer activitats per fer créixer l'interès, però hi ha una falta de continuïtat. Es tracta de coses puntuals que apopen a la gent a la importància de l'arròs, però no és suficient. La meua visió de sempre ha estat crear un centre d'interpretació de l'arròs obert tot l'any, amb exposicions, mostres, elements audiovisuals... D'aquesta manera tots els visitants que vinguin, a l'època de l'any que sigui, poden formar part de l'arròs i la seva història. També aprofitaria més Ca la Pruna per fer exposicions temporals o permanents vinculades al tema.

4. Quins considera que són els elements del patrimoni cultural i natural més importants vinculats a l'arròs i els arrossars a Pals?

El molí històric i el Rec del Molí té una importància molt gran. També les Basses d'en Coll, el conjunt dels camps, tot el seu paisatge. Hi ha un document

històric, que és el primer que parla de conreu d'arròs a tota Catalunya, això és patrimoni històric. Al Delta de l'Ebre la primera mostra era posterior.

5. Li sembla que els arrossars es poden visitar durant tot l'any o l'experiència és millor en una època concreta? Quina?

Ja que el paisatge de l'arròs és canviant, cal viure l'experiència al complet per tenir la idea de la seva grandesa. Ara bé, visualment, recomano l'experiència ara a finals de primavera i just abans de la collita, cap a finals de l'estiu aproximadament. A l'època de la collita és molt interessant perquè es pot veure el Canigó nevat de fons, sobretot quan es fa més tard, i és meravellós.

6. Si hagués de recomanar els millors llocs des d'on poder contemplar els arrossars, quin serien aquests llocs?

A les Basses d'en Coll hi ha un mirador, la vista és molt bonica, però s'hauria d'arreglar una mica, i fins i tot construir un de més alt com he vist al Delta de l'Ebre. Llavors des del nucli antic de Pals també es poden veure els arrossars, i vincular els dos elements del poble. Des de la Torre de les Hores hi ha una vista preciosa, també al Mirador Josep Pla, sobretot antigament. Penso que seria importantíssim si l'Ajuntament arreglés la vegetació que tapa parcialment la vista, seria encara millor, panoràmica.

7. Coneix algun camí o camins del municipi que tinguin una importància històrica per l'arròs a Pals? En el/s podria dir?

El camí del Vernegar és molt únic i té importància històrica. També el camí que va al mas Gelabert és molt concorregut. La branca que es va fer passada la guerra, que es diu la Gilda, té una història curiosa. Els antics propietaris del Molí, abans dels Parals, s'oposaven a que es fes aquesta branca, hi havia una lluita, i al final es va acabar construint, ajudant molt al cultiu d'arròs. Per fer la gràcia, es va posar el nom de la Gilda, basat en l'antiga pel·lícula, tot un escàndol en el seu moment. Avui en dia encara funciona, abasteix una zona important de rec, al Vernegar i les Basses d'en Coll. D'una altra banda, l'antic camí que portava a la cooperativa arrossera, on tothom portava l'arròs a pesar, a la sortida anant cap a Torroella, prop del molí. Per falta de matèria prima (arròs), a finals dels 70 va tancar, era una època de declivi, i no va tornar a obrir.

8. Creu que les iniciatives públiques i privades que es fan a Pals són suficients per donar a conèixer turísticament l'arròs? Faltaria alguna activitat més?

En la meva opinió, faltaria un centre d'interpretació de l'arròs, una exposició permanent. D'una altra banda, la Cuina de l'Arròs es podria ampliar en el temps ja que és una promoció increïble, i mantenir la Plantada i la Segà, però fer més

accions continuades en el temps, crear un interès i una promoció de l'arròs per tot l'any, no només coincidint amb èpoques concretes.

9. Hi ha prou informació de l'arròs de Pals com a recurs turístic de Pals? Què creu que faltaria?

Penso que hi ha una mancança de més informació, ja que la que he vist és força repetitiva, cal fer alguna cosa més actual i dinàmica que aconseguixi crear un interès en tot el tema del cultiu de l'arròs. Com he dit abans, crear un centre d'interpretació solucionaria aquests problemes.

10. Seria interessant que es dissenyés una ruta pública de l'arròs a Pals? Per què?

Penso que sí, però s'haurien de fer varies opcions, per exemple, alguna que inclogui elements del casc antic i a partir d'allà vagi cap als arrossars, una de més curta i fàcil per l'Estany, una de llarga per fer a peu i en bicicleta, etc. Sobretot, si es fa, cal que cada punt d'interès tingui una explicació, de manera que cada 1 o 2 km hi hagués una parada explicativa i els visitants marxïn amb una informació completa de l'arròs i la seva importància. Actualment, la gent no sap què està veient o per on recórrer els arrossars, calen més panells explicatius, fulletons, senyalització, etc. Com al casc antic, però més modern.

Nom de l'entrevistat: Esther Reig

Vinculació amb l'arròs: guia acreditada del Parc Natural del Montgrí, Illes Medes i Baix Ter.

1. Quina considera que és la importància de l'arròs per a un municipi com Pals?

Penso que l'arròs té una importància enorme per Pals, és un tret diferenciador claríssim amb altres municipis veïns. El seu cultiu ha subsistit al llarg dels anys tot i els daltabaixos i segueix com a mitjà de subsistència per a forces famílies. Penso que és molt positiu que un poble com Pals, amb un gran sector turístic, mantingui la importància de l'agricultura a través del cultiu de l'arròs.

2. Creu que els arrossars són un atractiu turístic del municipi? Per què?

Sí, són un atractiu turístic per Pals sens dubte, el què passa és que aquest paisatge tan bonic i atractiu visualment és més difícil d'explotar turísticament que altres recursos del municipi, ja que és un entorn únic i singular, a més dins un Parc Natural de Catalunya, i això implica unes limitacions. Ara bé, això no vol dir que no puguin aprofitar-se en el sentit turístic, sino que s'hi han de realitzar activitats de certa qualitat, molt en la línia del turisme de natura, cicloturisme, senderisme, etc.

3. Els visitants que venen a Pals a menjar arròs, creu que tenen interès en conèixer el productor i els arrossars?

I tant, l'interès gastronòmic és importantíssim per Pals, però a través de campanyes com la Cuina de l'arròs, la Plantada o Segà, que realitzen activitats per apropar el públic als camps com per exemple ensenyar les tècniques, els processos del conreu, visites guiades pels camps, etc. També ho complementa l'activitat privada del Xiulet, que ensenya el Molí (o una part) i el Segway, penso que entre tots han generat un interès pels camps i el seu paisatge, més enllà del fet de només menjar l'arròs, que també és important.

4. Quins considera que són els elements del patrimoni cultural i natural més importants vinculats a l'arròs i els arrossars a Pals?

El Molí antic, com a element històric principal. Penso que seria òptim que fos possible visitar-lo per dins, museïtzar-lo, però és privat i molt complicat. Llavors són importants la xarxa de regadiu: Rec d'en Coll, Riera Nova i el Rec del Molí, a més de les seves branques al llarg dels arrossars, les Basses d'en Coll, els ponts, l'antic edifici del sindicat de l'arròs, que ara és privat però conserva una

sèrie de murals sobre l'arròs impressionants. L'element més important és el paisatge en sí mateix.

5. Li sembla que els arrossars es poden visitar durant tot l'any o l'experiència és millor en una època concreta? Quina?

Penso que la millor època i la meva preferida és just abans i després de plantar l'arròs, quan els camps es troben inundats d'aigua i reflecteixen el paisatge. Els anomenen els miralls de primavera de l'Empordà, perquè reflecteix el moment en què comencen a aparèixer els primers brots verds. Penso que en qualsevol època es pot gaudir d'un paisatge únic dels arrossars, però cal viure sobretot l'època propera a la sembra i la sega.

6. Si hagués de recomanar els millors llocs des d'on poder contemplar els arrossars, quin serien aquests llocs?

Hi ha força llocs per veure els camps i emportar-se una vista única. Recomanaria els camps dels voltants del Mas Carles, on es fa la Plantada de l'arròs, ja que és un lloc que ofereix una bona panoràmica, sobretot a l'època de la primavera i a prop de la sega. M'agrada seguir el PR, veure aquest punt, vorejar el molí fins al Mas Gelabert. Un altre punt que m'agrada és a les Basses d'en Coll, prop el mirador d'aus, sobretot veure-hi la posta de sol. L'últim que m'agrada és des dels camins prop la zona de l'Estany, quan pots veure l'estany com una safata de plata amb el turó de Pals a sobre, creant un mirall únic. De fet, Josep Pla en va parlar, dient alguna cosa com: el paisatge et serveix amb safata de plata el poble de pals encimbellat.

Tampoc es pot oblidar la vista que ofereix Quermany dels arrossars, magnífica, sobretot el Gros, i les seves rodes de molí, unes a mig extreure i les altres ja extretes que han deixat una gran marca. Penso que és història de l'arròs, des de Quermany s'extreien antigament les peces per fabricar els molins. Dins el centre històric, la Torre de les Hores i el Mirador Josep Pla (que s'hauria d'arreglar una mica).

7. Coneix algun camí o camins del municipi que tinguin una importància històrica per l'arròs a Pals? En el/s podria dir?

Penso que tots els camins que conformen o vorejant els arrossars són de gran importància. Ara bé, per apropar-los al públic, cal senyalitzar camins que no tenen senyalització i millorar o complementar la ja existent per part del Consell Comarcal i el Parc Natural.

8. Creu que les iniciatives públiques i privades que es fan a Pals són suficients per donar a conèixer turísticament l'arròs? Faltaria alguna activitat més?

No estic segura si són suficients, penso que sí se'n podrien fer més. Per mi, val la pena plantejar-se una unificació dels elements de l'arròs a Pals, realitzar activitats que puguin trobar tot l'any els visitants i no només coincidint amb les activitats que he mencionat (Plantada, Segà, Cuina de l'arròs). Ara bé, aquestes iniciatives de l'Ajuntament són úniques i aporten un gran valor a Pals, per tant cal mantenir-les però complementar-les. Sempre i quan es respectin els camps, camins i tot el treball al camp, seria possible fer més activitats.

No obstant, penso que és molt important la interpretació dels llocs d'interès, educar i sensibilitzar els visitants perquè puguin fer la visita de forma responsable. Penso que, sobretot a la zona del Parc Natural, falta presència personal, un centre de benvinguda, unes explicacions perquè els visitants interpretin la informació. L'espai dels arrossars és únic, un element diferencial d'altres municipis, i per això cal crear productes turístics de qualitat, d'acord amb les tendències actuals del turisme, enfocat cap a la sostenibilitat, la responsabilitat amb el medi ambient i la descoberta de productes de proximitat dins el seu entorn de producció

9. Hi ha prou informació de l'arròs de Pals com a recurs turístic de Pals? Què creu que faltaria?

Crec que hi ha força informació que està bé, però és cert que hi ha una sèrie de mancances. Per exemple, hi ha bastanta explicació sobre la història de l'arròs, els esdeveniments de l'Ajuntament (Cuina de l'arròs, Plantada i Segà) i plànols molt senzills sobre el PR i GR, però no podem trobar un fulletó detallat amb més explicacions del patrimoni de l'arròs, plànols específics dels camins, imatges evocadores... No només com a fulletó sino a totes les plataformes digitals.

10. Seria interessant que es dissenyés una ruta pública de l'arròs a Pals? Per què?

I tant, podria arribar a ser interessant, tenint en compte totes les explicacions que he donat: millorar la senyalització, crear eines d'interpretació de la informació, dissenyar més informació sobre paper i digital, crear espais de benvinguda als arrossars amb personal i sobretot fer-ho amb criteris sostenibles i respectant el parc.

Nom entrevistat/da: Rosa M. Pedret

Vincle amb l'arròs: Tècnic de l'Àrea de Turisme i Promoció Econòmica de Pals.

1. Quina considera que és la importància de l'arròs per a un municipi com Pals?

Té una importància fonamental, l'arròs ens va permetre tenir un element diferenciador respecte a altres pobles del Baix Empordà i encara ens fa destacar avui en dia. A més, la tradició i el lligam històric que uneix el conreu de l'arròs amb Pals ve de molt lluny i ha resistit durant segles tot i tenir èpoques de crisi, davallades i prohibicions.

2. Creu que els arrossars són un atractiu turístic del municipi? Per què?

Moltíssim, des de l'Àrea de Turisme volem orientar la promoció global del municipi més enllà dels pilars fonamentals del sector, el nucli i la platja, complementant-la amb la promoció de l'arròs. Hem pogut veure que el vincle d'aquest producte amb el nostre territori pot donar un valor afegit molt important en la nostra promoció turística: tenim nucli antic, platja, entorn natural i un producte local estrella.

Són un atractiu turístic, a més, perquè tenen una particularitat respecte a altres conreus. El paisatge canvia moltíssim d'una estació a una altra, per tant es pot obtenir una imatge totalment diferent, fins i tot gent que ve a fer cicles de fotografia, passejades segons època de l'any... tot per contemplar el paisatge canviant, això té molt potencial de desenvolupament turístic.

D'una altra banda, crec que quan passi la crisi del Covid i es pugui rebre turistes, Pals ho tindrà més fàcil per tornar a posicionar-se com a destinació turística perquè tenim aquests espais naturals tan singulars i els hem de potenciar.

3. Els visitants que venen a Pals a menjar arròs, creu que tenen interès en conèixer el productor i els arrossars?

Sí, justament pensem que cada vegada els visitants ho demanen més. Nosaltres sempre havíem volgut potenciar-ho a través dels esdeveniments que organitzem com la Plantada, Segà i Cuina de l'arròs i les activitats que s'hi fan, però ara que hi ha tendències turístiques de productes locals, de proximitat, la filosofia slow... Això ha fet que l'interès creixi exponencialment.

4. Quins considera que són els elements del patrimoni cultural i natural més importants vinculats a l'arròs i els arrossars a Pals?

El Molí antic de Pals és un d'ells, el conjunt de masies que són històriques per l'arròs, com per exemple el Mas Gelabert, punt de reinici del cultiu al municipi, tota la zona de les Basses d'En Coll, l'estany de Pals, els recs i rieres.

5. Li sembla que els arrossars es poden visitar durant tot l'any o l'experiència és millor en una època concreta? Quina?

Per mi, en termes estètics, descartaria l'hivern ja que és quan menys valor té el paisatge. De les altres èpoques, penso que totes tenen un atractiu singular, especialment a final d'abril i principis de maig quan els camps inundats es confonen per llacs. Penso que això no passa en altres conreus, en altres paisatges. A l'estiu també és bonic quan creix el cereal, i abans de la sega, és força singular.

6. Si hagués de recomanar els millors llocs des d'on poder contemplar els arrossars, quin serien aquests llocs?

Dins el nucli, per exemple, l'històric Mirador Pla, tot i que la vista depèn molt de la vegetació. Estem en tràmits de poder millorar la vista, i sens dubte sempre ha estat un punt clau per veure el paisatge de l'arròs. D'una altra banda, des dels voltants de la Torre de les Hores sempre s'ha pogut veure els camps, però des de que fa aproximadament dos anys la vam obrir al públic, des del mirador del campanar en el punt més alt, la vista és espectacular. Un altre punt que m'agrada és el paisatge que es va veient de l'arròs amb el casc històric de fons, agafant un tall del GR pel camí de la Font direcció Peratallada i després desviant-se pel PR en direcció a l'estany de Pals. És una caminada curta, propera al centre de Pals i que ofereix un paisatge molt bonic. No cal ser esportista per fer-la, això m'agrada. Com a últim punt però més allunyat i una mica més difícil, el Quermany.

7. Coneix algun camí o camins del municipi que tinguin una importància històrica per l'arròs a Pals? En el/s podria dir?

Els camins del barri del Vernegar, els que passen pel costat del Molí, el camí que va direcció St. Feliu de Boada envoltat de camps, el camí que puja a Quermany on es poden veure encara les marques de les pedres extretes per fabricar peces de molins.

8. Creu que les iniciatives públiques i privades que es fan a Pals són suficients per donar a conèixer turísticament l'arròs? Faltaria alguna activitat més?

Crec que sempre es pot fer més i millor, però també que les activitats que oferim, tot i no ser nombroses, són de qualitat i valorades pels visitants. Des de

l'Àrea de Turisme, tenim ganes d'ampliar la Cuina de l'arròs implicant més els allotjaments, els comerços i altres empreses locals de turisme actiu o similars. Volem intentar que s'ofereixin paquets turístics, activitats complementàries per part de les empreses, ofertes especials als comerços, etc. Pel que fa a la part privada, hi ha el Xiulet que està molt bé, personalment trobaria ideal que fos gestionat de forma pública però per circumstàncies és com és i ho fan bé, i el Segway és una passada per veure els arrossars.

9. Hi ha prou informació de l'arròs de Pals com a recurs turístic de Pals? Què creu que faltaria?

Penso que en els últims anys ha crescut molt la informació, per exemple vam crear un fulletó que s'anomena "L'arròs de Pals" en diversos idiomes, és senzill però explica els fets més importants del conreu de l'arròs i la història. El Parc Natural ha contribuït també amb informació de caràcter més tècnic sobre la flora, la fauna i els ecosistemes en general. Ara bé, sempre es podria fer alguna cosa més adaptada a les tendències i necessitats dels visitants, estem obert a suggeriments, però penso que amb les circumstàncies, recursos escassos i sovint col·laboració insuficient que hem tingut, hem fet forces coses, i agraïm molt les empreses de Pals que sí ens han donat suport.

10. Seria interessant que es dissenyés una ruta pública de l'arròs a Pals? Per què?

Sí, penso que tenim rutes del Consell, tenim rutes del Parc, de Natura Local... però totes estan disperses, seria interessant i sempre hem volgut fer una mena de ruta o rutes des de l'Ajuntament, unificades, senyalitzades i amb suports informatius moderns. Penso que el treball conjunt i la coordinació entre entitats públiques és fonamental, així com entre l'administració i el sector privat.

ANNEX 2: Fitxes de valoració de recursos

Nom del recurs: Basses d'en Coll						
Tipus de recurs: Espai natural Conjunt d'ecosistemes situat a la Platja del Grau de Pals que formen un espai natural protegit, format principalment per aiguamolls, arrossars i dunes litorals, conegut per la seva fauna i flora durant les estacions, especialment les espècies d'aus migratòries que s'hi poden observar. Localització: 42°00'25.4"N 3°11'16.3"E <i>Font: Web Consell Comarcal</i>						
Imatge: 						
Ús actual: Lloc de senderisme, cicloturisme, observació de la natura, fauna i flora.						
Propietat	Pública	X	Privada		Mixta	
Estat de conservació	Excel·lent Bo Regular Deficient	X	Accessibilitat		Excel·lent Bona Regular Deficient	X
Estat accés	Obert	X			Tancat	
Tipus accés	Vehicle motor A peu Bicicleta Transport públic	X X	Ubicació propera a		Carretera local Carretera comarcal Sender local	X X
Senyalització	Estàtica Dinàmica Inexistent	X X	Aparcament		Vehicles motor Bicicletes Altres Inexistent	X X
Informació del recurs	Fullet					
Serveis i equipaments propers (1 km)	Serveis públics		Aparcament gratuït			
	Punt d'acollida (tancat actualment)					
Valor del punt d'interès	Nivell 1 Baix		Nivell 2 Mitjà		Nivell 3 Alt	X

Font: elaboració pròpia.

Nom del recurs: Barraca d'en Quaranta						
Tipus de recurs: Paisatge rural Descripció: Construcció en forma de barraca utilitzada antigament pels pagesos que es dedicaven al cultiu de l'arròs al municipi, actualment utilitzada com a punt de referència per fer la visita als arrossars pel paisatge que l'envolta. Localització i coordenades: 42°00'40.9"N 3°17'81.7"E Imatge: Font: Wikiloc						
Ús actual: Punt de referència de camins i senders						
Propietat	Pública		Privada	X	Mixta	
Estat de conservació	Excel·lent Bo Regular Deficient	X	Accessibilitat		Excel·lent Bona Regular Deficient	X
Estat accés	Obert	X			Tancat	
Tipus accés	Vehicle motor		Ubicació propera a		Carretera local	X
	A peu Bicicleta Transport públic	X X			Carretera comarcal Sender local	X
Senyalització	Estàtica Dinàmica Inexistent	X	Aparcament		Vehicles motor Bicicletes Altres Inexistent	X
Valor del punt d'interès	Nivell 1 Baix	X	Nivell 2 Mitjà		Nivell 3 Alt	

Font: elaboració pròpia.

Nom del recurs: Ca la Pruna						
Tipus de recurs: Paisatge històric						
Descripció: Edifici patrimonial fortificat del segle XVI del centre històric de Pals, actualment museu i cas de cultura municipal, inclosa a l'inventari de recursos arquitectònics catalans. Els antics propietaris, família Illa, apareixien a documents del segle XV vinculats al cultiu d'arròs a Pals. Antic inventaris suggereixen la existència d'un antic molí a la part baixa de la masia, però degut a un incendi les evidències són escasses. Acull una exposició permanent d'antics estris del camp.				Imatge: <i>Font: Viquipèdia</i>		
Localització: 41°58'14.2"N 3°08'39.7"E						
Ús actual: Museu i casa de cultura						
Propietat	Pública	X	Privada		Mixta	
Estat de conservació	Excel·lent Bo Regular Deficient	X	Accessibilitat		Excel·lent Bona Regular Deficient	X
Estat accés	Obert	X			Tancat	
Tipus accés	Vehicle motor A peu Bicicleta Transport públic	X X X X	Ubicació propera a		Carretera local Carretera comarcal Sender local	X X
Senyalització	Estàtica Dinàmica Inexistent	X X	Aparcament		Vehicles motor Bicicletes Altres Inexistent	X
Informació del recurs	Fulletó "El recinte gòtic de Pals"					
Serveis i equipaments propers (1 km)	Serveis públics Oficina de Turisme Ajuntament de Pals Aparcament					
Valor del punt d'interès	Nivell 1 Baix		Nivell 2 Mitjà		Nivell 3 Alt	X

Font: elaboració pròpia.

Nom del recurs: Camps de l'estany						
Tipus de recurs: Paisatge rural						
Descripció: Extensa plana de camps d'arròs que forma la zona anomenada Estany de Pals per l'antic estany, dessecat al segle XIX. Conserva la forma original però amb una sèrie de recs i canals de regadiu que regulen els camps. Destaca per ser un punt d'hivernada i nidificació de nombrosos ocells aquàtics, un punt de caça de l'arpella i reproducció d'amfibis.				Imatge: 		
Localització: 41°98'57.1"N 3°14'85.4"E				Font: Wikiloc		
Ús actual: Zona de senderisme, cicloturisme i observació de natura						
Propietat	Pública		Privada	X	Mixta	
Estat de conservació	Excel·lent Bo Regular Deficient	X	Accessibilitat		Excel·lent Bona Regular Deficient	X
Estat accés	Obert	X			Tancat	
Tipus accés	Vehicle motor A peu Bicicleta Transport públic	X X X	Ubicació propera a		Carretera local Carretera comarcal Sender local	X X X
Senyalització	Estàtica Dinàmica Inexistent	X	Aparcament		Vehicles motor Bicicletes Altres Inexistent	X
Informació del recurs	Fulletó "L'arròs de Pals"					
Valor del punt d'interès	Nivell 1 Baix		Nivell 2 Mitjà	X	Nivell 3 Alt	

Font: elaboració pròpia.

Nom del recurs: Camps del Venegar						
Tipus de recurs: Paisatge rural				Imatge:		
Descripció: Plana de camps dedicats principalment al cultiu de l'arròs a la zona de la Platja de Pals, envoltats d'extenses pinedes. Es tracta d'una zona propera al Mas Gelabert i les Basses d'en Coll.						
Localització: 41°99'32.1"N 3°18'04.5"E				Font: Web Turisme Pals		
Ús actual: Zona de senderisme, cicloturisme i observació de natura						
Propietat	Pública			Privada	X	Mixta
Estat de conservació	Excel·lent Bo Regular Deficient	X	Accessibilitat		Excel·lent Bona Regular Deficient	X
Estat accés	Obert	X			Tancat	
Tipus accés	Vehicle motor A peu Bicicleta Transport públic	X X X	Ubicació propera a		Carretera local Carretera comarcal Sender local	X X X
Senyalització	Estàtica Dinàmica Inexistent	X	Aparcament		Vehicles motor Bicicletes Altres Inexistent	X
Valor del punt d'interès	Nivell 1 Baix		Nivell 2 Mitjà	X	Nivell 3 Alt	

Font: elaboració pròpia.

Nom del recurs: Caseta del Restallador						
Tipus de recurs: Paisatge rural			Imatge:			
Descripció: Construcció en forma d'antiga barraca o caseta utilitzada antigament pels pagesos que es dedicaven al cultiu de l'arròs al municipi, actualment utilitzada com a punt de referència de camins i senders. Coneguda per la vista panoràmica dels camps i el Montgrí que ofereix.						
Localització: 41°99'99.8"N 3°14'86.8"E			<i>Font: Wikiloc</i>			
Ús actual: Punt de referència de camins i senders						
Propietat	Pública		Privada	X	Mixta	
Estat de conservació	Excel·lent Bo Regular Deficient	X	Accessibilitat		Excel·lent Bona Regular Deficient	X
Estat accés	Obert	X			Tancat	
Tipus accés	Vehicle motor A peu Bicicleta Transport públic	X X X	Ubicació propera a		Carretera local Carretera comarcal Sender local	X X X
Senyalització	Estàtica Dinàmica Inexistent	X	Aparcament		Vehicles motor Bicicletes Altres Inexistent	X
Valor del punt d'interès	Nivell 1 Baix	X	Nivell 2 Mitjà		Nivell 3 Alt	

Font: elaboració pròpia.

Nom del recurs: Mas Carles						
Tipus de recurs: Paisatge rural				Imatge:		
Descripció: Masia de pedra fortificada envoltada de camps d'arròs, antigament habitada per pagesos dedicats a aquest cultiu. Actualment, és cedit com a escenari dels esdeveniments organitzats per l'Ajuntament de Pals com la Plantada i Segà tradicionals pel seu singular paisatge.						
Localització: 42°00'01.2"N 3°14'70.7"E				Font: Arxiu, Ajuntament Pals		
Ús actual: Punt de referència de camins i senders						
Propietat	Pública		Privada	X	Mixta	
Estat de conservació	Excel·lent Bo Regular Deficient	X	Accessibilitat		Excel·lent Bona Regular Deficient	X
Estat accés	Obert	X			Tancat	
Tipus accés	Vehicle motor A peu Bicicleta Transport públic	X X X	Ubicació propera a		Carretera local Carretera comarcal Sender local	X X X
Senyalització	Estàtica Dinàmica Inexistent	X	Aparcament		Vehicles motor Bicicletes Altres Inexistent	X X
Valor del punt d'interès	Nivell 1 Baix		Nivell 2 Mitjà	X	Nivell 3 Alt	

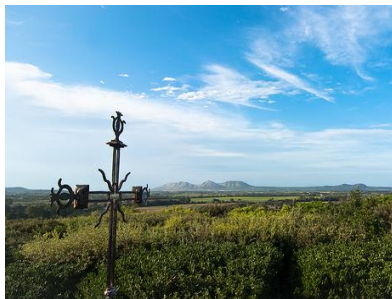
Font: elaboració pròpia.

Nom del recurs: Mas Gelabert						
Tipus de recurs: Paisatge rural				Imatge:		
Descripció: Masia del segle XVII envoltada de camins pels camps d'arròs que connecten amb les Basses d'en Coll. Té una gran importància històrica ja que va ser el punt de partida de la nova etapa del cultiu d'arròs a Pals després d'una llarga època de crisi i prohibicions. Actualment acull grans esdeveniments i celebracions privades.						
Localització: 42°00'34.4"N 3°16'63.2"E				<i>Font: Web Mas Gelabert</i>		
Ús actual: Celebració d'esdeveniments i lloc de pas de camins i senders						
Propietat	Pública		Privada	X	Mixta	
Estat de conservació	Excel·lent Bo Regular Deficient	X	Accessibilitat		Excel·lent Bona Regular Deficient	X
Estat accés	Obert	X			Tancat	
Tipus accés	Vehicle motor A peu Bicicleta Transport públic	X X X	Ubicació propera a		Carretera local Carretera comarcal Sender local	X X
Senyalització	Estàtica Dinàmica Inexistent	X	Aparcament		Vehicles motor Bicicletes Altres Inexistent	X X
Valor del punt d'interès	Nivell 1 Baix		Nivell 2 Mitjà	X	Nivell 3 Alt	

Font: elaboració pròpia.

Nom del recurs: Mirador Basses d'en Coll						
Tipus de recurs: Punt d'observació paisatgística						
Mirador elevat situat dins l'espai natural protegit "Les Basses d'en Coll", a la Platja de Pals. Format per arrossars, aiguamolls i dunes que formen la desembocadura del rec del Molí, ocupen aproximadament 50 hectàrees de superfície. Des del mirador es poden observar els camps d'arròs i la singular flora i fauna que els envolta.				Imatge: Font: Web Turisme de Pals		
Localització: 42°00'25.4"N 3°11'16.3"E						
Ús actual: Mirador i punt d'observació d'aus						
Propietat	Pública	X	Privada		Mixta	
Estat de conservació	Excel·lent Bo Regular Deficient	X	Accessibilitat		Excel·lent Bona Regular Deficient	X
Estat accés	Obert	X			Tancat	
Tipus accés	Vehicle motor	X	Ubicació propera a		Carretera local	X
	A peu Bicicleta Transport públic	X			Carretera comarcal Sender local	X
Senyalització	Estàtica Dinàmica Inexistent	X	Aparcament		Vehicles motor Bicicletes Altres Inexistent	X
Informació del recurs	Fullet					
Serveis i equipaments propers (1 km)	Serveis públics			Aparcament gratuït		
	Punt d'acollida					
Valor del punt d'interès	Nivell 1 Baix		Nivell 2 Mitjà		Nivell 3 Alt	X

Font: elaboració pròpia.

Nom del recurs: Mirador Josep Pla						
Tipus de recurs: Punt d'observació paisatgística						
Descripció: Plaça i mirador situat en el punt més alt del centre històric medieval de Pals, a la part exterior de la muralla. Anomenat gràcies a l'escriptor palafrugellenc Josep Pla, que el va definir com un dels millors racons de la Costa Brava, des d'aquest indret es pot observar un paisatge panoràmic de la plana empordanesa i les Illes Medes al fons.				Imatge: 		
Font: Web Turisme Pals						
Localització: 41°58'14.2"N 3°08'39.7"E						
Ús actual: Museu i casa de cultura						
Propietat	Pública	X	Privada		Mixta	
Estat de conservació	Excel·lent Bo Regular Deficient	X	Accessibilitat		Excel·lent Bona Regular Deficient	X
Estat accés	Obert	X			Tancat	
Tipus accés	Vehicle motor		Ubicació propera a		Carretera local	X
	A peu Bicicleta Transport públic	X X			Carretera comarcal Sender local	X
Senyalització	Estàtica Dinàmica Inexistent	X X	Aparcament		Vehicles motor Bicicletes Altres Inexistent	X
Informació del recurs	Fulletó "El recinte gòtic de Pals"					
Serveis i equipaments propers (1 km)	Serveis públics Oficina de Turisme Ajuntament de Pals Aparcament					
Valor del punt d'interès	Nivell 1 Baix		Nivell 2 Mitjà		Nivell 3 Alt	X

Font: elaboració pròpia.

Nom del recurs: Molí de Pals						
Tipus de recurs: Infraestructures singulars				Imatge:		
Descripció: Amb més de sis segles d'història, el Molí de Pals es troba situat a l'extrem sud del Parc Natural del Montgrí les Illes Medes i el Baix Ter. Envoltat de camps d'arròs i sobre el Rec del Molí, funciona com a molí arrosser de la marca Arròs Molí de Pals.						
Localització: 41°59'53.5"N 3°09'04.4"E				Font: Web Arròs Molí de Pals		
Ús actual: Molí arrosser i central hidroelèctrica						
Propietat	Pública		Privada	X	Mixta	
Estat de conservació	Excel·lent Bo Regular Deficient	X	Accessibilitat		Excel·lent Bona Regular Deficient	X
Estat accés	Obert				Tancat	X
Tipus accés	Vehicle motor A peu Bicicleta Transport públic	X X X	Ubicació propera a		Carretera local Carretera comarcal Sender local	X X
Senyalització	Estàtica Dinàmica Inexistent	X	Aparcament		Vehicles motor Bicicletes Altres Inexistent	X
Informació del recurs	Fulletó "L'arròs de Pals"					
Valor del punt d'interès	Nivell 1 Baix		Nivell 2 Mitjà	X	Nivell 3 Alt	

Font: elaboració pròpia.

Nom del recurs: Molí Estany Pals

Tipus de recurs: Infraestructures singulars

Imatge:

Descripció:

Molí arrosser de construcció moderna, seu de la marca Arròs l'estany de Pals, situat a la carretera de Pals a Torroella de Montgrí, a la zona envoltada de camps d'arròs coneguda com l'estany. S'especialitza en el cultiu ecològic de l'arròs a Pals.

Localització: 41°59'53.5"N 3°09'04.4"E

Font: Web Arròs Estany de Pals

Ús actual: Molí arrosser

Propietat	Pública		Privada	X	Mixta	
Estat de conservació	Excel·lent Bo Regular Deficient	X	Accessibilitat		Excel·lent Bona Regular Deficient	X
Estat accés	Obert				Tancat	X
Tipus accés	Vehicle motor A peu Bicicleta Transport públic	X X X	Ubicació propera a		Carretera local Carretera comarcal Sender local	X X X
Senyalització	Estàtica Dinàmica Inexistent	X	Aparcament		Vehicles motor Bicicletes Altres Inexistent	X X X
Informació del recurs	Fulletó "L'arròs de Pals"					
Valor del punt d'interès	Nivell 1 Baix		Nivell 2 Mitjà	X	Nivell 3 Alt	

Font: elaboració pròpia.

Nom del recurs: Moles de Molí

Tipus de recurs: Paisatge de muntanya

Imatge:

Descripció:

De camí al cim de Quermany Petit, podem observar vestigis de l'antiga pedrera, concretament marques d'extracció de moles de grans dimensions, també algunes a mitja extracció, abandonades. Aquesta pedra característica del Quermany s'utilitzava per a fabricar peces per als molins de l'època.

Font: Web Natura Local

Localització: 41°59'53.5"N 3°09'04.4"E

Ús actual: Petit jaciment d'extracció de pedra seca de camí al cim del Quermany

Propietat	Pública	X	Privada		Mixta	
Estat de conservació	Excel·lent Bo Regular Deficient	X	Accessibilitat		Excel·lent Bona Regular Deficient	X
Estat accés	Obert	X			Tancat	
Tipus accés	Vehicle motor A peu Bicicleta Transport públic	X X	Ubicació propera a		Carretera local Carretera comarcal Sender local	X X
Senyalització	Estàtica Dinàmica Inexistent	X	Aparcament		Vehicles motor Bicicletes Altres Inexistent	X
Informació del recurs	Fulletó "L'arròs de Pals"					
Valor del punt d'interès	Nivell 1 Baix		Nivell 2 Mitjà	X	Nivell 3 Alt	

Font: elaboració pròpia.

Nom del recurs: Pont del Rec del Molí						
Tipus de recurs: Infraestructures singulars				Imatge:		
Pont restaurat que serveix com a punt d'unió del l'entramat de camins que conformen els arrossars de Pals, separats pel Rec del Molí, canal d'aigua que els abasteix. Actualment, és un dels punts de fotografia i observació de paisatge més habituals dins els arrossars.						
Localització: 42°00'14.5"N 3°09'56.0"E				<i>Font: Web Turisme de Pals</i>		
Ús actual: Punt d'unió entre camins dividits pel Rec del Molí, d'observació paisatgística i fotogràfic						
Propietat	Pública	X	Privada		Mixta	
Estat de conservació	Excel·lent Bo Regular Deficient	X	Accessibilitat		Excel·lent Bona Regular Deficient	X
Estat accés	Obert	X			Tancat	
Tipus accés	Vehicle motor A peu Bicicleta Transport públic	X X	Ubicació propera a		Carretera local Carretera comarcal Sender local	X
Senyalització	Estàtica Dinàmica Inexistent	X	Aparcament		Vehicles motor Bicicletes Altres Inexistent	X
Informació del recurs	Plànol Guia del Parc Natural del Montgrí, Illes Medes i Baix Ter.					
Valor del punt d'interès	Nivell 1 Baix		Nivell 2 Mitjà		Nivell 3 Alt	X

Font: elaboració pròpia.

Nom del recurs: Quermany						
Tipus de recurs: Paisatge de muntanya				Imatge:		
Descripció: Situat a poca distància del nucli històric de Pals, es tracta d'un massís format per dos cims, a 114 i 224 metres d'alçada. Els pics ofereixen una vista panoràmica del municipi de Pals i la plana de l'Empordà.						
Localització: 41°96'03.5"N 3°17"E				Font: Web Turisme de Pals		
Ús actual: Zona de senderisme i punt d'observació del paisatge.						
Propietat	Pública	X	Privada		Mixta	
Estat de conservació	Excel·lent Bo Regular Deficient	X	Accessibilitat		Excel·lent Bona Regular Deficient	X
Estat accés	Obert	X			Tancat	
Tipus accés	Vehicle motor A peu Bicicleta Transport públic	X X	Ubicació propera a		Carretera local Carretera comarcal Sender local	X X
Senyalització	Estàtica Dinàmica Inexistent	X X	Aparcament		Vehicles motor Bicicletes Altres Inexistent	X
Informació del recurs	Fulletó Troba't a Pals					
Valor del punt d'interès	Nivell 1 Baix		Nivell 2 Mitjà		Nivell 3 Alt	X

Font: elaboració pròpia.

Nom del recurs: Rec del Molí de Pals						
Tipus de recurs: Paisatge d'aigua Descripció: Canal de rec gestionat per la Comunitat de Regants del Molí de Pals que abasteix les terres que envolten el Mas Carles i la zona del Molí de Pals fins al Mas Gelabert, juntament amb les rieres provinents del Massís de Begur i les Gavarres. Desemboca al Mediterrani a la zona de la Gola del Ter, al sud del municipi veí, Torroella de Montgrí. Localització i coordenades: 42°00'26.5"N 3°10'09.0"E Imatge: <i>Font: Web Consorci del Ter</i>						
Ús actual: Regadiu de camps al municipi de Pals						
Propietat	Pública	X	Privada		Mixta	
Estat de conservació	Excel·lent Bo Regular Deficient	X	Accessibilitat		Excel·lent Bona Regular Deficient	X
Estat accés	Obert	X			Tancat	
Tipus accés	Vehicle motor A peu Bicicleta Transport públic	X X X	Ubicació propera a		Carretera local Carretera comarcal Sender local	X X
Senyalització	Estàtica Dinàmica Inexistent	X	Aparcament		Vehicles motor Bicicletes Altres Inexistent	 X
Informació del recurs						
Valor del punt d'interès	Nivell 1 Baix		Nivell 2 Mitjà	X	Nivell 3 Alt	

Font: elaboració pròpia.

Nom del recurs: Rec d'es Coll						
Tipus de recurs: Paisatge d'aigua Imatge: Descripció: Canal de rec gestionat per la Comunitat de Regants del Molí de Pals que, juntament amb el Rec del Molí i els derivats, abasteix les de la zona del Molí de Pals fins al Mas Gelabert, continuant fins desembocar al Mediterrani a la zona de la Gola del Ter. Localització: 42°00'32.7"N 3°17'39.4"E Font: Web Consorci del Ter						
Ús actual: Regadiu de camps al municipi de Pals						
Propietat	Pública	X	Privada		Mixta	
Estat de conservació	Excel·lent Bo Regular Deficient	X	Accessibilitat		Excel·lent Bona Regular Deficient	X
Estat accés	Obert	X			Tancat	
Tipus accés	Vehicle motor A peu Bicicleta Transport públic	X X X	Ubicació propera a		Carretera local Carretera comarcal Sender local	X X
Senyalització	Estàtica Dinàmica Inexistent	X	Aparcament		Vehicles motor Bicicletes Altres Inexistent	 X
Informació del recurs						
Valor del punt d'interès	Nivell 1 Baix	X	Nivell 2 Mitjà		Nivell 3 Alt	

Font: elaboració pròpia.

Nom del recurs: Rec del Restallador						
Tipus de recurs: Paisatge d'aigua Imatge: 						
Descripció: Canal de rec gestionat per la Comunitat de Regants del Molí de Pals que, juntament amb el Rec del Molí i els derivats, abasteix les de la zona del Molí de Pals fins al Mas Gelabert, continuant fins desembocar al Mediterrani prop de les Basses d'en Coll.						
Localització: 42°00'93.4"N 3°17'13.1"E						
Ús actual: Regadiu de camps al municipi de Pals						
Propietat	Pública	X	Privada		Mixta	
Estat de conservació	Excel·lent Bo Regular Deficient	X	Accessibilitat		Excel·lent Bona Regular Deficient	X
Estat accés	Obert	X			Tancat	
Tipus accés	Vehicle motor A peu Bicicleta Transport públic	X X X	Ubicació propera a		Carretera local Carretera comarcal Sender local	X X
Senyalització	Estàtica Dinàmica Inexistent	X	Aparcament		Vehicles motor Bicicletes Altres Inexistent	X
Informació del recurs						
Valor del punt d'interès	Nivell 1 Baix	X	Nivell 2 Mitjà		Nivell 3 Alt	

Font: elaboració pròpia.

Nom del recurs: Torre de les Hores						
Tipus de recurs: Paisatge històric				Imatge:		
Descripció: Torre mestra de l'antic castell de Pals, documentat al segle IX, coneguda popularment com Torre de les Hores pel campanar del segle XV encara conservat. És tracta d'una mostra d' una de les torres més ben conservades de l'Empordà, actualment oberta al públic després d'un llarg procés de restauració per part de l'Ajuntament i la Diputació de Girona.						
Localització: 41°97'17.8"N 3°14'14.55"E				Font: Web Turisme Pals		
Ús actual: Punt de visita i observació del paisatge del centre històric medieval						
Propietat	Pública	X	Privada		Mixta	
Estat de conservació	Excel·lent Bo Regular Deficient	X	Accessibilitat		Excel·lent Bona Regular Deficient	X
Estat accés	Obert	X			Tancat	
Tipus accés	Vehicle motor A peu Bicicleta Transport públic	X X X	Ubicació propera a		Carretera local Carretera comarcal Sender local	X X
Senyalització	Estàtica Dinàmica Inexistent	X X	Aparcament		Vehicles motor Bicicletes Altres Inexistent	X
Informació del recurs	Fulletó "El recinte gòtic de Pals" de l'Ajuntament de Pals Fulletó "La Torre de les Hores" de la Diputació de Girona					
Serveis i equipaments propers (1 km)	Serveis públics Oficina de Turisme Ajuntament de Pals					
Valor del punt d'interès	Nivell 1 Baix		Nivell 2 Mitjà		Nivell 3 Alt	X

Font: elaboració pròpia.